

JEAN GIONO
TURMA

Coperta de Ion Bănulescu

JEAN GIONO

TURMA

în românește de NELI ARSENESCU

EDITURA CARTEA ROMÂNEASCĂ

*Unui om mort
și unei femei în viață*

PARTEA ÎNTII

VA MÎNCA BERBECII, OILE ȘI RECOLTA

Cu o seară înainte plecaseră toți bărbații. Fusesse o noapte apăsătoare de august mirosind a grîu și a sudoare de cal. Atelajele erau în curtea gării. Caii mari de plug, legați la hulubele căruțelor, trăgeau din greu încărcătura de femei și copii.

Trenul pornise încet în întuneric : suflase jăratec în sălcii și luase viteză. Atunci începuseră să geamă toți caii.

*

În dimineața aceea, ca de obicei, măcelărița ieși în pragul ușii să măture trotuarul ; cizmarul era de mult acolo, cu miinile în buzunare, privind, mirosind, dînd din cap ca și cum ar fi gonit o muscă.

— Rose, îi spuse, tu știai ?

— Ce ? întrebă Rose, și rămase cu mătura în aer.

Cizmăria și măcelăria erau pe aceeași parte a străzii, ușă-n ușă. Cizmarul făcu un pas într-o parte, ca de dans, atît cît să vie foarte aproape de Rose.

— L-ai văzut pe Boromé ?

— Care ?

— Cum care ? Nu ăl tînăr, doar știi bine că a plecat cu ceilalți. Bătrînul, prietenul meu...

— Nu.

— Abia a picat. Tocmai de-aia am și ieșit. Cum a intrat pe ușă, mi-a spus : „Oh !“ „Oh, Boromé !“ — am spus și eu. Și el : „Ai făcut cafeaua ?“ — Așa că am băut cafeaua împreună. Se pare că spre Plan des Hougues (de cînd a plecat fiu-său, Boromé n-a închis ochii, a colindat toată noaptea pe deal), cum îți spun, lingă Plan des Hougues a văzut o stîncă destelenită de curînd. „E ca nouă, mi-a spus ; pămîntul e scormonit, nu înadins, ci parcă a trecut pe-acolo ceva, nu oameni, dobitoace, așa ca o turmă mare, cu picioarele tari — și odată răscolit pămîntul s-a arătat piatra.“ Așa mi-a spus. Și că pe piatra asta se vede zgîriat un triunghi cu vîrfuri, și pe el un cerc cu o săgeată.

Rose îl asculta nemișcată ; își trăsese spatel puțin îndărăt și se uita la cizmar de sus, cu ochi mari :

— Mă sperii, îi spuse.

Clopotul din turn vesti ora opt ; ziua părea neschimbată, soarele ca în toate diminețile cobora pe panta acoperișurilor casei lui Alic.

Grăbită și grasă, înainte de a ieși în fața prăvăliei, nevasta băcanului răsturnă un scaun și cîteva cutii de conserve. Și, pe nerăsuflete, strigă ca unul care se îneacă :

— Rose ! Moș Jean ! Vouă nu vă miroase ?

Traseră pe nas de cîteva ori înainte de a răspunde :

— Ce ?

— Miroșiți ! spuse ea, apoi traversă strada.

— Poate aveți nasul înfundat, continuă ea. Eram sus, la al doilea, să văd cît zahăr mai am ; cum am deschis fereastra, m-a trăsnet mirosul ăsta. Mi s-au aprins obrajii, încă simt cum ard toată.

— Acuma îmi miroase, spuse cizmarul.

— Și mie, spuse Rose, sumețindu-și pieptul, ca să se poată uita de sus și la nevasta băcanului și la cizmar.

Un miros de lînă, de sudoare și de pămînt strivit umplea cerul.

— Ce-o fi asta ?

— Mă întreb și eu, spuse cizmarul.

Toți trei deodată ridicară ochii spre cer ; o umbră ștersese parcă ziua ; prin fața soarelui, deasupra acoperișurilor, se desfășura o trîmbă mare de praf.

Și atunci auziră zgomotul.

Părea o apă ce curge din plin, o apă densă, ieșită din matcă, răsunînd cu lovituri grele de clopote în toate adîncurile pămîntului. Înaintau, și clopotele și zgomotul apei. Cînd și cînd, praful trecea pe sus în pachete de nori și ziua străzii devenea roșcată, roșcată ca mustul turbure, și în sfîrșit, vălătucit în fumul cerului, sosi un zbor de gemete și plîsete, ca gemetele cailor din noaptea trecută.

Moș Jean se uita la Rose și la nevasta băcanului : mesteca ghemotoace din barba-i albă și scuipa firele tăiate.

— Ah, eu mă duc să văd, spuse.

— Așteaptă-ne, mergem și noi.

Rose aruncă mătura, băcănița își încheie nasturii bluzei și tustrei o luară la vale pe stradă.

Și Malan pensionarul cobora strada grăbit ; în cămașă, cu un obraz bărbierit și altul săpunit alerga, întorcea capul și se uita în jur, ca fugărit de un nor de furtună.

Drumul dinspre munte trecea prin fața tîrgului. Acolo făcea un cot, ocolea larg o fîntînă, și-apoi se pierdea spre cîmpii, unde la vremea asta se vedea căldura tremurînd.

La cotul acela se adunaseră toți bătrînii „Cercului muncitorilor“ — funcționara de la ghișeu cu ochii ei roșii, femeii cu copii agățați de poale. Bătrînul Burle, bolnav, în cămașă de noapte, cu o cataplasma de hîrtie cenușie lipită pe piept, deschise larg fereastra casei sale, adulmecă aerul și rămase acolo.

Judecînd după zgomot, totul venea dinspre munte spre tîrg, spre cartierul Saint-Lazare ; casele fumegau de praf, ca și cum s-ar fi prăbușit în propriile dărîmături.

— Prea era bine ca să nu vie și timpul putregaiului ! Viața a putrezit... o pată pe-o funză — ca un deget murdar — și totul se usucă...

Rămase cu gura căscată în fundul bărbii și nu mai spuse nimic. Se auzeau clopote și tălângi, zgomot de picioare și cam la înălțimea burții te izbeau behăituri și strigăte de miei.

— Burle, ce spui de-asta ? strigă Malan.

— Oile ! îi răspunse Burle. Vorbea rar, strivindu-și durerea pieptului între dinții bătrîni. Oile, dar niciodată în viața mea n-am auzit un asemenea zgomot...

Ca o grindină răsună zbor de muște mari în frunzișul ulmilor. Un nor de rîndunele ce călăuzeau porumbei pierduți își deviară pîntecele albe spre cer și trecură sfîrîind ca uleiul încins.

— Putregaiul, spuse cizmarul. Pe Durance se află insule de pești morți. Dacă-i iei în mînă, ți se scurge printre degete un mîl de solzi și putregai.

Babeau, lăptăreasa, care sta în fața lui așteptînd laolaltă cu ceilalți, se întoarse puțin :

— E în aer, spuse. Dar aseară ai văzut ?

— Da ! Și tu ?

— Da ! Cînd m-am întors de la gară, am stat nițel în pragul ușii să mă răcoresc, că ardea carnea pe mine ; atunci am văzut de colo pînă colo, ca o labă de rață, o pată de lumină.

— Părea o frunză mare de pelin, toată în aur, spuse cizmarul.

Dar acum aerul tremura, nu se mai putea vorbi.

În clipa aceea văzură sosind un om bătrîn în spatele căruia se desfășura o turmă.

— Sfintă Fecioară ! spuse lăptăreasa.

— E nebun ! strigă Burle.

Soarele stăpînea din plin străzile, cu praful gros, greu de străpuns de pas de om sau de animal. Soarele ăsta ca un mort !...

Cizmarul mormăi în barbă :

— Războiul ! Numai războiul le face să coboare !

Deodată se făcu tăcere și chiar Burle, de-acolo de sus, înțelese ce înțeleseseră și ceilalți.

Inimile începură să bată mai repede, cu lovituri surde. Se gîndeau la noaptea trecută, prea parfumată de grîu. Da, prea parfumată de grîu. Și ce val de dezgust să simți mirosul ăsta de grîu, să vezi copiii mici în brațele femeilor, să vezi femeile tinere mereu dornice de plăceri, sigure pe picioarele lor, — să înțelegi toate astea tocmai cînd bărbații tineri și frumoși plecau, în nechezatul și gemetele cailor.

În fruntea oilor omul era singur.

Singur. Bătrîn. Obosit de moarte. Era destul să te uiți la el cum își tîra picioarele, cît de grea îi atîrna bîta în mînă. Dar trebuie că avea capul plin de socoteli și de voință.

Plin de praf, își dădu pălăria pe ceafă, apoi cu pumnii grei se frecă la ochi ; în albul prafului se văzură găurile înroșite ale ochilor bolnavi de sudoare. Privi autoritar în jur. Fără un cuvînt, fără să fluiera, fără gesturi, coti strada și atunci i se zări privirea pierzîndu-i-se în depărtarea liniei drepte a drumului, acolo, departe, la capătul căruia vedea tot : suferința și soarele. Își afundă pălăria pe ochi și, tîrîndu-și picioarele, trecu.

În urma lui nu veneau nici asinul cu samarul și nici măgarii încărcăți cu desagi ; imediat în spatele omului, cu

trei pași înaintea oilor, venea un animal mare, negru, în-singerat sub burtă.

Animalul coti drumul. Cléristin își puse ochelarii. Încreți nasul și privi :

— Dar e berbecul, spuse el, e berbecul-șef, e berbecul !

Toți înțelesesă că așa era. Vedeau berbecul care își pierdea sîngele dîră prin praf, și-și dădeau seama de tăria omului care împingea toți pașii înainte, pe nenorocirea drumului.

Cléristin își scoase pălăria și-și scărpină apăsător creștetul. Burle se aplecă pe fereastră, să poată urmări cît mai departe berbecul însingerat. Fusesse și el cioban, șef de turmă la vremea lui. Aplecîndu-se, cataplasma i se dezlipi.

— Asta e risipă de viață, spuse, e risipă de viață...

Își aranjă la loc cataplasma, se trase îndărăt și închise fereastra cu zgomot.

Bătrînul cioban era departe, în pantă. În urma lui totul se desfășura încet. Erau animale cam de-aceeași mărime, strînse una lingă alta, ca valuri de noroi, și în lîna lor încîlcită se zbăteau prizoniere albine mari de munte, moarte sau vii. Erau flori și spini ; iarba verde le-ncolăcea picioarele. Un șobolan mare mergea împleticindu-se pe spinările oilor. O măgăriță albăstruie ieși din val și se opri cu picioarele desfăcute. Măgărușul, bălăbănindu-și capul mare, căută țîțele și cu gîtul întins începu să sugă cu poftă, tremurînd din codiță. Cu ochii ei frumoși, catifelati ca mușchiul pietrelor de pădure, măgărița se uita la oameni, scoțînd din cînd în cînd un răget ; poate măgărușul suga prea repede.

Animale sănătoase și ascultătoare ; încă mergeau fără să șchioapete. Capul mare și lat, cu ochii stinși, era plin de frumusețile și mireasma muntelui. Pe undeva, înainte, se pierdea mirosul berbecului-șef, miros de dragoste și de oaie nebună. Capetele cu ochi morți dansau de

sus în jos, pluteau încă în imaginile muntelui și mestecau încet gustul vechilor ierburi : vîntul nopții cuibărit în lîna urechilor, mieii ca spuma laptelui culcați în iarba proaspătă, ploile...

Turma se scurgea cu zgomot de apă, umplînd drumul, frecîndu-se înghesuită de zidurile caselor și gardurile grădinilor. Măgărușul se opri din supt ; beat și sătul tremura pe picioare. Un fir de lapte i se prelingea pe lîngă bot. Măgărița îi linse ochii, se întoarse, plecă, și măgărușul o porni după ea.

Apăru un alt berbec și întîi îl căutară fără să-l vadă : i se auzea numai talanga dar nimic nu se zărea peste spinările oilor de-a lungul turmei. Cele două coarne în vîrtej păreau crengile unui stejar. Și le așezase pe spinările oilor de lîngă el, sprijinindu-și astfel capul devenit prea greu, capul lui încrengat ce plutea acum pe valul de animale ca un ciot aruncat pe riul Durance învolburat. Avea sînge închegat pe dinți și pe buze.

Cotul drumului îl împinse la margine. Încercă să-și ducă singur capul, dar îi căzu greu la pămînt ; se luptă cu picioarele din față, apoi ingenunche. Capul îi era așezat pe pămînt ca ceva fără viață. Luptă cu picioarele dindărăt, apoi se prăbuși în praf ca o grămadă de lînă tăiată. Își depărtă picioarele cu mișcări scurte, dureroase : între ele se vedea noroi de sînge cu muște și albine ce mișunau laolaltă, lîngă două ouă roșii ce nu mai țineau de pîntec decît printr-o vînă groasă ca o sfoară.

Burle revenise la fereastră, în spatele geamurilor ; i se vedeau buzele mișcîndu-se :

„Risipă de viață ! Risipă de viață !“...

Și Cléristin vorbea de unul singur cu voce tare. Nu spunea nimic nimănui, vorbea așa, aiurea, pentru el, să-și verse focul care-l ardea acum, după plecarea băieților lui pe drumuri necunoscute.

„Să știi ce ai de făcut ? Își spunea. Nu sîntem rasă de luptători ! Și băiatul ăl mic, bolnăvicios, palid ! Și ăl mare, cu picioarele plătînd... și cu infirmitățile dinăuntru, alea care nu se știu... Nu, asta nu e drept !“...

Rămăsese cu pălăria în mînă și i se vedeau bine ochii verzi înlăcrimați, ca ochii măgăriței plecată cu turma.

Din cînd în cînd suna o talangă, alte sunete clare de tălănguțe parcă răspundeau ; o catîrcă, un măgar, iată și un cal bătrîn, fără mersul legănat al animalelor înalte, mergeau schiopătînd cu iarbă și pămînt în păr și bucăți de noroi pe pulpe.

Uneori trebuie că se opreau acolo, în depărtarea în care se pierduse ciobanul. Oprirea se întindea de-a lungul turmei, apoi se mișcau din nou, cu un prim pas, cînd toate animalele behăiau disperate.

Zgomotul talăngilor, asinilor și al măgarilor se pierdea de-a lungul drumului : nu rămăsese decît o rostogolire monotonă a unui val viu, dureros.

Cineva spuse :

— Ascultați !

Ascultară. Pe sus, din înălțimea cerului, clopotnița, sufocată de praf, încerca să sune amiaza.

*

Cîrciumăreasa, strîngînd din buze și trăgîndu-și nasul ca atunci cînd era copil, punea masa, aruncînd la întîmplare farfuriile.

Băiatul cel mic se urcă pe scaun.

— Trage-l aici, spuse dînsa.

Încercă să ascundă locul gol cu cana și cu sticla.

— Trage-l, sau nu ! lasă-l la loc, ba nu, hai trage-l, fă cum vrei...

Se duse la spălător să ia pahare și rămase acolo un timp cu fața la perete.

— Mănîncă, mamă, o îndemnă Rose.

Dar mama refuză dînd din cap :

— Cine știe unde-or fi ei acum...

Afară, marea turmă continua să se scurgă.

— N-or fi prea departe, răspunse Rose. Întîi îi îmbracă, le dă toate efectele, și pușcă, și cartușe... și pe urmă trebuie să-l învețe să tragă, n-au ei de unde ști că se pricepe.

— Poate foarte bine să spuie că nu știe.

— Da, dar nu e chiar așa de ușor, aici la primărie scrie că are permis de vînătoare, și așa mai departe. Ar fi mai bine să tacă sau să spună ca ceilalți. Și apoi, capul de familie nu-l bagi în foc dintr-o dată ; îi trimite întîi pe burlaci, pe urmă cei care n-au copii, apoi cei care n-au nici un comerț ; al nostru e însurat, are un copil, are prăvălie, așa că... Ei, dar pînă atunci... Farmacistul spunea că cel mai tîrziu de Sărbătoarea Sfinților, cel mai tîrziu... Dar după părerea mea, se va termina chiar înainte, într-un fel sau într-altul... Hai, mamă, mănîncă !

— Nu, spuse mama, nu pot, îmi stă în gît. Oh, să se termine cum o vrea, dar să se termine !...

*

Cléristin rămăsese la marginea turmei, să se umple de durere, să-și bea durerea ca un flămînd.

„Ce-aș putea face acasă ? Acum sînt singur...”

O strigă pe brutăreasă :

— Amélie, dă-mi o bucată pe pîine și trece-o-n cont.

Nu-i venea să mănînce. Stătea cu pîinea în mînă. *

Oile treceau din ce în ce mai obosite.

Erau bolnave, abia tîrîndu-se în fluviul turmei, cu toată durerea şi viaţa risipite de-a lungul drumului.

Sub burţi se vedea sînge. Strănutau, şi animalele rămîneau zăpăcite de scuturătura capului.

Îţi spuneai : „Cade sau nu cade ?“

Nu, plecau din nou, pe picioare ţepene ca lemnul.

Berbecul era tot acolo, pe pămînt, cu picioarele desfăcute. Sîngele începuse să curgă din el ; lîna, năclăită, descreţită, grea, atîrna ca muşchiul la umbra fîntînilor. Nu gema, respira din toate forţele ce îi mai rămăsese şi suflul nărilor săpaseră două şanţuri mici în praf.

Acum venise acolo un alt cioban. Se opri se la cotitură şi se uita peste turmă. Trebuise, cu puţin înainte, să împingă oile cu genunchiul, să poată ieşi din valul care-l ducea. Îşi ştersese faţa ; strălucea de sudoare ca un sfînt ; sprijinit în ciomag, privea în depărtare.

Patul lui Burle, acolo sus, era aşezat lîngă fereastră. Se văzu cum se scoală, cum îşi pune pantalonii de catifea, cum îşi aranjează cataplasma şi-şi încheie cămaşa pe deasupra.

După un timp, uşa coridorului se deschise. Burle ieşi. Era desculţ. Îşi puse mîna stîngă răsfirată pe piept ; în dreapta ţinea un scaun. Atinse umărul ciobanului.

— Hai, om bun, nu se poate să stai aşa în picioare, şezi coala pe scaun.

Celălalt era absent. Se aşeză. Îşi rezemă ciomagul între picioare, îşi încrucişă mîinile pe măciucă, îşi sprijini barba în mîini şi rămase cu capul în soare.

— Dacă socoteşti cît e de lată, spuse cizmarul, care se întorsese, dacă socoteşti şi după desime, turma asta care

e ca o apă, ca un fluviu, de-abia cred că s-a scurs pe jumătate ; gîndeşte-te puţin că se tot scurge de azi-dimineaţă de la opt ; dacă-l socoteşti pe ăsta care doarme aci pe scaun şi cu ăl din capul turmei, înseamnă că sînt numai doi oameni mari şi laţi pentru toată treaba asta. Gîndeşte-te că n-am văzut nici cîini, nici măgari — şi spune dacă nu e ăsta semnul începutului unor vremuri blestemate ?

Şi Cléristin privea peste scriitura pe care marea turmă o înscrisa cu litere de sînge şi durere în faţa lor, pe albul drumului.

— M-am dus pînă la marginea pomilor. De acolo se vede valea Assei. Porneşte de sus. Tot muntele fumegă de parcă i s-ar fi dat foc. Ia ascultă, auzi tunetul ?

Dinspre munte o furtună spărgea cerul cu ciocane de fier.

Acum, oile care încă mai treceau pe acolo îşi continuau drumul prin ploaie, îngreunate de apă. Mergeau cu paşi mici, croindu-şi loc mai întîi în aer, cu mişcările capului. Un om se afla în mijlocul lor, ud din cap pînă-n picioare. Adăpostit sub haină, ducea un mieluşel. Strigă la cel aşezat pe scaun :

— Antoine ! Antoine !

Acesta rămase nemişcat. Stătea acolo, ascuns sub pălăria lui mare. Cu mîna dreaptă îi făcu semne :

— Du-te, du-te...

Berbecul murise. Îşi ridicase dintr-o mişcare, ca la comandă, capul greu, încrengat. Printre coarne se uitase lung spre cer, cu o privire fără sfîrşit. Cu gîtul întins, gemuse uşor, ca un miel ; îşi depărtase pulpele, întinsese picioarele ; cu zgomot de balon spart, din măruntaie îi ţîşnise un ghemotoc de sînge negru.

Dînd să aprindă lampa, nevasta măcelarului spuse :

— Mamă, în noaptea asta ar trebui să te culci cu mine. Să fii singură...

Nu trebui să-și termine gîndul, își apăsă doar buzele umede ceva mai mult pe cuvîntul *singură*.

Astfel mama luase locul fiului alături de femeia lui. Urma celui plecat rămăsese în saltea ; mama se lungi acolo, în adîncitura care păstra urma fiului ei. Și, una lîngă alta, cele două femei, fără să-și spună nimic, ascultau zgomotul turmei în noapte. Neîntrerupt, ca și cum muntele ar fi vrut să se golească de animale vii.

Fusese un moment de liniște, venit nu se știe de unde, și cele două femei căzuseră într-un somn dureros, greu. Deodată mama tresări :

— Ascultă !

— Ce ? întrebă Rose.

— Plînge cineva.

Nu se mai auzea zgomotul oilor dar, ca un geamăt de copil care-și căuta mama, o chemare le lovi drept în inimă. Amîndouă săriră din pat :

— Ia lumînarea. Aprinde-o.

— Mamă, stai, nu cumva copilul o fi avînd crampe ?

— Nu, Rose, vine de jos, din stradă.

— La ora asta ?

Dar chiar își striga mama :

— Ma-ma...

— Da, răspunseră femeile — și picioarele goale lipăiră pe scări.

— Așteaptă !...

Zăvorul se trăgea greu. Rose își zdreli palmele grase și sinii îi tresăltară sub cămașă.

— L-am deschis. Adăpostește lumînarea.

Afară mirosea a oi.

— Plouă, mamă ?

— Nu, e țărîna. E praful stirnit de turmă.

Cel care plîngea, care-și chema mama, era pe caldarîm, o pată mică albă. Rose îngenunche : văzu un miel, un mieluşel care tremura plin de noroi, un mieluşel cu capul greu, rătăcit de turmă.

— E un miel pierdut, mamă.

Rose îl luă în brațele-i goale ; îi așează botul umed la încheietura cotului.

— Mieluşel, mieluț, cînta domol măcelărița, și cu buzele țuguiate îi trimetea sărutări. Mieluşel... Uite-te la el, sărăcuțul...

— Ăsta mai suge, spuse mama.

Rose se înfioră de răsuflarea caldă a mielului.

— Cred c-o să-l putem crește cu biberonul, zise.

Mielul nu mai behăia, căuta căldura brațelor. Se ghemuise în îmbrățișarea cărnii. Închise ochii, îi deschise — să vadă dacă brațele erau tot acolo, și ușoare tresăriri fericite îi fremătau șira spinării. Își împinse capul în sinii Rosei. Aceasta rîse :

— Dacă aş mai avea lapte ți-aș da... nu mai am. Mamă, trebuie să luăm mîine un litru de lapte în plus...

— Vino, îi spuse mama, trebuie să intrăm în casă, sîntem în cămașă...

— Bine, dar du-te și deschide spre coridor. Nu putem să-l ducem prin măcelărie. E plină de carne, miroase a sînge, să nu-l speriem.

În zori Clara deschise ușile cafenelei sale mici din colțul drumului. În mijlocul pieței goale rămăsese numai

scaunul. Turma trecuse, ciobanul plecase, un ciine linge sîngele berbecului.

Pe la ora cinci sosi bătrînul Sauteyron de la ferma Saint-Patrice. Ducea calul la rechiziție.

— Clara ! îi strigă. Dă-mi ceva tare.

Clara se arată în prag cu un pahar și o sticlă de coniac :

— Ești cam palid...

— Am și de ce, răspunse bătrînul. Tot drumul e plin de oi moarte.

Calul privea zorile verzui. Scutura capul, ca și cum ar fi alungat un tăun, și gema ușor în zăbală.

HALTA CIOBANILOR

Ceasul suna la Vallensole : unsprezece lovituri surde în clopot. Vîntul nopții curăța ariile de praf și pleava grîului se ridica fumurie spre lună.

De pe platou se auzea scîrțîitul scripetelui de la grînarul fermei Chauranes. Îi lăsaseră frînghia pe șanțul roții. Bătrînul Jérôme ascultă scîrțîitul scripetelui și-și dădu seama de unde venea.

„Femeile astea...” își spuse.

Apoi se întoarse pe partea stîngă ; își auzi inima zvicnind în ureche, de parcă în străfundul casei cineva bătătorea pămîntul cu un mai greu de fontă. Se gîndi la Diana, căteaua : astă seară nu se întorsese.

„Și doar le-am spus : Băgați de seamă, asta o s-o-ntindă, ori după vreun cîine, ori după vînat...”

Își săltă capul de pe pernă și ascultă. I se păru că aude zgomot de clopoței pe colină.

„Cînd a plecat Joseph, le-a spus : «Fiți atenți ! Să aveți grijă de căteaua mea.» Abia a trecut o noapte și au și lăsat-o să plece.”

Se întoarse pe dreapta. Nu putea să adoarmă. Stînd așa, măcar nu-și mai auzea inima ; auzea doar fluieratul ușor al vîntului care se lovea de colțul coșarului, și fișîitul migdalilor din vale, bătuți de vîntul care cuprinsese toată întinderea șesului cît vedeai cu ochii.

Acum era singurul bărbat la Chauranes. Fiică-sa Madeleine, abia de optsprezece ani, și noră-sa Julia, nici pe-atît. Asta era tot ce rămăsese de la plecarea lui Joseph.

Cine o să tragă la plug ? Cine o să-și mai pună cornul la cingătoare ca să meargă la cosit ?

Sta lungit în pat, țeapăn ca lemnul, strîngînd mîinile în gol ca pe coarneau plugului, și prin fața ochilor îi trecu toată bucată lui de pămînt ; se desfășura în jur cu încărcătura de migdali și grîu, și el parc-ar fi plutit pe deasupra, îndărătul celor două perechi de cai ai săi.

Deodată zvîrli pătura, se sculă, scotoci în pantaloni, aprinse un chibrit, ieși în sală cu chibritul între degete și ciocăni la ușa norei sale :

— Julia ! Julia !

Bătea ușor cu podul palmei.

— Da...

Patul scîrții și se auzi lipăitul moale al picioarelor goale.

Jérôme ținu în loc clanța :

— Nu, nu deschide, sînt în cămașă. Ascultă, am venit doar să te-ntreb : ai dat la cai ?

Chibritul se stinse.

— Ah, nu ! spuse Julia.

— Te duci ?

— Da, mă duc, zise femeia. Încă un obicei cu care trebuie să mă deprind.

Întorcîndu-se de la grajd, Julia se opri în dreptul camerei Madeleinei și o întrebă șoptit, prin ușa întredeschisă :

— Madelon, dormi ?

— Nu.

— Ascultă, Madelon, am dat de mîncare la cai. Dacă ai ști ce e jos, ce e în vale ! Un du-te-vino de lanterne,

behăit de oi, și lângă rîu au aprins un foc mare care crește, și crește...

— Da, răspunse Madeleine, știu, am văzut-o cînd venea, e o turmă. O turmă atît de întinsă, că te-apucă spaima. Am văzut-o coborînd către seară. Au înnoptat pe pămîntul lui Gardette.

Julia stătu un moment pe gînduri, în întunericul culoarului, apoi :

— Ascultă Madelon, pot să intru ? Vreau să-ți spun ceva.

— Intră. Vrei să aprind lumina ? întrebă Madeleine.

— Nu, n-am nevoie să văd. Lasă-mă doar să mă sui în pat lângă tine, mi-au înghețat tălpile pe pietrele astea. Madeleine, ești supărată pe mine ?

— Nu sînt supărată pe nimeni, spuse Madeleine printre dinți.

În întuneric Julia mîngîie capul fetei :

— Delon, e adevărat, cît se poate de adevărat, adevărul adevărat că n-am spus nimic, nimic, nici un cuvînt, crede-mă. Amintește-ți cită vreme am fost noi una lângă alta, nedespărțite, și gîndește-te la balurile de la Bras, cînd ne schimbam panglicile sub măr. N-am spus nimic, nici un cuvînt, aș fi fericită să te știu măritată, cum și tu ai fost fericită cînd ți-am spus : „Mă mărit cu fratele tău !“ — și ne-am sărutat acolo în fin ! M-ascuți ? Nu eu te-am urmărit. El, el te-a văzut. Cu o seară înainte de plecare mi-a spus : „Supraveghează-o cît nu sînt aici“. Auzi ? Mi-a mai spus : „Vă succesc gîtul la amîndouă ! Iar am văzut-o îmbrățișîndu-se cu Olivier.“

— Nu e adevărat, spuse Madeleine, nu făceam nimic rău.

— Știu eu ce-nseamnă, Delon, știu. Nimic rău, știu. Nu e vorba de ceva rău, e vorba de caracterul omului. Îți spun eu : ești sora lui Joseph, dar el e gelos pe tine ca și

cînd ai fi nevasta lui. N-are inimă rea. E gelos. Asta e ! Nu-ți fie frică, n-o să te omoare. A spus așa în furia plecării, și mai și băuse de necaz că trebuia să ne lase în suferință, și apoi...

— Și apoi dacă mă omoară atîta pagubă ! se auzi Ma-deleine din întuneric.

*

La Gardette, de partea cealaltă a văii, lampa continua să ardă în crengile smochinului. Trecuse de miezul nopții și nici Delphine, nici taică-său, bătrînul viguros cu toți dinții în gură, nu mai aveau simțul economiei

Cu toate că era tîrziu, stăteau sub lampa din smochin, în jurul mesei strînse : Delphine, tatăl ei și tînărul Olivier. Nu vorbeau. Între ei se afla și ciobanul din fruntea oilor, venit aci o dată cu înserarea, alb de praf ca un greiere ieșit din țărîna drumului.

Noaptea era atît de înstelată, că puteai să vezi urzeala cerului.

— Patruzeci și opt de ore... spuse ciobanul. Patruzeci și opt de ore dintr-o dată, fără oprire.

— E prea mult ! răspunse bătrînul.

— Nu e vina nimănui, mai zise ciobanul, e vina soartei...

— Soartă, ne-soartă, vorba e că e prea multă suferință pe bieteale animale.

Stăteau și fumau.

— Asta a început într-o zi, începu să povestească ciobanul cu ochii pierduți în nopte. Eram sus, la pășune, pe o vreme nemaipomenită. Iarba părea o mireasă, toată înflorită în alb, și rîsul ierbii strălucea cît vedeai cu ochii. Dar iată că jos, pe o colină a muntelui, doi oameni îmbră-

cați în albastru mergeau prin fin, chiar prin mijlocul finului celui mai gras, ca și cum puțin le-ar fi păsat. Aștia, îmi zic, sînt jandarmii de la Saint-André ; probabil iar s-a încăierat Alphonse cu femeia de la pod. Și de fapt se duceau chiar la Alphonse. Se îndreptară într-acolo, îl chemară fără să se oprească pe loc și Alphonse se duse spre ei. După aceea au coborît la vale, au urcat pînă la căsuța lui Bousquet. „Ia te uită, ce-o fi asta ? îmi spuneam, ăla e om liniștit.“ De-acolo s-au dus spre Danton, apoi spre Arsène și pe urmă au ocolit muntele spre pășunile de pe celălalt versant. Se vedea toată șerpuiala drumului lor însemnată în iarba grasă. Alphonse își băgase animalele în țarc. Se dusesese sub cedri. Îl vedeam acolo, în picioare, cu capul dat pe spate, ca și cum ar fi băut dintr-o sticlă ; suna din corn. Sunetul ajunsese pînă la mine. Apoi fi auzii sunînd pe Bousquet și pe Danton, și pe Arsene, iar pe versantul celălalt sunau toate cornurile.

Atunci, fără să știu de ce, mă apucau să suflu puternic, și cu toate că ziua era frumoasă și florile străluceau, sunai din corn de parcă mi-ar fi murit ciinele.

Venise amiaza. Vedeam toți oamenii adunați sub bradul 34. Îmi spuneam : „Dacă nu te urcai astăzi aici, ai fi fost jos și ai fi știut...“ Dar iată că unul de acolo — am aflat mai tîrziu că fusese Julius din Arles — ieși din umbră și, în plin lumină, se întepeni pe picioare și sună spre mine lung, de trei ori, sunet de alarmă care însemna *Vino numaidecît !*

Atunci, cu o fluierătură zdravănă, pornii toate oile pe pantă, la vale.

Sub meri, desăgile erau pregătite și băieții îmi ziseră : „Plecăm“. Le-am spus : „Iarba e frumoasă aici“. Mi s-a răspuns : „Este, dar plecăm la război“.

Pufăia din pipă să-și adoarmă inima, să i se șteargă puțin amintirea clipei în care pământul începuse să se cutremure.

— Am rămas trei : Antoine din Pertius, Julius despre care vă vorbeam, și cu mine. Trei, prea bătrâni ca să mai fim soldați. Prea bătrâni — zicea Antoine — și ca să îngrijim cum trebuie toate turmele adunate în mîinile noastre. Și seara tinerii și-au pus sacii pe umeri ; au plecat ; am rămas singuri. Erau atît de multe oi pe munte, că nu se mai vedea iarba. Atunci ne-am sfătuit toți trei. Vestea ne apăsă inimile. Am vorbit și pentru și contra. Am ținut-o așa toată noaptea, am fumat tot tutunul ce-l mai aveam. Am căzut de acord, și cu mine în frunte am plecat. Zgomotul făcut de noi trebuie că era foarte puternic. Cînd treceam prin sate, femeile și bătrînii se înșirau la marginea drumului, să ne vadă trecînd. Am ajuns în cîmpie. Acolo o femeie s-a ținut după noi mai bine de cinci kilometri cu un miel în brațe. M-a ajuns din urmă și mi-a spus : „Omule, sînt la capătul puterilor. Nu mai pot merge nici un metru mai departe. Dar mielul pe care l-am cules de pe urma turmei tale o să moară dacă-l las jos. Oprește-te !“ I-am spus „Nu“ și i-am mai spus : „Pune-l acolo“. După un timp am întors capul : mielul era culcat pe taluz ; femeia alerga bezmetică prin arătură. Am strigat : „Hei, femeie ! Femeie !“ Era însă prea departe. N-a mai auzit.

Din clipa aceea am văzut limpede și m-am gîndit la toată durerea ce ne aștepta. Mă gîndeam atît de puternic la toate astea, că mă ardea ; și secătuit mi-am spus : „Ce-o vrea Dumnezeu și mila omenirii !“

Și-și ridică în întuneric mîna deschisă larg, ca o frunză de platan.

Din fundul văii străbătu lătratul unui ciine și vocea unui om.

— Pe mine mă caută, spuse ciobanul strigîndu-și numele. Aici !...

— Unde ? se auzi vocea.

— Vino aici, la lampă ! strigă ciobanul.

După puțin timp înaintă spre lumină și se apropie un bătrînel murdar de pămînt clisos și de iarbă, se vedea că poposise pe unde nimerise ca să-și recapete puterile. Un ciine vinețiu se ținea după el.

— Salut, Julius, spuse ciobanul.

— Ah ! exclamă noul-venit și căzu greoi pe bancă.

Bătrînul făcu semn din ochi Delphinei. Ea intră în casă și reveni cu o pîine, cu vin și cu un pahar.

— Supa e rece, mă-nțelegi, îi spuse gazda, o s-o punem la încălzit, dar pînă atunci ia astea...

Julius întinse amîndouă miinile după pahar ; ascuns în palmele mari, roșii, începu să bea ca din fîntînă.

— Încă unul ?

— Dacă vreți...

Își scoase cuțitul cu mîner de corn. Tăie o felie groasă de pîine, o înmuie în vin și o dădu ciinelui.

Bătrînul fuma din pipă cu pufăituri dese.

— Tutun ?

Julius își scoase pipa. Dar o lăsă numaidecît pe masă. Puse mîna pe umărul ciobanului.

— Thomas, am venit să te văd, pentru tine am venit. Sînt cu moartea-n suflet. E o nebunie. Așa nu se mai poate. Trebuie să mergem mai încet. Gîndește-te la animale. În față, la drum deschis, tu le ai pe cele sănătoase ; în spate e prăpăd : mor oile, mor pe capete. N-o să mai aducem înapoi nici una. Le cerem prea mult. N-au fost făcute pentru asta. Ah, Thomas ! umbra, și răcoarea, și odihna fiecăruia, și tihna zilelor de altădată...

Greierii cîntau. Nimic nu mișca, noaptea era liniștită, plină de stele.

— Nu trebuie să ne mai gîndim la zilele de altădată, spuse Thomas. E o mizerie. Crezi că eu sînt de piatră ? Crezi că eu nu văd ochii acelor care ne privesc cînd trecem prin sate ? Mă ascund sub pălărie. Crezi că nu știu ? Am urechi să aud. Ascultă !...

Tăcu. La început nu se auzeau decît greierii, apoi, din adîncul nopții sforăi surd cîmpia de oi.

Julius oftă :

— O să pornim din nou la drum. Totul e să știi dacă or să mai vrea să meargă.

— La punctul unde s-a ajuns, spuse Thomas, treaba e ca apa dintr-o pompă : una se va scula, se vor scula și celelalte ; una va merge, vor merge și celelalte după ea.

Dis-de-dimineață, cînd se luminează de ziuă, se văzu bine toată întinderea turmei. Era în vale, ca smîntîna laptelui ; era pe coline ; era în pietrișul albiei Durance, de unde urca un fir de fum albastru al focului de veghe.

Ajunși pe povîrnișul dealului, rămaseră locului : Julius urma să plece la postul lui ; bătrînul cuprinsese cu ochii tot valul de animale ; Thomas se uita drept înainte, sufletul turmelor văzîndu-l în adîncul cerului.

— Cu bine ! spuse Julius.

— Cu bine ! spuse Thomas.

Apoi bătrînul împreună cu Thomas coborîră la vale. Berbecul turmei sta culcat mai de-o parte sub un stejar verde. Sîngerase pe cimbrișor și pe frunze de cimbriu. Coarnele se încurcaseră în iarbă. Gemea. Limba, uscată ca piatra, îi atîrna pe pămînt. Îl năpădiseră muștele și albinele.

Thomas le goni cu pălăria, apoi îi pipăi șalele, îi mișcă picioarele. Îi atinse ușor rana dintre pulpe. Berbecul nu se plînse, i se uită drept în ochi.

— Prietene, spuse Thomas, am să-ți cer un lucru : salvează-mi berbecul. Cu puterea ce o mai are, o să se ridice, o să meargă, știu eu cît ? — o sută de metri, o mie ? (pentru că de fapt nu-i cunosc tăria) ; apoi o să cadă și o să moară la marginea drumului. Salvează-l ; încă se mai poate. Ia-l, du-l la fermă și îngrijește-l. Și cînd o să treacă timpurile astea grele, dacă o să mai trăiesc, o să mă întorc să-l iau.

— Asta pot s-o fac, spuse bătrînul. Și îți mulțumesc, ciobane, că am putut să-ți cunosc bunătatea.

Thomas își trase pălăria pe ochi :

— Ți-am spus că nu mai e nici o scăpare decît în mila omenirii.

— Așteaptă, spuse bătrînul, mă duc să caut o roabă, îl cărăm mai ușor.

Cînd o aduse, ciobanul aruncă pe fundul roabei niște paie și un sac vechi, apoi așezară berbecul.

— Să pui la fiert turița-mare, spuse Thomas și să-i speli pulpele la încheieturi. Apoi să faci o alifie de sulf și ulei crud pentru locurile unde sîngerează. De două ori pe zi ; dar eu îl cunosc, — are tot atîta nevoie de prietenie cît are de leacuri. Cu tine o să se pună repede pe picioare.

Își lăsă mîna pe fruntea animalului și-l scărpină ușor pe sub lînă, cu dragoste. Acesta se uită la stăpîn, apoi tremurîndu-și buzele sforăi behăitul de dragoste al berbecilor.

— Nu-ți fie teamă, îi spuse ciobanul. Te las la un om de treabă. Ah, dacă plec, frumosul meu arlesian, înseamnă că destinul mă trage de haină, altfel am fi rămas împreună pînă la sfîrșitul vieții. Un lucru îți cer, Arlatan, să fii de treabă cu omul ăsta, să nu-i faci dezordine în staul ; nu alege iarba, nu te culca în cuibarul găinilor. Dacă-ți aduce oi, să nu faci pe nebunul, să lingi sarea încet. Acum, aici, ești de-ai casei. Ascultă-le pe femei și fă-te respectat.

Căută apoi mina bătrînului.

— Îți plătesc cu o mulțumire, dar dacă îți datorez ceva...

— Nu datorezi nimic, spuse bătrînul, nimic... Ești dat să ajungi la ferma ta, asta e tot. Și dacă stăpînul tău nu va scoate pălăria cînd îi vei trece pragul, spune-i din partea mea că e un om de nimic. Cu bine !

Pe la mijlocul pantei, greu de urcat cu berbecul în roabă, bătrînul se opri. De vale, turma plecă. Thomas își mișcă brațele înainte și înapoi, ca și cînd ar fi mestecat un aluat gros, și tot acest aluat al turmei creștea încet din iarba. Apoi Thomas privi spre bătrîn : ridică mîna în semn de rămas bun și cu mîna în sus porni în fruntea oilor printr-un vîntul rece de august ce se tîra liniștit ca o apă.

ci

ia

ti

— Corbul ! strigă omul.

ci

Cu arma în mână, Joseph se ridică din iarbă :

ti

— E prea departe, spuse, nu pot să trag.

ti

Corbul se depărta cu aripile nemișcate. Se auzea cum boară, atât era de intensă liniștea pe pământ ; doar la marginea arăturii o grămadă de bălegar sfîrșia înfundat, de parcă se dospea un aluat.

— Dacă aveam o pușcă de vînătoare, da, spuse Joseph, ar cu asta, pas de-l prinde cu un glonț !

— Mi-e frică, spuse încet omul culcat în iarbă.

— Ce fel de bărbat ești, dacă te sperii de-o pasăre ? puse Joseph. Și apoi tu crezi că am să-l las să se așeze pe tine ? Crezi că eu, cu arma mea... Înseamnă că sîntem de nimic, dacă ți-e frică.

Joseph se aplecă în iarbă lîngă omul culcat, îi puse mîna pe umerii nemișcați, una cu pămîntul, și cu voce drăgăstoasă, de copil, îi spuse :

— Te păzesc eu, bătrîne, sînt aici.

Și din ochi continuă :

— Eu, prietenul tău, eu ! Altfel nu mai există prieteni, dacă nu sînt în stare să te apăr de un corb !

— Bine, făcu omul, înțelegînd tot.

Joseph lăsă arma, se sprijini pe genunchi și se culcă în iarbă. Liniștea cobora și apăsa pământul cu toată greutatea ei.

— Ți-ai scos mantaua ? întrebă omul.

Joseph nu răspunse.

— Ți-ai scos mantaua ? strigă omul.

— Ce ? zise Joseph.

Se ridică deodată în patru labe. Cu umărul drept mai jos, pentru că în dreapta ținea pușca, privi jur împrejur.

— Ce ? Au apărut ? Cine ? Dormeam. Te doare, bătrîne ?

-- Nu, spuneam : ți-ai scos mantaua ?

— Sînt foarte obosit, spuse Joseph ; parcă mi-ar scoate cineva ochii. Sînt aici, îți vorbesc, te privesc și deodată mă simt ca un butoi găurit. Mă golesc și adorm.

— Ți-ai scos mantaua ? întrebă iar omul.

— Da, știi prea bine, n-ai băgat de seamă ? Am lăsat-o în pădurea Gamin alaltăieri, la Greville, cînd ne-au întîmpinat cu focuri de armă la pod. Adu-ți aminte, tu erai culcat după stîlp, și fiindcă mă împiedeca la mers, am aruncat-o din fugă. Hai, bătrîne, mă lași să dorm ?

— Scoate-mi și mie mantaua, spuse omul. Dacă ar bate puțin vîntul, cred că m-aș simți mai bine. Și pătura asta...

— Lasă pătura, îi răspunse Joseph, las-o, în primul rînd te învelește, și apoi... las-o. Îți face rău ?

— Nu, dar e caldă și grea ; parcă aș fi în noroi. Nu, nu-mi face rău. Dacă aș putea să mă bag în apă...

— Stai liniștit, încearcă să dormi...

— Nu, să nu adorm, spuse omul, dă-mi mîna, prietene, așa, ține-mi mîna. E bine să te simt așa.

Omul scoase brațul de sub pătură și, ca un animal mic, mîna venea singură prin iarbă, pînă cînd întîlni mîna lui Joseph. Una într-alta, rămaseră nemișcate.

Drumul cobora gol, ocolea colina, apoi tot atît de gol intra în pădure.

— Cît e de cînd au plecat ceilalți ? întrebă omul.

— Cam cinci ore.

— A spus locotenentul la ce oră ? La ce oră vor veni să ne caute ?

— Spre seară.

— O să ne găsească ?

— Sîntem chiar pe taluzul drumului. Mi-a spus : „Are să vină mașina, stați aici !“

— Spune !

— Ce ?

— E urîță rana asta de la pulpă ?

— Nu.

— Maiorul ce-a spus ?

— Nu maiorul, ci ăla mic. Maiorul sta mai în față, călare. Era ăla mic, pe urmă un artilerist și apoi eu. Le-am spus : „E Jules“. Apoi am întrebât : „Ce are ?“ Și ei au zis : „A, pulpa...“ Am zis : „Îl cunosc“. Ți-au înfășurat bine piciorul. Artileristul avea două pachete de pansamente, după aia au deschis un sac și au pus pe deasupra o cămașă groasă, nouă, și au strîns... „Și ca să-l ducem ?“ — am întrebât eu. Și ei au încercat. Dar te-ai deșteptat și ai făcut gălăgie. Chiar în momentul ăla a trecut compania și apoi bucătăria, și l-am văzut pe locotenent, roșcatul, știi tu care... I-am spus : „Jules e aici“. Mi-a răspuns : „Nu mai e loc în mașină. Rămîneți aici cu el ; rămîneți aci, la marginea drumului ; ne întoarcem să vă luăm.“ Atunci artileristul a spus : „Și eu am un camarad aici ; hai să-l ducem la marginea drumului : o să ai grijă de doi în loc de unul, și o să-l urci în mașină și pe el“.

— Unde e artileristul ?

— Acolo, alături, nu-l vezi pentru că ești culcat, dar eu de aici te văd și pe tine și pe el.

— Doarme ?

-- A reușit să-și adoarmă durerea.

Joseph arată spre piept :

— Aici, spuse, aici în mijloc are un glonț.

— Vino mai aproape, spuse omul.

Joseph se apropie.

— Apleacă-te.

Joseph se aplecă.

— Ascultă, spuse, dacă scăpăm, dacă scăpăm amîndoi, tu și cu mine, ai să te întorci acasă. Ești din Midi, nu e departe. Iei trenul și numaidecît ești la Dijon. Ai să vezi, mama te va primi bine. Stăm lingă hale, într-o piață mică ; mama e călătoreasă ; și ai să vezi ; are trei lucrătoare, și-o să ne distrăm... O să te culci pe canapea, la parter. Chiar dacă-ți aduci femeia, se face, că stăm bine în casă, ne ajutam între noi, — la al doilea etaj locuiește un poștaş care e mereu pe drumuri, așa că ne dă camera lui. Eu lucrez la imprimerie și ies la cinci, da' ai să vezi, o să le spun : „Astăzi a venit Joseph !“ și atunci o să ne ducem la Adolph și-o să-i spunem să ne facă melci pe jar...

— Da, spuse Joseph, da, bătrîne...

O boare albă se ridica din pomi, de parcă ardeau. Soarele era sus, pe deasupra norilor și o căldură grea sufoca totul.

Alături, artileristul deschise gura și rămase un timp așa. Apoi o închise și o spumă groasă de sînge i se prelinse pe bărbie ; făcu așa de două-trei ori, cu o încăpăținare care îi aduse puțină culoare pe dunga albă a ochiului pe jumătate închis. De sub sînge glasul încerca să iasă ; pînă la urmă se strecură :

— Apă !

— Dă-mi drumul, spuse Joseph, auzi, ăla vrea apă.

Joseph trecu mîna pe sub capul artileristului, îl ridică încet, îi duse aproape de buze bidonul plin cu apă. Gura însîngerată parcă era un animal ; risipea apa cu mușcături și zgîlțiieli, mușca fierul cu dinții. În sfîrșit, cu o mișcare lacomă, începu să bea.

— Mulțumesc, Thérèse.

O spumă ușoară, roșietică i se prelinse printre buze. Joseph scutură bidonul.

— Mă duc să caut apă.

Se uită la Jules :

— Auzi, mă duc să caut apă. Stai cuminte, bătrîne. În doi timpi și trei mișcări sînt înapoi. Nu te agita.

— Corbul !

— Ei, bătrîne, doar ești bărbat ! O să-ți fie teamă de-o pasăre ? O pasăre ! Fă-ți curaj și nu face gălăgie, — e pentru celălalt. S-a domolit, e tăcut, a reușit să-și stăpînească durerile. Face tot ce poate ca să stea liniștit. Uite, nici n-am plecat bine și o să fiu înapoi. Și dacă vine cumva mașina, să m-aștepte.

În fundul văii, în spatele colinei, trei așezări se priveau nepăsătoare : o șură, o casă și un grajd. Pe potecă, dintr-o saltea găurită se vedeau resturi de lînă. Șura era goală : în mijlocul ei o băltoacă de la cai și o curea veche de piele.

Joseph intră încet : privi atent colțurile umbrite. Luă apoi cureaua, se încinse și o strînse bine în cataramă.

Fuseseră trei cai în grajd. Înăuntru mirosul era încă destul de viu.

„Julia cred că s-a apucat de treabă. O femeie face ce vrea cu calul, dacă-l scarpină nițel pe coamă...”

La casa fermei ușa scoasă din țîțini zăcea în vatră, arsă pe jumătate, cu elanța înnegrită în scrum. Călcă pe

ceva moale, ca un ciine mort ; era o vestă de catifea făcută sul.

Dinspre coșar se auzea o apă curgînd. Văzu o adăpătoare scobită într-un trunchi de copac.

În noroi, de jur împrejur, urme de oameni, ca de ci-readă, șterseseră urmele oilor și ale vacilor ; nu se mai vedeau decît spre pajiște, unde locul era mai uscat.

Își afundă miinile în jghiab.

Se însera. Noaptea cobora încet ca un fum gros.

Își umplu bidonul.

„Totul pare neînsuflețit, își spuse, privești ca prin sticlă.“

Se așeză pe taluz și rămase așa, cu bidonul plin balanșindu-l între picioare.

Mirosul de fermă îi amintea de Chauranes și de griul lui legat în snopi, cu spicele pline de boabe, rămase în arie.

„Julia... are curaj, se gîndi, aia mică tot așa, numai să nu-i dea ăla tîrcoale...“

Zgomotul apei îl ametea. Făcea să-i plutească înaintea ochilor imagini mărite, cu soldați, și turme de tunuri, și căruțe cu coviltir ce se înșiruiau una după alta, și oameni strînși laolaltă, ca oile, și morți semănați peste tot, îm-prăștiați pe taluz...

„Nu se poate !“

Balansă bidonul, apoi cureaua îi lunecă printre degete. Un somn de moarte îl lungi în iarbă ca pe-un animal doborît.

JULIA SE CULCĂ

„O să fie senin în noaptea asta, se gîndi Julia, se vede bine Sainte-Victoire.“

Vîntul dinspre Alpi luase locul crepusculului încurcat în ceață și acum marginile cerului se subțiaseră ca tăișul coasei. Acolo unde apusese soarele se vedea bine Lure, cu fumul coxeriilor ce ridica spre cer o vegetație divină, frumoasă ca o apă de cîmpie.

— Unde te duci ? o întrebă tatăl.

— Să dau la vite.

Ca de obicei, în zilele vîntoase noaptea cădea dintr-o dată, cu toate stelele aprinse și Calea Lactee traversînd cerul.

Julia pipăi zidul grajdului căutînd ușa.

„De-aș ști că va fi ca ultima oară...” Și numai la gîndul ăsta se înfierbîntă. Ridică zăvorul de lemn : da, era ca ultima oară ; revenea ; și de aci încolo va fi mereu la fel : de fiecare dată cînd va deschide ușa asta, va simți îmbrățișarea finului proaspăt, mirosul ăsta care făcea să-i zvicnească timpiele, mirosul ăsta de fîn și de cal, mirosul ăsta de viață aspră care îi zgîria pielea ca o piatră.

Ah ! Data trecută își lăsase furca jos, și apoi, cînd se aplecase s-o ia, se afundase ca într-o baie în mirosul care

o sfredelise, îi zbîrlise pielea, şi carnea ei înfiorată tînjise, gata să se dăruie. Capul îi vîjiise, de parcă vîntul ar fi suflat în crengi. Ce rost mai avea să închidă ochii şi să se întepenească din creştet pînă-n călcîie, cînd de fapt totul trecea prin pleoape şi mişca parcă balamalele care fac corpul să se aplece ? şi era bine şi nu era oprit... Se gîndise la noaptea nunţii, scaldată în vin. Şi cămaşa nouă pe piele, şi corsetul care strîngea bine pe unde era nevoie, şi Joseph care o săruta cu buze întredeschise, cu toată gura de parc-ar fi muşcat dintr-un pepene.

Julia urcă scara şi pregăti finul smulgîndu-l din grămadă. Mirosea din plin, îl simţea sub limbă şi în nări ca vinul tare. Părea o floare imensă pe care o deschidea cu lovături de furcă. Toate palele de fîn luate în furcă fumeau în lumina felinarului.

Se întoarse la bucătărie. În prag îşi scutură fustele — era plină de praf ; Madeleine tricota, ori poate îşi cosea o cămaşă, nu se vedea bine, stătea complet în umbră. Tatăl dormea cu gura pungă peste somnul lui. Ceasornicul îşi vedea de treabă, ticăind. Atmosfera nu era prea veselă. Cîteodată simţea nevoie şi de aşa ceva... Of ! tare era greu să fii despărţită de bărbaţi ! Julia aspiră din mîini mirosul acela pătrunzător, de cal mare, puternic.

— Bună seara, Madeleine.

Aprinse o luminare sus, apoi o retrase ; căldura lumînării putea să spargă globul pendulei.

Chiar sub glob se afla un buchet de flori de portocal, flori de ceară, şi lîngă ele o bucată de muselină albă. Alături, fotografia lui Joseph şi a ei din ziua nunţii. Mănuşile alea de aţă n-au fost prea comode ! Joseph purta floare de portocal la butonieră, nesuferitul...

Își desfăcu bluza, își ridică breteaua cămășii, se aplecă să-și dezlege șireturile pantofilor mari. Sîinii îi atîrnau grei. Șiretul de piele era înnodat. Ar face mai bine să se așeze. Brațul gol se freca de sînul gol. Sînul era mai cald decît brațul. Își trase ciorapii cum jupoi un iepure. Îi trase pe dos, pentru că talpa și călcîiul se lipiseră de sudoare. Așa, întinzîndu-i pe spătarul scaunului, se vor usca. Își privi picioarele. E bine cînd îți miști degetele goale. Lipicios, praful finului pătrunsese prin ochiurile ciorapilor, prin încheietura pantofilor, peste tot. Își șterse picioarele, se opri să-și pipăie o vîină groasă, albastră de pe labă, o vîină umflată sub carne ca un vierme mic, care zvîcnea cînd mișca degetul mare.

Se ridică și veni spre oglinda pătrată să se pieptene. Dalele erau reci sub picioarele goale, reci ca o pajiște după ploaie, în care-ți vine să te tot afunzi. Mirosul de cal îl simțea mereu pe mîini. Își desfăcu părul negru, greu ca lîna udă. Ar fi trebuit să-l descurce cu pieptenele; îl înfășură numai pe pumn.

Sîinii, orice-ai face, îi simți : dacă te apleci, atîrnă grei, dacă ridici brațul, trag acolo din carne ca o sfoară...

Joseph avea totdeauna mirosul ăsta viu, de cal, mirosul muncii și al forței. Cînd se dezbrăca, îți izbea nările : un miros de piele și de păr jilav. Simțea așa, de parcă ar fi preparat salatele de vară, strivind din belșug pe fundul castronului usturoi cu oțet și cu boabe de muștar.

Desfăcu fusta și juponul și le lăsă să cadă, apoi își trase picioarele goale din hainele îngrămădite. Își frecă șoldurile cu toată forța. Praful finului se strecurase peste tot, parc-ar fi fost neagră de purici. Avea o poftă nebună să stea puțin în pielea goală, să aibă în jurul pielei noaptea asta frumoasă și acrișoară, plină de stele, și astfel să se

lase luată în brațele reci ale vîntului alpin, ale vîntului ăstuia ce varsă sevă în creier.

Își scoase cămașa, se șterse cu un prosop aspru, apoi suflă în luminare și se apropie de fereastra care aspira stelele și vîntul. Își trecu prosopul pe sub sîni, apoi deasupra cu mîna rotunjită. Așa cum ar fi șters de noroi niște pepeni mici. Și chiar așa era, cu toate vinele și vîrfurile tare ca un cap de tulpină, păreau o pereche de pepeni mici, tari, pîrîind între degete. Îi plăcea să-i șteargă pe deasupra. Își frecă apoi coastele și întinse pielea pînă la cutele grăsimii. Cu vîrfurile degetului trecu prosopul ca prin șanțuri. Apoi își frecă pulpele roșcate.

Vîntul zbura pe sus în noapte ca o pasăre neagră. Acuma, la sfîrșitul lui august se simțea intens parfumul miriștii și al grîului secerat, lăsat de oameni pe cîmp să-l usuce soarele.

Noaptea se liniștise și era cald.

Toată carnea Juliei respira și îi plăcea să fie liberă și fără praf și să-și simtă singele înfierbîntat de răcoarea serii. Goală, strălucea în întuneric. Se privi. Se vedea în baia nopții, se vedea acum de la sîni pînă la picioare, jos, în adîncul umbrei.

Pe șolduri, coborînd sub pîntec, zări două cute. Pîntecul — plat, întins ca o gresie. Sări un pic pe călcîie. Globul pendulei sună. Sîniile nu i se mișcă, rămaseră acolo, ca de piatră, plantați solid. Joseph îi spunea :

„Sînt verze de iarnă ; hai, arată-mi verzele tale de iarnă. Dă-mi-le...”

„Joseph !”

Vîrfurile sînilor se umflară ca bobocii de smochin. Ah, inima îi era acră, ca mirosul ăsta vechi de bărbat și de muncă.

Se duse să facă patul. Atît de obișnuit cu Joseph, că locul lui se adîncise în albul așternutului, de parcă un om de umbră ar fi fost culcat acolo. Trase de cearceaf, încercînd să-l șteargă. Locul lui Joseph rămase tot acolo.

Își puse o cămașă curată. Se întinse pe pat la locul ei, lăsînd alături omul de umbră.

Somnul veni numaidecît și cînd să adoarmă, mai respiră din palme mirosul de cal, apoi își puse mîinile între genunchi și adormi.

...Roata îi sfărîmase piciorul iar calul, înhămat la oiște, se cabră și-i căzu cu copitele pe pîntec...

Joseph se trezi. Avea gura deschisă, rămasă așa pe un strigăt. În jur noaptea apăsătoare tremura încă pe alt strigăt.

„Noapte ? Cum ? Am adormit ?“

Căută bidonul în iarbă. Auzi iar strigătul ce venea dispre livadă.

„Jules ! Ah, am adormit“, își zise.

O luă la fugă prin pămîntul clisos.

Căută sub măr.

— Jules ! Jules !

— Scîrbă ! îi spuse celălalt cu dinții strînși. Scîrbă ! Neam de scîrbă ! Ai plecat, vrei să mă lași, fiu de cățea ! Acuma te cunosc !

Joseph căută prin iarbă cu mîinile tremurînde. Atinse corpul culcat, răsucit și simți răsufierea puternică ce fierbea de furie și de frică.

— Jules ! Ascultă Jules ! Fii cuminte ! Gîndește-te, spune-mi... Sînt aici. Apă, înțelegi, apă pentru tine și pentru celălalt, și pe urmă somnul, m-a prins somnul, Jules. Nu-i omenesc ? Nu mai e nimic de făcut ?

— Scîrbă, scîrbă... spuse celălalt încet.

— Te-ai tirît pe pămînt cu piciorul în halul ăsta ? Nu se poate ! Ce-ai gîndit ? Ce-ai gîndit, măi băiete ? Nu mai ai încredere ? Și eu...

— Mi-e rău.

— Ah, bătrîne, vezi... Dacă ai fi rămas pe patul ăla de iarbă... se liniștise durerea cînd te-am așezat. Și te-ai tirît pe pămînt ! Ce să fac, măi omule, ajută-mă, Jules, și eu sînt singur !

Culcușul de iarbă și pătura ghemuită nu erau departe. Noaptea fierbinte părea nemișcată în jurul gesturilor, nemișcată ca un zid.

— Vino, spuse Joseph, vino, lasă-te moale în mîinile mele. Ah, cît îndur și eu !

— Mă doare.

— Taci, bătrîne, nu vorbi. Vezi, așezasem bine piciorul și uite, acuma trebuie s-o luăm de la-nceput, așa, în plină noapte.

Încercă să-și facă moi mîinile aspre, și cu buricele degetelor îl pipăi ușor ; își trecu mîna pe sub gitul lui Jules : cealaltă mînă dincolo, în povestea aia caldă și noroioasă din jurul rănii și apoi, după ce o potrivea, se încordă și-l trase încet spre patul de iarbă.

Un sforăit dureros se revărsă din Jules și Joseph se simți copleșit de milă, ar fi vrut să o scuipe, să scape de ea, s-o deșerte acolo la marginea drumului, s-o lase și să plece, să nu mai îndure ce îndura ; forța asta care nu mai era decît un strop de apă, pierdută în lupta împotriva răului celorlalți.

— Încet, măi băiete, încetișor. S-a terminat. Gata ! O să treacă, o să se liniștească ca adineauri, nu plînge. Aș vrea să-ți iau durerile cu mîinile mele.

Noaptea — grea ca cimentul. Nu se auzeau decît gemetele de la pămînt.

— Stai aici, stai lîngă mine, nu mai pleca. Ține-mă de

mîină, nu-mi da drumul. Şezi aci, mi-e frică singur. Şi vorbeşte. Povesteşte-mi ceva. Spune. Vorbeşte ce vrei, n-are importanţă, dar vorbeşte. Eu am să mor. Ce-am făcut ca să mor aici singur ? Ca un animal. Singur. Pe pămînt. Spune... Nu vin să mă caute. Au spus-o şi pe urmă, vezi... Au plecat, m-au lăsat. Mă lasă... Singur. Vorbeşte, am să mor.

— Măi frate, frăţioare, crede-mă. Nu... da, îţi vorbesc. Nu, nu e adevărat, sînt aici. N-am să-i las să nu vie. Nu, Jules, nu ne-au lăsat. Prea erau mulţi. Prea mulţi ; locotenentul a spus : o să venim. Crede-mă, frate, frăţioare...

Îi mîngîia obrazii în neştire, cu mîinile-i aspre, crăpate, pline de bătăături. Peste barba nerasă mîna lui trecea ca o răzătoare.

— Nu eşti singur, vezi ? Rămîn cu tine.

Şi rîse prefăcut.

— Te iau de braţ, simţi ? Te strîng, simţi ? Sîntem prieteni. Să stăm aşa. Nu mai mişca. Lasă, totul are să se domolească, totul va fi ca înainte. Calmează-te. Ia spune, ţi-aduci aminte... am să viu să te văd la Dijon. N-avea grijă, nu eşti singur, sîntem doi, sîntem prieteni.

Nimic nu era în liniştea din jur. Nu mai era nimic, nici pomi, nici iarbă, nimic. O linişte de cer, în părăsirea cerului.

— Sînt aici, spuse Joseph, n-avea teamă !

— Da, răspunse Jules.

Dinspre nord, în spatele colinelor, ardea un foc mare. Focul era departe. Şi stăpînea liniştea. Se vedea numai lumina pîrjolului. Dansă mult timp în negrul nopţii, apoi se potoli din mişcare şi rămase doar o dungă roşie ca jarul, acolo, în zare.

Artileristul strigă :

— Thérèse !

— Da, răspunse Joseph, sînt aici.

Celălalt începuse să vorbească. Bălmăjeală de horcăieli și respirație gîtuită de prea mult aer. Joseph auzi : „cel mic“, apoi „singură“, apoi „singură“, și încă o dată, apoi „cel mic“, „cel mic“ !

— Ei da, cel mic, spuse Joseph, da, n-ai grijă !

Se terminase într-o bolboroseală, apoi scuiپase ceva moale alături, pe pătură. Respira mai bine. Trebuie să fi fost un ghemotoc de sînge închegat.

Jules adormise.

„Ce a spus de fapt locotenentul ? se gîndi Joseph. A spus : «Rămîi cu ei, mașina se va întoarce cînd va putea». Dacă aș ști că e adevărat... Cînd va putea, asta înseamnă numaidecît. Nu, asta înseamnă... În fine, da, numai să fie ambulanța acolo. Și atunci, o golesc, și vine să încarce din nou. Dacă e mai departe, atunci poate să dureze mai mult. Care e numele regiunii ăsteia ? Bezancourt ? Bezancourt ? Deci mașina se duce la Bezancourt, o descarcă, vine, reîncarcă și, asta e. Măcar dacă de-aici și pînă acolo n-ar fi lăsat și alții pe drum ; și apoi, patru pe-o parte, patru pe alta, asta fac opt locuri. Pentru că lui Jules, dacă i-ar face ceva numaidecît, cred că da, cred că ar fi o treabă.“

Zorii veniseră furișîndu-se. Acolo, artileristul murise. Mai încercase un suspin lung, și suspinînd se sfîrșise.

Jules tot dormea. Era roșu în obraji și palid în jurul bărbiei.

„N-arată rău“, se gîndi Joseph.

Pentru artilerist da, totul se liniștise. Mai avusese încă puțină viață care-i ținuse pieptul bombat, acum se adîncise ca un acoperiș rupt.

„Trebuie să-l car pe artilerist, își spuse Joseph. Nu pot să-l las aci, alături. Pentru muște, și pentru tot...“

Își mai spuse :

„O fi înțepenit sau nu ? Cum o fi mai bine ? Să aștept ? Dacă aștept, Jules o să se trezească și nici nu sînt sigur că înțepenit e mai ușor. Totul e să mi-l pun pe umăr cu capul spre spate“.

Cintări mortul, apucîndu-l de șolduri.

„Hai, că o să meargă.“

Apoi :

„Așteaptă, frățioare“.

Era greu de ridicat dintr-o dată.

„Hai băiete ! Hai...“

Îl ridică cu socoteală, cîte puțin, pînă pe umăr.

„Așa !“

Și porni peste cîmp. Se duse să-l culce în spatele colinei, mai sus. Îi luă tăblița de la gît : era un anume Célés-tin Bourges.

*

Ziua se înecase în ceață. Nu se vedeau nici pomi, nici coline, nu se mai vedea nimic. Totul se ghicea pe undeva, în spatele zidului alb. Rămăsese doar iarba, iarba unde stătea, unde era culcat Jules, și apoi o pată neagră : trunchiul mărului, acolo unde murise artileristul.

Nu mai exista nimic. Jules se trezi. Deschise ochii. Îl privi pe Joseph, apoi se uită în ceață adînc și rămase așa, cu ochii într-o parte. Cenușiu și la fel peste tot. Dar Jules părea că vede altceva.

Pe urmă închise ochii.

— Are să vină mașina, nu ?

Ceața lucea ca zahărul.

— Da, are să vină, își răspunse tot el.

Străbătea un miros de putreziciune. Joseph se ridică. Rămase un timp în picioare, să vadă dacă se trezește Jules. Nu, căzuse într-un somn adînc. De unde mirosul

ăsta ? Și se duse să-l vadă pe artilerist. Era culcat cum îl pusese : cu fața la pământ. Pământul era umed sub el, dar nu de acolo mirosea. Nu, aici încă nu mirosea. Dimpotrivă, mirosul dispăruse când ajunsese aci, dar întorcându-se lângă Jules, revenise și mirosul. Și parcă mai puternic. Atunci ?

Puse mîna pe umărul lui Jules, sprijinindu-se pe genunchi.

— Jules, Jules, băiete, trezește-te. Ușurel. Trezește-te, încet băiete...

— Ce ? strigă Jules. Ce ? Mașina ?

— Nu. Ascultă...

Joseph se hotărî dar vocea îi tremura :

— Trebuie să mă uit puțin la rană...

Ridică pătura.

Da, asta era ! Dădu la o parte bucata de pantalon sfîrtecat, pachetele de pansamente desfăcute și pe cel întreg lăsat în rană. Acolo era... Rana se deschisese. Ah ! Mirosul...

— Dar ce-au făcut, Doamne ?

Dedesubt totul era vinețiu, mișca, sfîrșia încet, ai fi zis că-i lapte gros ce da să fiarbă.

— Oh ! strigă Joseph fără să mai gîndească, de parcă i-ar fi chemat pe toți cei de dincolo de ceață.

— Ce ? răspunse încet Jules.

— Nimic, frățioare, nimic. Parcă... N-au să mai întîrzie, o să vină curînd. Te doare ?

— Nu, am înțepenit.

— Ți-e sete ?

— Nu vreau să mă gîndesc.

— Bea, bea să-ți uzi puțin gîtlejul. Așa. Acum am să așez din nou pătura. Ai văzut ? Ți-e rău ? Bun. Rămînem așa. Așteaptă, mă duc să arunc astea.

Și aruncă departe, peste ceață, pansamentele putrezite.

Întepeneala, ca un țăruș, împinsese capul lui Jules înspre spate. Privirea îi era îndreptată în sus, spre frunte. Adormise cu ochii deschiși, dați peste cap. Tot timpul mestecase aer, mestecase dormind ; gustase aerul ; i se vedea printre buze limba groasă și albă mișcându-se încet. Apoi se rătăcise în marile împărății ale gândurilor lui și începuse să vorbească.

„Te-am văzut de jos. Ai făcut așa cu lampa. Te-ai uitat pe scară. Ți-am văzut mîna pe balustradă ; nu spune nu, te-am văzut. Atunci am înțeles. Am împins ușa dinadins. Ah, ascultă. Nu pe palier, mergi încet, dorm dedesubt... La Adolph fusesem. Te superi, buna mea, și de ce, de ce, te-ntreb ? De ce îți spun, hai, o să vezi ! Gîndește-te puțin de ce ? Eu ți-am spus că îngheți acolo pe palier. Și ce rost are ? Eu rezist. Mă sui, deschid, mă culc. Tu știi, eu cînd beau, am beție tristă. Din nou povestea cu Rose ? Te-apucă și te lasă. Ah, măculiță, ce mai corp ai ! Ce-ți închipui, nu mai sînt copil ! Hai, las-o, prea te crezi ; știu despre ce e vorba. Rose, dar asta e meseria, mamă-dragă ; parcă ți-ar fi de plumb degetele, și apoi tu stai acolo la casă și sugi într-una, bei într-una. Dacă n-ai un pahar cu ceva tare, te fofilezi din cînd în cînd. Ei, ce zici, îți place băiatu ? Ar crăpa de ciudă. Și-ți mai faci griji ! Las-o încurcată, hai !“

„Ah, mi-e lehamite, cu atît mai rău, nu mă mișc. E departe satul ?

„Joseph ! Joseph !“

— Da, prietene, sînt aici, te-ascult.

— ...Mă ascuți ? Nu spun nimic.

— Nu, dar te ascult.

— Prietene, vorbești ?

— Ce ?

— Vorbește-mi puțin... vorbește... Ah, e greu !

Joseph îi puse mîna sub cap, dar nu i-l mai putu ridica ; nu mai putea să strîngă în brațe acea moliciune a omului, care e viață și căldură și adevăratul corp care trăiește — acum Jules era țeapăn și rigid ca un copac retezat. Se lungise alături și numai așa reușise să fie lingă el.

— Ascultă...

Poate să-l țină strîns. Ca și el sta lungit pe pămînt și apropierea nu o dădeau nici picioarele lui sănătoase... nici brațele, nici nimic, nimic.

— Ascultă, îi spuse : ascultă. Am să-ți vorbesc...

— Da.

Poate fi aproape mai degrabă cu ce are în adîncul inimii, așa că, de ce să nu stea lungit lingă el, ca să-l și simtă ?

— Ascultă, am să-ți povestesc, ai să vezi. Sîntem aci amîndoi și sîntem prieteni. Să știi, ferma mea e Chaurannes. E la Valensole, pe platou, în mijlocul migdalilor. Ascultă, bătrîne, ai să vezi, ai să vezi. Cobori puțin drumul și e întuneric ca noaptea, pentru că mergi prin livada de nuci, pomi frumoși, dragul meu. Aerul e umed pînă la genunchi, și e umbră deasă și toate pietrele sînt pline de mușchi. Și e chiar la doi pași. Bei cafeaua în bucătărie și de aci, din fața ușii cu geam, vezi tot. Și numai ce-o auzi pe Julia : „Adună-mi nuci verzi, îți fac vin de nuci“. Nucile astea se pun într-un borcan cu țuică și rămîn verzi, și după aia se face dulceața. Maică-mea era mare meșteră în așa ceva...

Jules părea că doarme. Îl auzi :

— Vorbește, cum e cu nucile...

— Uite cum e cu nucile : dacă trebuie musai să pleci într-o dimineață rece cu șareta, înainte să fi băut cafeaua — asta e lege la noi pe podiș —, îți bagi în gură o nucă din dulceață și ai ce mesteca o bucată bună de timp, și

după aia zahărul îți unge gîtlejul pe dinăuntru și ești liniștit și e mai bine chiar decît cu un fular. Ai să vezi, băiete !

— Viță ai ?

— Bătrînă. Așa-i obiceiul. Am, ajunge în vale pînă la ușa grajdului, uite, taică-meu voia chiar s-o smulgă, îmi spunea : „Nu pot să urc snopii în pod...” Și i-am răspuns : „Ba nu, o să avem grijă, o să fim atenți”. Și uite, am lăsat bucata aia, e bătrînă dar, vorba ceea, îți mai dă acolo niște ciorchine să scoți o doniță din trei — restul e bătrînă. La noi nu e chiar regiunea potrivită, și mai sîntem și în partea săracă a pămîntului. Știi, nu e ca pe la tine. Acolo da ; podișul nu, frate ! Ascultă...

— Da.

— Ți-e rău ?

— Ce ? Nu, nu mi-e rău, vorbește...

Ceața devenea apăsătoare și timpul trecea greu.

— Peste tot locul e grîu și pe sub copaci, și ține așa pînă hăt-depart. Cîteodată nu mai auzi nimic, nimic decît grîul. Avem patru capre. Avem un cal mare, Batistin, Titin. Așa-i place lui să i se spună. Are un ciuf de păr pe cap : îl scarpini acolo și face ce vrea cu el chiar și o femeie. Cînd îl înham, îi spun : „Hai, Titin, dă-i drumul”. Apoi, în picioare pe grapă, Titin mă trage peste tot cîmpul. Uneori cînd e încă umed, pămîntul e bolovănos și Titin mă duce ca pe barcă, urcă și coboară... urcă și coboară...

Jules respira în ritmul povestirii : era în spatele acestei voci care îl ridica, îl lua, îl ducea... Scottea chiar un sunet de încîntare, de copil care se alintă.

— Și Julia își pune rochia... Atunci mergem la Bras ; e în fundul văii, spre Asse, și aci e riul ; vara apa seacă și se trece pe pietre. Și acolo, vezi tu, acolo pentru prima oară ea și cu mine ne-am luat de mînă, și am stat așa sub

stejarul ăla, un stejar mic și foarte verde : ne-am spus fleacuri, ne-am privit în ochi. Eu, știi, nu sînt prea îndrăzneț. — Te doare ?

— Da. Vorbește...

— Asta e, dragul meu, cam asta e. Ce să-i faci, așa e, n-ai ce-i face !... Ah, ascultă. Ascultă, e duminică. Duminica bat clopotele de peste tot și se aude nemaipomenit de acolo de sus. Și Julia își pune rochia și ești și tu. Ești acolo. Așezăm scîndura în spate la șaretă și mergem la Bras, la bal, și ești și tu, bătrîne ! Dă-i drumul ! Și petrecerea începe !...

— Nu, spuse Jules, nu. Mincinosule, știi ! Vorbește încet...

De abia către seară Joseph nu mai ținea în brațe lucrul acela țeapăn, rece și mort. Se ridică în picioare. Se uită la el.

„Da...”

Apoi îi luă tăblița. Căută în buzunar să vadă dacă le are pe amîndouă și porni la drum... În marea liniște nu se auzea decît zgomotul pașilor lui.

MUSCA VERDE

— Madeleine, spuse Julia, ai face o treabă grozavă dacă ai lua un coș acoperit și ai duce iepurele domnișoarei Delphine ; l-a întâlnit alaltăieri pe tata și i-a spus că a venit soră-sa de la Paris.

Și, complice, gîndindu-se la după-amiaza însorită, îi făcu semn din ochi. Bătrînul își citea ziarul.

Drumul spre Valensole mergea drept pe sub migdali, apoi cotea și cobora în pantă pe marginea platoului, de-a curmezișul pădurii de goruni.

Toamna își trăia liniștită ultimele zile. Viile își scuturaseră frunzele și vîntul nu înceta să bată nici către amiază ; sufla într-una pînă seara, uneori chiar și noaptea, aducînd cu el nori de toate culorile.

Madeleine se opri sub ultimii migdali. Chiar acolo, în față, la Gardette, spre partea cocinei, Olivier curăța la porci : se vedea cum aburea încă pe pămînt bălegarul pe care-l azvîrlea cu furca.

Își umezi buzele și fluieră o dată zdravăn. Apoi încă de patru ori mai rar, să-l facă să înțeleagă că la ora patru va reveni.

Olivier se arată dintre grajduri. Căută. Ea mai fluieră o dată, ca s-o vadă. Atunci băiatul ridică brațul și fluieră drept răspuns. În fluieratul lui prelungit îi spunea tot ce-i

trecea prin minte, exact cum i-ar fi răspuns : „Da, frumoaso ! la patru !...”

Cu vigoarea și vîntul ei, iarna obosise stejărișul. Mi-rosea a frunze uscate și sub picioare nu mai simțai poteca.

— Ce frumos o să fie după-amiază, spre ora patru, aproape de asfințit ; da, chiar astă seară, mai e puțin, și se vor vedea ! Și-am să-l așez aci în stînga, se gîndea, și-am să-i văd ochii, pentru că spre dreapta mai rămîne puțină lumină de zi, și dacă o să mă petreacă pe sub stejari, pînă la capelă măcar, o să ne sărutăm. Știa Julia bine, nu mai rămăsese decît opt zile pînă la plecarea lui.

Coborî pe strada bisericii. Nu era nimeni pe la porți. Prin ferestre se vedeau vetrele arzînd. În piață, lîngă fîntînă, o fetiță împingea crengi verzi de măslin prin poarta unui țarc de capre.

— Domnișoară, eu sînt, cu iepurele.

— Urcă, draga mea.

— Clémence, spuse domnișoara Delphine, asta e fata lui Jérôme. Ia te uită ce frumoasă s-a făcut ! Și iepurele unde-o să-l punem ? Ultima oară... Madeleine, știi ce-ai putea să faci, dacă ai fi tu bună ? Azi e vineri, și dacă ai vrea să-l tai, numai bine ar sta în oțet...

— Dar nu în fața mea, spuse Clémence, nu în fața mea, e oribil, nu pot să suport. Ah, nu, nu, draga mea, spuse Madeleinei, care și apucase iepurele de picioarele dinapoi.

— Du-te în bucătărie, draga mea, o rugă Delphine.

Se așeză în fotoliul ei. Își netezi genunchii groși.

— Tu ești în stare de așa ceva ? întrebă Clémence.

— N-aș putea spune că-mi place, dar dacă trebuie o fac.

Dădu un pumn zdravăn după urechile iepurelui. Sîngele țîșni pe bot și îl strînse într-un vas ; izbitura se auzi pînă dincolo.

— Aşa, fata mea, îl jupoi şi-l cureţi, spuse Delphine. După uşă e agăţat un şorţ, găseşti acolo şi satirul şi tocătorul. Eşti o fată grozavă !

— Şi tu, zise, adresîndu-se lui Clémence, povesteşte mai departe.

— Unde rămăsesem ?

— Cînd camionagiul te-a lăsat la Gargan şi l-ai întîlnit pe omul ăla în cămaşă care avea nişte registre sub braţ ; şi fetiţa care striga după el „tată, tată“, şi apoi vînătorul ăla din Africa...

— Era plin de vînători din Africa, îi vedeai cum se duceau pe cîmp în rînduri de cîte zece, apoi se întorceau în galop ; era unul care tăia strugurii din boltă cu sabia...

— Da, aici rămăsesese, la sabie...

— Mai întii, Delphine, zise Clémence, punindu-i mîna pe braţ, mai întii să-ţi spun despre iepure. Să nu-l faci la tavă, sîngele se arde prea tare şi nu mai e gustos. Uite cum faci : pui carnea într-o cratiţă de pămînt, cu ceapă şi roşii, şi-l înăbuşi. Înainte de-a-l da la masă, torni sîngele proaspăt peste el, dar chiar înainte de-a-l servi la masă. Sîngele proaspăt îi dă un gust...

— Cu cimbru, bineînţeles...

— Da, sigur, cu cimbru şi tot ce trebuie de obicei, şi-o să fie, — să nu mai vorbim.

— ...Şi cum îţi spuneam, mă duceam spre Villeparisis Peste tot pustiu. La întretăierea drumului spre Annet, ştii, la vechiul cuptor de var, era o ambulanţă. Mă duc la maior şi-i spun : „Semnaţi-mi hîrtia“. El mi-o semnează. Părea neliniştit. Se uita afară, se oprea din scris. L-am întrebat : „Nu credeţi, domnule ? Dar despre Jablins ce părere aveţi ?“ — „Podul a fost aruncat în aer“, îmi răspunse. „Ei şi ?“ Răsuca nişte pansamente. „Un soldat vă va însoţi, îmi spuse el, şi apoi : Plecaţi repede, dintr-o clipă în alta pot veni răniţii. Hai, doamnă, n-avem timp de pierdut.“

Devenise ursuz. I-am urmat sfatul : un soldat cu capul bandajat m-a trecut dincolo. „Nu-mi dați cincizeci de centime ?“ m-a întrebat. N-aveam încotro. I-am dat bănuții și mă gîndeam : cînd o să fiu la mine acasă...

Dar acolo, vai de mine, ce-a mai fost ! de ! așa e cînd nu ești decît o biată femeie ! Se evacuase totul. Drumurile erau înșesate de la o margine la alta, pe urmă a trecut un băiețel singur. Ținea în mînă un ou. Apoi a trecut o gîscă ce gîgiia după băiat. Băiatul striga după cei care erau înaintea lui. Parcă înebuniseră cu toții.

La miezul nopții casa a început să pîriie, apoi am auzit o bătaie în oblon. Mi-am tras plapuma peste cap. A doua zi am văzut. Fusese iedera. Ți-amintești, iedera care acoperă casa. Chiar ea întinsese o cracă spre oblon de parcă ar fi vrut să-l smulgă. „Așteaptă, i-am spus. N-am plecat încă.“ Și m-am așezat la pîndă cu bastonul în mînă. Cînd se apropia mai tare, loveam cu forță. „O să obosești, ziceam.“ Și a obosit, după ce i-am rupt craca...

În tot acel răstimp s-a galopat mereu pe drumul pavat ; și treceau, treceau ! Iar de cealaltă parte a Marnei se auzeau trompetele sunînd, și mai departe împușcături. Ce să-ți mai spun ! Apoi bubuituri de tun. „Ah, îmi spuneam astupîndu-mi urechile ; ajunge, destul !“

La un moment dat, în vale, husarii au traversat Marna în galop. Apoi i-am văzut în jurul unei clăi. Loveau cu săbiile în ea. Pas de mai înțelege ceva.

A doua zi, cînd întorceam ceasul, mi-am spus : „Trebuie să-i scriu Delphinei cînd ajung la Paris, și s-o pornesc spre Vallensole“.

Ajungînd la Annet, în fața vilei *La Coquette*, o știi, îl văd pe cizmar legat de gardul din față. Mă gîndii : „Pentru ce ?“ Ți-l aduci aminte, ăla care făcea pantofi atît de frumoși ! „Dar de ce ?“ m-am tot întrebat și am înaintat.

Ce să vezi ? era mort, chiar mort, Delphine, mort săracul, și atîta îl năpădiseră muștele că se mișca.

— Uitați, spuse Madeleine, deschizînd ușa bucătăriei : am atîrnat pielea la fereastră. Am pus ficatul într-un vas. I-am scos fierea. I-am tăiat labele. L-am stropit bine cu oțet pe dinăuntru, așa cum mi-ați spus. Măruntaiele sînt în cratiță. E gata. Ar trebui să vă duceți totuși să-l puneți undeva, e o muscă mare în bucătărie.

PARTEA A DOUA

Madeleine își șterse repede miinile cu prosopul de la spălător ; fluierul repetat îi dădea elan ; cînd să iasă pe ușă, intră tatăl.

— Vino încoace, îi spuse, vino să citești și cheam-o și pe Julia.

Prin fereastra deschisă spre primăvară, poți să te duci cu privirea pînă în zarea munților albaștri, prin crengile migdalilor în floare. Acolo, sub goruni, fluiera Olivier.

— Așa e mereu... bombănea Madeleine.

— Așa ce ? întrebă tatăl.

— Nimic, dă-o-ncoace.

Și, supărată, luă scrisoarea fratelui ei și închise fereastra.

— Julia ! strigă bătrînul.

Julia intră. Cuprinse toată lărgimea ușii cu trupul ei sănătos, bine clădit și modelat meșter de la cap și pînă la frumoasele-i picioare. Pulpele lungi îi umflau fusta. Își netezi părul negru și lucios ca blana animalelor.

— Avem o scrisoare, spuse tatăl. Citește tare, Madeleine.

Se sprijini în baston și-și ciuli urechea sănătoasă.

Julia privi dincolo de geamuri spre migdalii înfloriți.
„Dragă nevastă, dragă tată...”

— Ce dată are ?

— 22 martie.

„Dragă nevastă, dragă tată...”

„Țin să vă dau vești despre mine care pentru moment sînt foarte bune. Cînd am primit pachetul tocmai se făceau marșuri și știți că picioarele mele n-au nici un spor la așa ceva. Așa că am așteptat. Îți mulțumesc pentru tobă. Să-mi trimiți și o bucată de untură ca să-mi ung picioarele care sînt cum le știți. Nu pot să umblu o oră că îmi și crapă. Noroc de papuci, cum ajung mi-i și pun. Păcat că intră apă prin ei. Zilele astea am primit o scrisoare de la vară-mea Maria, mi-a făcut mare plăcere, mai ales văzînd că ia viața așa cum e. Aș vrea să-i răspund, dar adresa e scrisă așa de încîlcit, că nu se înțelege, e o mîzgăleală. Dacă schimbă ferma, o să vină fără îndoială la Chauranes. O cunosc. Vedeți cum faceți și nu-i împrumutați cumva plugul meu. Ea asta pîndește și de dat înapoi...”

— Așteaptă, spuse tatăl : se întoarce către Julia : Fiindcă veni vorba, te-ai mai uitat la plug ?

— E agățat, răspunse Julia, e agățat de cîrlig și de mînere ; m-am uitat la el ; lemnul se păstrează bine, nu i s-a-ntîmplat nimic. Și e aproape o lună de cînd i-am uns fierul.

— Bine, pentru că trebuie să ne gîndim să-l folosim.

— La Saint-Firmin stă Maria ?

— Da. Chauvinières trece prin Saint-Firmin.

— Hai, citește mai departe...

„Aici nu e prea vesel, dar n-avem încotro. În fine, de ne-am întoarce, e tot ce ne trebuie. Adineauri ninge ușor. Acum plouă. Nu uitați untura. Dragă nevastă, unde eram înainte era într-o fermă și aci găsiseră ce să facă cu bălegarul de la porci. Vedeam că-l pun printre flori. Atunci le-am spus să nu le ardă, și ei mi-au spus că nu, pentru că toată udătura o scurseseră din bălegar printr-o rigolă fă-

cută dedesubt, și de aia îl pot întrebuința cu folos. Prin părțile locului nu e rău. Ce-a fost de înlocuit, s-a înlocuit. Dacă nu facem pe nebunii, o să fim liniștiți. Ąla de care vă spuseseam că e din Perpignan, știți, care lucra la o fabrică de sândăluțe, — a fost omorât ieri, dar din greșeala lui. Eu n-o să fac prostia asta. Acuma ne-a anunțat că poate o să mergem la bătălia cea mare. Nu pot să vă spun anume unde, o să înțelegeți din jurnale. Nu vă faceți griji. În treburile astea nu prea ești sigur niciodată. Dar dacă ești obligat ! Ah ! și mai am să vă spun ceva : am aflat de la unul din Valensole că băiatul lui Bonnet ar fi fost ucis. Să-i spuneți mamei lui că-mi pare foarte rău. Vreau să vă mai spun că ați fost niște mari fraieri că ați scăpat ocazia cu ferma lui Casimir ; trebuia s-o cumpărați, că era de vînzare. Chiar dacă o lăsați nelucrată. La întoarcere vedeam eu. Cu Casimir ce se aude ? Și pentru că îmi spuneți că Olivier o să se ducă pe front, măcar acum nu lăsați să vă scape ocazia. Tinerii ca el fac pe grozavii : și atunci poate să fie ucis, și dacă nu, cum nu rămîn decît bunicul și mama lui, s-ar putea să vrea să vîndă bucata din josul pantei și asta ne-ar conveni. Știți că avem acolo o fișie de pămînt pierdut și numai așa l-am putea rotunji. Tată, fii atent cu treaba asta și fii cu ochii pe el. Cum pleacă, du-te și cercetează pămîntul și ai să-ți dai seama. Nu prea văd ce-aș avea să vă mai spun. O sărut pe soră-mea Madeleine și nu uita ce ți-am spus că și eu mă gîndesc. Vă sărut, scumpa mea soție și tată, Joseph.“

Julia suspină. Madeleine îi dădu scrisoarea. Ea o îndoi o dată și o puse în buzunarul șorțului.

— Are dreptate, spuse tatăl. N-am fost pricepuți. Trebuie să nu pierdem din vedere locul lui Gardettes. Azi e ultima zi cînd mai e acasă Olivier. Mai tîrziu o să mă duc să văd pămîntul.

Julia tresări, tatăl tăcu și se uită la ea.

— Ala de la primărie a pornit-o iar peste cîmp, spuse Julia.

— Pentru cine ? întrebă tatăl cu buzele strînse.

— Ah ! e încă acolo, spuse Julia încercînd să-și liniștească bătăile inimii. Uite e prin dreptul porții. M-a zărit dar mi-a făcut semn cu mina că nu...

— Atunci cine ?

— Arthur Buissonade.

— Arthur ! zise tatăl. Ăla înalt ? Bărbatul lui Félicie ? Cel care știa atît de bine să îngroape via ? Care ne-a ajutat în anul ăla păcătos cu furtună ? Mindrețea aia de bărbat ?

— Da, spuse Julia, ăla !... Félicie rămîne singură cu copilul.

— Dă-mi bastonul, spuse bătrînul, mă duc acolo. Biata femeie, e singură !... Singură de-acîi înainte. Ticăloase timpuri !

Își luă bastonul, ieși. Deschise larg poarta, care scîrțîi din toate balamalele.

Madeleine, cu fruntea lipită de geam, se uită după taică-său. Se grăbea cît putea pe drumul spre Buissonades.

— Sînt mulți morți... spuse Julia. Se adună prea mulți. Nici nu-mi vine să cred : Arthur ! Ți-l aduci aminte, Madeleine ?

Madeleine plîngea lipită de geam.

— Și ne-a lovit pe toți, atît pe unii cît și pe alții. Madelon, noi aștilalți, nici nu ne dăm seama...

Și Julia se întoarse la grajd.

Madeleine simțea pe frunte răceala geamului : lacrimile-i curgeau și-l aburise. Tot ce vedea — din lanul de grîu verde, din migdalii înfloriți și chiar rîndunelele — se încețoșase din cauza lacrimilor. Nimic nu mai era limpede, totul îi juca înaintea ochilor. Arthur ! Nu ne înrudeam, dar cum să nu plîngi cînd auzi una ca asta ? Un bărbat atît de

frumos ! Atît de bine făcut ! Și rîsul lui ! Nu, nimic nu rămăsese limpede, totul se ștersese, se tulburase.

N-ar avea decît să deschidă fereastra și le-ar vedea îndată așa cum trebuie. Migdalii, și peste grîu umbrele rotunde ca pepenii. Lalelele, rîndunelele, florile de migdali care se tot scuturau... Dacă-ți beai laptele în prag, îți cădeau în cană și nu-ți venea să le scoți. Continuai să bei printre dinți. După aceea, le mestecai și petalele făceau licoarea amăruie...

Așa că, Doamne, dacă nu ne gîndim mereu la moarte, avem și noi puțină dreptate.

*

Jérôme îl ajunsese din urmă pe omul de la primărie chiar la răscruce. Printre pomi se zărea casa Buissonazilor.

— Albéric, îl strigă bătrînul, așteaptă-mă !

Omul se opri. Nu-l grăbea nimeni. De aici se auzea cum își striga Félicie găinile.

— Alergi, nu glumă, m-ai făcut să gîfii, spuse bătrînul.

— Serios ? Mi se părea că umblu încet. Țsta e pasul meu obișnuit.

— Ei, cum merge ?

— Ce să meargă ?

Albéric întoarse capul și se uită la migdalii înfloriți.

— Pui... pui... striga Félicie acolo, în spate.

— Ai vești bune de la Joseph ? întrebă Albéric.

— Chiar azi-dimineață.

— Ce soartă ! spuse încet Albéric.

— Dar tu ? încerca să lege vorba bătrînul.

— Ei, eu... încă unul.

— Arthur ?

— Da, Arthur !

— Halal viață !

— Ce-ai cu viața ? Halal de noi poate vrei să spui.

— Halal de noi atunci ! Am zis și eu așa...

Arthur ! Chiar el. Nu era altul mai cumsecade, mai sigur de el. Și ce muncitor ! Un adevărat om !

Și atunci cum să nu te înfurii ?

— La ce-ar folosi ! Înainte trebuia s-o fi spus, nu acuma ! Jérôme, asta nu e viață, cu ce mă îndeletnicesc eu de-o vreme încoace nu, nu mai e viață. În fiecare zi văd hîrtii de astea, în fiecare zi. De aici, de acolo... Primele — mă rog, erau glorie : patria... cîmpul de onoare... Mai știu eu ?... Venea și primarul cu mine. Acuma poți să le mai spui vorbe de-astea ? Uite, așa în fiecare dimineață. Dacă nu sînt hîrtii, îmi zic : o să vină ele numaidecît ! Și tremur toată ziua. Și cînd sînt hîrtii, de fiecare dată parcă m-ar trimite la tăiere. Ah ! cum îmi cîștig banii ! Grea viață la bătrînețe ! Trudesc pentru amărita asta de piine cu dureri în suflet.

Nu se poate ! Nu se mai poate, îți spun ; cînd merg să-i anunț, îmi fac singur curaj : ești învățat cu oamenii. Îi știi... Așa că îmi zic : Te duci la Arsène, ai să ajungi : maică-sa are să fie acolo, nevastă-sa are să fie tot acolo, în partea dinspre spălător ; și parcă-i văd. Cum deschid poarta, nevastă-sa o să se întoarcă să vadă cine intră. Și-o să mă vadă pe mine. Am să fiu eu ! Asta e — și intru !...

— A dracului soartă !

— Da, Jérôme, chiar așa e, poți să-i spui cum vrei. Nu mai știu nimic acuma. Intru, și gata. Mă văd, iată ! Mă aflu acolo. Și acolo sînt și ei, cu buzele ca iasca.

I-am spus și primarului. El mi-a răspuns : O să te obișnuiești cu timpul...

Obișnuință. Obișnuință cu asta ? Nu, niciodată, prea e împotriva firii, prea e de tot !

Félicie dădea la găini. Îi zări venind. Stătu puțin și se uită în calea lor ; apoi, ca să-i vadă mai bine, își puse mîna

streașină la ochi. Îl recunosc pe Albéric. Atunci îi scăpă din strînsoare șorțul plin cu boabe și se iscă o bătălie între găini pentru grăunțele risipite. Félicie trecu în fugă printre păsări și intră în casă.

Tot vorbind și mergînd domol, Jérôme și Albéric sosiră. Félicie înțelesese. Era frîntă de mijloc, trinită peste masă. Își strivea nasul și gura și bătînd cu pumnii în scîndură striga :

— Nu ! Nu ! Nu...

Erau șase dintre copiii de pe la ferme, mititei, plus comandanta, o fetiță mai mare.

Profesoara îi spusese : „Marie, tu ești cea mai mare, însoțește-i, ai grijă de ei, pentru că, vezi, cu ce-a dat peste mine...”

Chiar de la ieșirea din curte s-a auzit :

— Am să vă duc acasă.

— Eu nu locuiesc cu tine, spuse Albert.

— Pe fiecare la casa lui, vreau să spun, sînt cea mai mare, preciză Marie.

— Hai să ne măsurăm, spuse Albert.

— Mai întii, dacă face vreunul ceva, am să-l spun domnișoarei, și pe urmă ție o să-ți dau o palmă zdravănă. Nu plînge, Pierrot !

Urcară panta satului pînă sus, pe platou, și cu oricine se întîlneau, spuneau tare : „Bună ziua, domnule !” „Bună ziua, doamnă !” stîrnind rîsul celor salutați.

Marie îl amenințase de două ori pe Albert :

— Te plesnesc...

Apoi o și făcuse. Da ! Îl scuturase ca pe un prun. Pentru că dumnealui vorbise urît și trăsese fetițele de codițe. De aceea își luase pedeapsa. Ochii i se înroșise ca la cîinii furioși.

— Aşa! îi zise Marie. Acum, băiatule, ai să fii cuminte!

Sus pe podiş, micuţul Paul strigă :

— Lalele, lalele !

Şi toţi o porniră în fugă.

— Lalele tigrate !

— Roşii !

— Galbene !

Adunară atâtea, că a fost nevoie să se aşeze şi să le împartă. Mîinile li se mînjise de seva florilor. Andrei îşi sugea degetele. A trebuit să-i dea şi lui o palmă :

— Nu ştii că e otrăvitor ?

— Dar e dulce...

Îi şterse degetele cu batista.

Făcură buchete şi plecară din nou la drum cîntînd :

*lalele, lalele,
gingaşe floricele...*

şi cîntînd, toţi într-un pas, merseră o bucată bună de drum.

Pe sub soarele strălucitor norii umbreau cîmpul ca o turmă de vite.

Uneori umbrele treceau chiar pe drum, şi drumul se întuneca. O picătură-două de ploaie, mari, rotunde, cădeau pocnind în praf şi rămîneau aşa. Atunci copiii îşi ridicau năsucurile în sus să privească spre norul poznaş.

— Uite cum e norul !

— Ca un cal !

— Ca o vacă !

— Ba ca o capră !

— Ca un pom de nori...

Apoi soarele revenise pentru că umbra mergea repede, hoţeşte, gonind drept înainte pe coline, ca pe muşuroaie de cîrţiţe.

Copiii mai zăboviră încă în iarbă. Asta după ce culeseră și narcise. Acum aveau narcise, lalele, violete, părluțe și iarbă pentru împodobit. Era grozav ! Nu știau ce să mai cinte.

Micuțul Paul își ținea buchetul ca pe o lumînare, cîntînd împrejurul celor așezați în iarbă :

— Războiul, războiul, războiul !

Rîseră cu poftă din cauza rîndunelilor. Antoinette credea că le poate prinde ca pe muște. Întindea mîna și o strîngea pumn ori de cîte ori trecea în zbor o rîndunică. Se uita prostită în palma goală.

Tocmai atunci sosi Jérôme de la Chauranes.

— Ce faceți voi aici ? Și școala ?

Îi răspunseră în cor :

— Școala, școala...

Marie îi explică :

— Doamna ne-a zis să plecăm, că nu face lecții astăzi, i-au spus că fratele ei a fost omorît. Asta e.

— Nu-i printre voi Paul de la Buissonades ? întrebă Jérôme.

— Da, răspunse Paul.

— Hai cu mine, făcu Jérôme. Dă-mi mînuța. Te cheamă acasă maică-ta. Aruncă florile, hai, vino băiețele.

— Da, spuse Olivier, am vrut să mai duc caprele astă seară, ultima oară. Ca să te văd. Nu m-ai auzit azi-dimineață cînd te fluieram ?

— Ah ! făcu Madeleine. Te-am auzit. Mi-a fiert sîngele pînă acuma. Îmi spuneam : „Măcar de-ar înțelege“. Chiar cînd fluierai, a intrat taică-meu cu o scrisoare. A trebuit s-o citesc. Și tu fluierai...

Se însera. Caprele lui Olivier pășteau pe pîrloagă. El stătea acolo, cu pantalonii lui soldățești, din stofă nouă, albastră ca cerul, și cu moletiere ; venise doar în cămașă

și mînele suflecate lăsau să i se vadă pînă la coate brațele roșcate. Avea încă părul lui frumos ondulat, pe care și-l tăiase scurt nu demult.

— Chestiile alea, spuse Madeleine, uitîndu-se la moletiere, îți fac picioare de cal.

— Nu e practic, răspunse Olivier. Madeleine, e ultima seară...

— Da, ultima seară, îngînă Madeleine.

— Și cu vremurile astea poți să mai știi cînd...

Era puțin mai scundă decît Olivier. Îl privea de jos. Madeleine avea părul castaniu ; o șuviță blondă într-o parte filfiia în vînt ca o aripă. Și ochii prin care se vedea totul. Acuma o lacrimă.

— Frumosul meu !

Buza groasă îi tremură. Lacrima se prelinse.

Se așezară pe taluz. Se auzeau tălănguțele caprelor. Olivier luă mîna Madeleinei într-a lui. Se uita pierdut în adîncul înserării, cu gîndurile toate adunate. De felul lui era tăcut, închis, nu-și deschidea buzele subțiri decît pentru cuvinte de prietenie sau de dragoste. Vîntul îi răvășea părul.

— Madeleine, vreau să-ți spun, dacă simți că mă poți aștepta, să mă aștepți.

— Altfel nici nu se poate, Olivier. Ceilalți nu există pentru mine.

— Vreau să spun că nu se știe... Eu, din seara cu pannerul de mere, cînd ți-am atins mîna... din seara aceea nu mă mai pot schimba. Dar tu ?...

— Frumosul meu, și eu la fel, nici vorbă. Nu pentru că vreau. Mă gîndesc mereu la tine, sînt mereu cu tine. Îți văd ochii, îți văd rîsul, îți văd dinții. Mi-am sărutat brațul pe unde sărutaseși tu. În ultima vreme cînd erai la Briançon, veneam pînă aici și priveam spre munți. Îmi spu-

neam : „El e acolo sus. Acolo sus !“ Cerul era senin. Când venea vîntul dintr-acolo, mă gîndeam : „E vîntul lui“.

Rămaseră așa pe taluz ; Olivier își petrecuse brațul pe după umerii Madeleinei.

Mai pe urmă chemă caprele, adună mica turmă pe drum și o îndemnă înainte, spre fermă. Se țineau de degetul mic, înlănțuindu-și pașii. La marginea gorunilor se opiră. Aci era o răscruce : un drum ducea spre Gardettes, altul spre Chauranes.

— Astă-seară, eu, tata și cu Julia ne duceam la Félicie la priveghi, pentru cel dispărut, spuse Madeleine.

— Se duce și maică-mea, spuse Olivier.

— Vino și tu, șopti Madeleine, vino. Să te mai văd.

— Plec spre miezul nopții, cu bătrînul, mă petrece pînă la Durance.

— Vino, îl rugă fata.

— Bine, am să viu.

Madeleine plecă. Se întoarse și-i făcu semn de rămas bun cu mîna. El rămase locului și prin inserarea care tocmai se lăsa, o petrecu din ochi pînă se pierdu după un migdal mare înflorit.

Era o noapte frumoasă, înstelată, ștearsă de un vînt ușor dar îndeajuns de stăruitor.

— Intră tu întîi, o îndemnă bătrînul pe fiică-sa.

Olivier o să-și lase aci traista și ciomagul. Nu se cade să intri în casa unuia care a murit cu bagajele altuia în viață. Pune totul acolo în paie ; așează sticla în picioare și ciomagul reazimă-l de zid. Cu el o să ne descurcăm la plecare.

Din casă nu se auzea nici un zgomot, doar din cînd în cînd vreunul care tușea.

— Hai, vino.

Camera mare a fermei era plină de lume. Se scosese afară totul : bufetul, dulapul, copaia de frămîntat piine.

De-a lungul zidurilor stăteau aliniat scaune cu spătare drepte. Toți se așezaseră acolo pe ele de jur împrejurul odăii goale. Focul fusese stins. Se măturase cenușa și o adunaseră în vatră, semn că nu mai era foc.

În mijlocul camerei — o masă goală, descoperită, și în cele patru colțuri — lumânări lungi, galbene, aprinse.

Toți cei de pe platou se aflau acolo. Toți, bătrîni, femei și fete, drepti în scaunele drepte. Nu spuneau nimic. Stăteau la marginea umbrei. Priveau masa goală și lumînările, iar lumina lor își trecea ușor pîlpîirile peste mîinile așezate pe genunchi. Din cînd în cînd tușea careva.

Félicie se îmbrăcase în doliu. Doliul gata pregătît în dulap : fusta neagră, bluza neagră cu buline albe și pe cap barișul negru care dintr-o dată o îmbătrînea. Nu i se mai vedeau decît ochii roșii și gura strînsă pungă.

Sta lîngă ușă să întîmpine lumea.

— Luăm și noi parte, Félicie, spuse bătrînul.

— Vă mulțumesc, spuse Félicie.

Micuțul Paul sta lîngă ea, în hainele de duminică, sub bărbie cu o panglică frumos înnoțată ; îi udase părul ca să-l pieptene cu cărare.

— Mulțumesc, spuse și copilul.

Veneau toți cei de pe platou. Afară se auzeau pași, voci. Îndată ce se apropiau de ușă, tăceau. Șușoteau.

Dreaptă, îndoliată, Félicie aștepta în prag. Cei de-afară intrau. Le întindea mîna.

— Luăm și noi parte...

— Vă mulțumesc...

— Mulțumesc, răspundea micuțul Paul.

Veniseră toți și se adunaseră în jurul camerei mari a fermei, cu vatra goală. Stăteau acolo drepti și muți să vegheze spiritul mortului.

Félicie se așeză lîngă masă, la un capăt. Copilul, alături, pe un scaun înalt. Picioarele nu-i atingeau podeaua.

Atunci bătrîna Marthe de la „Blé déchaud“ se ridică și veni lîngă Félicie.

— Ai vasul cu sare ? o întrebă.

— Da, e pregătit. Și-i arată colțul vetrei.

Bătrîna Marthe se duse și luă vasul. Îl așeză lîngă masă, în dreptul lui Félicie, dar de partea cealaltă. Erau amîndouă ca la căpătiul unui mort pe care l-ar veghea. Oamenii așteptau. Se abțineau să nu cumva să tușească. O liniște grea acoperea totul.

— Privegheam corpul absent al lui Arthur Amalric, în război, declamă bătrîna Marthe. Fiecare să se reculeagă în prietenia lui pentru acela care a fost sarea pămîntului.

Băgă mîna în oală. Scoase un pumn de sare, îl puse în mijlocul mesei goale și făcu o grămăjoară mică. Scoase de sub faldurile rochiei niște mătănii din simburi de măsline ; ingenunche lîngă masă. Liniștea grea se lăsă din nou.

— Oh, Arthur al meu, plîngea Félicie.

Era țepăună ca lemnul. De sub șalul negru privea drept înainte.

— Oh, Arthur al meu ! Tu care erai atît de curajos ! Tu care îmi spuneai să am grijă de mine ! Ah ! Acuma are cine să mă îngrijească, și mă va îngriji cît timp n-am să fiu și eu moartă...

— Fiecare să se reculeagă în prietenia lui pentru cel care a fost sarea pămîntului ! murmură cei de pe platou.

Olivier o căută din ochi pe Madeleine. O găsi de partea cealaltă a mesei. Se uita la el. Vedea cum își mișca gura cărnoasă pe cuvinte de compătimire. Ochii îi luceau în lacrimi. Spusese de două ori : „Fiecare să se reculeagă în prietenia lui !...“

Acuma nu mai spuneau nimic. Amîndoi se priveau intens. Cu buzele strînse. Fata plîngea în colțul ei tăcută.

Olivier se îmbrăcase soldățește din cap pînă-n picioare, cu matricula unității pe veston. Trebuia să plece... Ca să ajungă la Madeleine, privirea lui trebuia să treacă pe deasupra mesei goale, pe deasupra grămăjoarei de sare moartă care lucea între lumînări.

I se păru că aude foșnetul fustei Madeleinei, ca altă dată, cînd mergea prin iarbă. Dacă aș fi lampă, se gîndi el, lampa asta, pomul, masa asta, scroafa, aș rămîne. Dacă aș fi cîine, aș rămîne. Dacă aș fi cîine...

— Oh, sărmanul meu Arthur ! strigă Félicie. Și n-am să te mai văd niciodată. Și ai plecat și n-o să mai fii al meu niciodată. Sărman de tine, nici măcar n-am fost acolo, să-ți închid ochii. Vai de tine, ai murit pe pămînt ca o vită, singur ! Cînd aici aveai totul din belșug... și eu te iubeam atît de mult... și de-abia începusem și noi să trăim...

— Fiecare să se reculeagă în prietenia lui !

Buzele cărnoase ale Madeleinei șoptiră : „Olivier“. El o văzuse. Bătrînul îi făcuse un semn. Olivier se ridică. Era încă tăcere și Félicie se întorsese către Olivier și-l privise mută cu bieții ei ochi umflați de plîns.

— La revedere, mamă, îi spuse Olivier maică-sii.

Delphine îi răspunse dînd din cap.

Bătrînul și Olivier se apropiară de Félicie. Aceasta se ridică. Atinse mîna lui Olivier :

— La revedere !

Bătrînul dădu mîna cu Félicie.

— Sînt alături de dumneata, spuse ea.

— Îți mulțumesc, Félicie, răspunse bătrînul.

Olivier se uită la toată lumea în semn de rămas bun.

Toți plîngeau cu sughițuri și plîngînd își aminteau de cei plecați departe pe front, și printre sughițuri se auzeau numele bărbaților !

— Sărmanul meu Jean !

— Barthélemy !

— André, bietul meu André !

— Vă las cu bine pe toți ! spuse Olivier.

Se uită înspre Madeleine : avea obrajii scăldați în lacrimi.

Olivier ridică o mână în semn de rămas bun și se retrase cu spatele către ușă.

-- Fiecare să se reculeagă în prietenia lui pentru cel care a fost sarea pământului ! reluă bătrîna Marthe.

— Ia sticla, spuse bătrînul din umbră. Bea...

Olivier bău cu înghițituri mari.

— Dă-mi și mie, spuse bătrînul. Și acum, la drum.

Ajunseră la Durance ; departe în cîmpie, printre sălcii, se vedeau luminile roșii și verzi ale gării.

— Eu mă opresc aici, spuse bătrînul. Apoi adăugă : Stai să mă mai uit o dată la tine.

Scăpără. În noapte, un mic cerc de lumină, între două capete întinse unul către altul.

— Adu-ți aminte tot ce ți-am spus, zise bătrînul. Nu face mai mult decît trebuie. Principalul e să te întorci...

Luminița se stinse și rămaseră din nou în întuneric ; se îmbrățișară și se strînseră îndelung.

Și îndată nu-l mai auzi. Olivier plecase pe poteca afînată. Noaptea era la fel, parcă nimic nu s-ar fi întîmplat.

PRIMUL CERC

Olivier se uită la cel care intra.

Era un soldat de la transporturi, îngreunat de moletiere și de noroi.

Pe el avea o manta largă și sub braț o nuia de răchită. Își freca mâinile.

— Berthe ! strigă. Află că e un ger și niște vălătuci de ceață ! Dar unde-o fi aia ? Hei, tu, ia dă-mi niște trăscau !

Se așează lângă sobă. Aproape o cuprinse între genunchi. Aburii începură să iasă din postav. Nebărbierit, cu obraji roșii, gîfîia sugîndu-și mustața.

Berthe îi aduse țuică. Soldatul o plesni peste șold.

— Strașnică fată, spuse. Nerv și crupă, asta e grozav !

— Hai, las-o-ncurcată, zise Berthe.

Se răsuci ușor, să nu verse țuica. Soldatul își lipi capul mare de șoldul fetei :

— Îmi place la înghesuială. Dacă e pentru brigadierul tău, la loc comanda ! A șters-o la Bar, dis-de-dimineată.

— Toți sînteți niște porci ! asta sînteți, spuse Berthe.

Se eliberă din brațele soldatului. Gura ei posomorîta arăta un mare desgust.

Soldatul se uită la Olivier :

— Să trăiești ! îi spuse — și apoi bău. Din ce companie ești ? îl întrebă după aceea.

— Urc la trupele de întăriri.

— Încotro ?

— La Vallée.

Omul își trase scaunul lângă Olivier. Făcu semn cu ochiul spre bucătărie, unde fata clătea paharele.

— Nu pare, spuse, dar din cînd în cînd cite-o mofturoasă ca asta îți face viața mai frumoasă. Numai că, vezi, — îți trebuie și gologani. A fost curierul, maiorul, acum brigadierul. Mereu e ocupată... Mă-nțelegi ?

Se auzi tropot de cal. Omul sări și deschise ușa.

— Daumas ! Daumas ! strigă. Oprește-te aici, cap pătrat !

Acesta, călare pe un catir mergea la trap, făcea semne arătînd spre Bar și urla cuvinte ce se pierdeau în zgomotul drumului ; în spate îi zdrăngăneau niște bidoane goale.

Olivier coborî treapta pragului. Ușa cîrciumii îi mai încălzi o dată spinarea. Harnășamentul atîrna greu.

— Hai, se îndemnă singur, la drum ! Trebuie să scutur oboseala !

Vedea numai de jur împrejurul lui. Mai departe era ceața.

Cavaleriștii mergeau la pas peste cîmp, într-o unduire suplă și mută ; mai întîi cenușie, apoi neagră, iar cenușie, pe urmă ștersi de îmbrățișarea leneșă a fișiilor de ceață. Căruțe cu coviltire umflate alergau ; cicliștii păreau niște lăcuste ce dansau pe drumul de bușteni.

În ambele părți ale drumului cîmpul se vedea neted și gol. Se auzea cum gîfîia noroiul. În depărtare erau poate sate. Se simțea miros de cafea fiartă.

Dincolo de ceață, neînterupt, ca zgomotul mării, pămîntul gemea surd de greutatea unui convoi mare de căruțe.

O baterie de tun despică ceața în galop.

Olivier se lăsă să alunece în șanț. Greutatea raniței îi lovi umărul ca un cuțit.

— Ticăloșilor ! urlă el.

Dar bateria hurduca departe, acolo, înainte, pe genunchii ei de fier, cu panglici de ceață agățate de chesoane, de roți, de artileriști și de bice.

Deodată un miros puternic de bălegar, nechezături, tropăituri de cai, voci de oameni, strigăte ; un baros bătea fier moale, apoi suna în nicovală ; ciocane de lemn loveau țărushi, în cadență. Auzi scrișnetul osiilor unui car ce se străduia să meargă prin noroiul moale al câmpului ; se afla în apropierea unui campament de cai și căruțe.

Brusc, țîșni un foc mare, înfășurat în ceață și fum. Sălta ușor în sus în aerul dens ; se chircea, cu genunchii la gură parcă, ghemotoc roșu, apoi își desfășura pe pământ picioarele-i de jăratec și dintr-o lovitură de deget pleca iar. Oamenii alergau în jurul lui cu clești mari, negri.

— Ridicați, ridicați ; luați pe dedesubt, cu cleștii. Toți odată, atenție, hop !

Scoaseră din foc coroana înroșită a unei șine de roată și o duseră strigînd prin fum și scînteii.

Focul se opri din dans ; pîlpiia pe pămînt cu miinile lui mari, albastre.

Borna era toată acoperită cu noroi ; nu se putea ști dacă La Vallée era înainte și la ce distanță...

Olivier își trînti ranița în iarba udă.

Ceața se mai rărise. Nu se mai auzeau zgomote, doar geamătul pămîntului împletit cu șuieratul frunzelor unui plop.

Cîmpul deschidea de fiecare parte mari aripi întinse.

Omul acela era încă acolo pe cîmp. Din cînd în cînd se oprea, se uita în jur, apoi o pornea iar, cu capul înainte.

Se apropia ; privea un pom mic. Se apleca peste el, îl atingea cu mîna. Mingîia pomul de-a lungul trunchiului, uitîndu-se atent.

Trebuie că vorbea de unul singur, pe șoptite, că mișca încet capul făcînd „Nu, nu“ !

— Hei ! strigă Olivier.

Omul auzi și săltă capul. Trecu încă o dată mîna peste trunchiul pomului, apoi se hotărî să vină.

— Ești artilerist ? întrebă el intrînd pe poteca drumului.

— Nu, zise Olivier.

— Atunci ești de la tren ?

— Nu, spuse Olivier, se pare că sînt de la 140.

— 140, 140 ? repetă cu vocea cîntată, cu accentul oamenilor de la munte. Atunci nu ești tu ăla care ai legat catîrul de pom ?

— Nu.

— Nu trebuie să faci asta, știi ?

— Nici n-am făcut-o, îți spun, acum am sosit.

— Bine, dar nu trebuie s-o faci, nu, nu trebuie. De-atîta timp le spun ; și pe ei asta îi face să rîdă. Tu rîzi ?

— Nu, spuse Olivier, nu, eu știu că nu trebuie : catîrul îi mănîncă scoarța.

— Știi tu asta ? spuse omul foarte mirat.

Avea ochii limpezi ca apa aproape nemișcați ; te sfredeleau cu felul lor de a privi.

— Da, știu, spuse Olivier.

— Dă-mi mîna, prietene, zise.

Era un soldat fără arme, în veston, încins cu un centiron galben. Cînd își apleca într-o parte corpul greoi, cutia măștii îi lovea pulpa.

— Cum ți se spune ?

— Chabrand, zise Olivier.

— Mie Regotaz, spuse omul, și sînt tot din 140.

Pe gulerul vestonului, în dreapta, avea marcat numărul cu cerneală.

— Și eu sînt, vezi ! am făcut o plimbare, așa... Acuma mă duc, vreau să spun mă întorc.

— O să mergem amîndoi. La Vallée trebuie să fie cam la vreo zece kilomerti.

Pe drum îi întîmpină un miros puternic de pomi și de ciuperci.

Un alt campament zumzăia pe partea stîngă a drumului. Un cal necheza și bătea cu copita într-o scîndură.

„— Oh ! oh ! trage de căpăstru !“ striga cineva.

Zăbale zornăiră. Un trompetist suflă două sau trei note ; un toboșar încercă să bată toba neînterupt, dar bețele se încurcă.

„— Oh ! oh ! strînge, strînge !“

Judecînd după tropăială, trebuie că erau doi sau trei care țineau calul.

— Tacă-ți gura ! zise încet Regotaz. Ce-oi mai fi vrînd să-i strîngi ?

Acum calul necheza tremurat : îl izbeau cu picioarele în burtă.

Parcă fumegînd, apăru din ceață un fag înalt. Picături de apă pocneau pe frunze. Ecoul întorcea zgomotul pașilor prin noroi. Pe undeva, prin iarbă, clipoceă un pîriu.

Era pădurea, o aveau în față, întinsă, grea și neagră, vuind ușor.

— Stai ! spuse Regotaz, asta e pădurea, băiete. Scoate-ți ranița și dă-mi-o. O duc eu. Scoate-o, îți spun, eu mă cunosc. Dă-o-ncoace, că altfel astă seară nu intru în pădure. Mie, continuă Regotaz trecîndu-și pe după umeri ranița, îmi trebuie ceva pe umeri ca să țiiu la drum. Ia stai, îți miroase ceva ? simți vreun miros ? Așteaptă... Ascultă, ascultă ! acolo, acolo...

Într-un tufiş se opri un animal, apoi o rupse la fugă printre frunze.

— ...O vulpe, îţi spun eu... Şi acuma ascultă ce zgomot. Asta e ceva, ce zici băiete ! Am nevoie de-o greutate pe umeri : îmi apasă paşii, mă lipeşte pe drum, merg alături de tine şi aşa intru în pădure ; fără ea, mă ştiu, aş mai merge încă mult timp prin iarbă.

Se însenina. Silueta unui animal trecu de partea cealaltă a frunzişului ; era un cal înhămat care trăgea încet prin noroi un bulumac. Ziua, eliberată de nori, apăru scaldată într-o lumină albăstruie. Ceaţa se destrăma ruptă de vîntul uşor.

— Scîrbe ! spuse Regotaz.

Se uita în noroi la o bucată mare de scoarţă de copac.

— Uite scîrbele ce fac din pomi !

Era gata să-şi scoată raniţa, dar se răzgîndi.

— Nu, spuse, pornim înainte, băiete !

Îşi suflecă mineca vestonului, desfăcu nasturele de la manşeta cămăşii şi îi arătă braţul gol.

Braţul îi era crestat de o cicatrice mare.

Pe măsură ce înaintau în pădure se făcea din ce în ce mai multă linişte. Zgomotul puternic al căruţelor care cutremurau pămîntul, ca şi tunetul cerului, se domoliseră în pomi. Nu se mai auzea decît fişîitul crengilor ; departe, lătrături ; cîntec de cocoşi ; zgomotul picăturilor de apă şi sfîrîitul uşor al ceţei care se scurgea prin frunze. O pasăre cînta şi bătea din aripi. O frunză în cădere atingea pe celelalte. Pădurea îşi cobora şi-şi umfla uşor imensul piept de crengi.

Uneori o potecă se deschidea pe marginea drumului ; o tăietură strîmtă, dreaptă, croită parcă dintr-o singură lovitură de cosor se pierdea, albă de brumă, în desişul îndepărtat.

Regotaz se opri.

— Ia zi, măi băiete, nu ți se pare că sînt nebun ?

— Nu, spuse Olivier.

Îl privi : ochii lui senini, înfricoșați încercau să pătrundă în ochii lui Olivier, dincolo de cuvinte.

— Da, nu s-ar zice. Te-am lăsat să vorbești. Dar să știi că eu gîndesc tot ca tine ; și eu sînt de la țară. Nu sînt de-o vîrstă cu tine, dar știu să mă aranjez după împrejurări. Asta numai noi putem s-o înțelegem.

Regotaz oftă și porni din nou.

— E mai mult decît atît, băiete, pentru mine e mai mult decît atît — spuse — și poate cu timpul va fi mai mult decît atît și pentru tine ; pentru că, dacă vrei să știi, pînă la urmă, e prea mult ; și o să fie prea mult și pentru tine. De aceea îmi spun cîteodată : Ești nebun, Emile ! Încotro s-o iei, încotro s-o apuci, cînd îți ai partea ta și chiar de zece ori mai mult decît poți să duci, și îmi mai spun : nu, nu, nu mai vreau, destul, nu mai pot să rabd, nu mai pot să îndur, nu sînt decît un om, — și mereu te încarcă și te încarcă, — ce mai ? e nenorocire ! Ce mai, nenorocire ! Înțelegi ? Încotro s-o apuci... ?

O salcie își scutura ușor roua în iarbă.

—...La căprărie îl am pe Frédéric și pe Louis Butte, și alți cîțiva, și mai sînt cîți vreau la cîrciumă, dar, vrei să-ți spun ? ți-o spun, băiete, cred că o să pricepi : sînt niște stricați. Nu din vina lor ; pesemne la început mergea să se mai îmbete pe ici — pe colea, dacă socoteai, mergea. Acuma sînt stricați. Și culmea e că nu sînt răi : nu, dar dacă stai mai mult lingă ei, te strici și tu, te molipsești. Așa că, ce vrei ? Eu, nu știu dacă ți-am spus : am fost tăietor de lemne, eram tăietor acolo sus, unde nu sînt pădurari, și unde dacă nu te-ai gîndi și n-ai socoti bine, ai putea să tai întreaga pădure, fără să te tragă cineva la răspundere. Numai că eu gîndeam și socoteam bine ; îmi spuneam : „dar pomii...”

Un iepure le tăie drumul din două salturi.

— ...Povestea a început după ce am stat o zi întreagă sub meri : stam pe pătură, în iarbă. Creanga de deasupra era luminată și dedesubt neagră de umezeală.

Se auzea zgomot dinspre Verdun ! Un întuneric de cafea cu tresăriri de foc, ca o cărbunerie care se aprinde ; și se spunea c-o s-o pornim iar. Și acolo Louis Butte se îmbăta-se și rupsese fotografia nevesti-sii și pe urmă pe-a fie-sii și aruncînd bucățile rupte spusese : „Rahat !“ Și după aia rămăsese drept în fața ușii, fără să mai știe de nimic, plîngînd, scîrba ! Cum îți spuneam, creanga era luminată și întunecată, și puțin mai sus făcea un cot înălțîndu-se spre lumină.

Avea poate șase frunze ; nimica toată pe trunchiul gros !

Regotaz vorbea încet, gîfiind sub greutatea raniței.

— Ai tutun ? spuse. Dă-mi o pipă.

— Vrei un pachet ? Am trei în raniță.

— Trebuie că am porția mea acolo sus, mi l-o fi pus de-o parte Marcel, ne-a dat ieri. Știi, sînt două zile de cînd am plecat.

— Fără nimic ?...

— Da, sînt cunoscut ; au spus : „Și Regotez ? Ăla e nebun. Cînd s-o întoarce, trimiteți-l la mine !“ Mă apăsă aici de data asta (și arătă spre piept), ca și cum m-ar fi chemat cineva dinspre colină. „Da, răspundeam.“ „Oh, Regotaz, spuneau, ți-e rău ?“ Atunci mă duceam unde nu se afla nimeni, acolo, ai să vezi, în spatele bisericii ; sigur pe mine, mă întorceam spre partea de unde simțeam chemarea și răspundeam : „Da, sînt aici ! Ce vrei, frumoasa mea ? sînt aici...“

Și tot timpul auzeam : „Regotaz ! Regotaz, Emile !“

Dimineața m-am urcat din fugă într-un camion care tocmai trecea. Era ceață mult mai multă ca acum. Băiatul

de la volan conducea cu grijă. Nu se vedea la doi metri. Pe măsură ce mergeam, inima mi se tămăduia. „Regotaz !“ auzeam mereu. „Da, viu“, spuneam eu.

Și deodată băiatul a pus frina și a blocat cele patru roți. Se uita fix ; ceva mare, foarte gros era culcat de-a curmezișul drumului. „Bătrîne, îmi zise el, ce e aia, acolo în față ?“

„Eu am ajuns“, i-am răspuns.

Și în mine îmi spuneam : „Da, frumoasa mea, sînt aici !“

„Dă-i drumul, îl îndemnai pe băiat, mergi înainte, n-avea grijă, asta e pădurea“.

Apoi eu am luat-o pe potecă și m-am afundat în pădure.

Tot mergînd așa, Regotaz și Olivier ajunseră la marginea pădurii ; ziua împrăstia o lumină cenușie, purtată de vînt ; dincolo de pomi se vedea un prag de iarbă și departe, în fund, o colină alungită.

Din poarta aceea de lumină se auzeau zgomotele pe care pădurea le înăbușise ; acum vuietul lungului șir de căruțe, și bubuitul cerului, și strigăte și chemări, și totul parcă se apropia cu fiecare pas, ca o respirație caldă din gura unui animal care tot înainta.

Deodată ieșiră din pădure.

În vale, jos de tot, văzură un sat mare. Coșcovit și întins în poiană, viu ca un mușuroi de furnici. Lungi convoaie de automobile huruiau pe sub plop, la marginea unui canal părăsit. O locomotivă mică își tîra coada de vagoane printre căpițele de paie ; nervoasă, își învîrtea micile-i picioare sărind, pufăind, scuipînd în ierburi, o alta o aștepta răbdătoare, garată cu un tren de lemne ; din cînd în cînd fluiera liniștită.

Un convoi de furgoane cu prelată o pornise la pas pe un drum al colinei din față. Pe o potecă din vale mergea înșiruită o trupă.

Intrară printr-o stradă. Din sat se auzea sunetul trompetelor. Un fierăstrău cînta înaripat, pe două tonuri grave cînd tăia lemne și altul subțire pe lama eliberată.

Un miros acriu de copaci doborîți și de rumeguș lăsa pe limbă un gust straniu, dulceag, de putreziciune.

O mașină urca încet spre pădure : era o ambulanță a Crucii Roșii, încărcată la refuz ; trecu, lăsînd să se vadă încălțăminte răniților lungiți înăuntru unul lîngă altul.

Un camion gîfîia în pantă. Olivier întoarse capul și se uită ; jupuit și sîngerînd, stropit de noroi, un sfert dintr-o vită mare atirna pe platforma dinapoi.

— Vezi copacii mei, spuse Regotaz, îi vezi, măi băiete ?

I-i arătă lîngă fierăstrău, lungiți acolo necojiți, cu crengile încă pline de frunze.

— Și apoi asta, ia uite-te !

În noroi zăcea o bucată de carne cît pumnul, plină de sînge negru, roșcat și cu mucozități albe în fibre. Un rest de cîrpă rămăsese lipit într-o parte.

Olivier privi pădurea. Dintr-acolo se auzeau zgomoatele motoarelor ambulanței și ale camionului. Se gîndea la sfertul ăla mare de vită.

— S-ar putea să fie chiar carne de om, zise Regotaz. S-ar putea. Ce ar fi atît de extraordinar să fi căzut de pe targă de la vreunul sfîrtecat care-și pierde carnea ? Știi, în zdruncinături...

Și Regotaz își răsuci corpul lui mare spre dreapta și spre stînga, imitînd balansul ambulanței.

ȘI NU VA FI MILA DELOC

— Se trage pe Pont-Rouge, spuse Joseph.

Cel care mîna căruța opri catîrii dintr-o smucitură de hături. Ascultă.

— Așa s-ar părea, zise.

Se auzea ca și cum s-ar fi spart niște scînduri groase dincolo, pe după colină.

— Și asta nu e partea cea mai grozavă din treaba asta!

Porni din nou catîrii. Trecură de ultimele case din Soisson, lăsară în urmă și drumul pavat. Acum sub roți simțeau drumul moale, cu cîrpeli de noroi și piatră în găuri. Lungi pîrîiașe de apă, albă ca ipsosul, curgeau pe urmele roților.

— Ai zice că trag destul de zdravăn.

— N-avem decît să ne oprim la fabrica de zahăr, spuse Joseph.

De fiecare parte a drumului cîmpul zăcea sub o apă nemîșcată, în care se reflecta cerul albăstriu ; de-a lungul zării nori mici gălbui apăsau încet pe-o parte însorită, foarte strălucitoare.

— Vezi, spuse omul, eu le-am spus-o cum îți spun și ție. Le-am spus-o : Domnule locotenent, ce-ar trebui — ar fi să se facă un drum de legătură între fabrica de zahăr și Séraucourt. Ar trece pe la Creutes ; tot defileul e printre pomi și asta ar înlătura înîlnirea cu drumurile. Da' crezi

că i-a păsat?... Am auzit cum l-a întrebat pe adjutant : „Cine-i ăla?“ Îmi venise să-i spun : „Ăla e Mathieu Bomier, și știe el ce vorbește“.

— Niște nătărași, spuse Joseph.

— Da, îmi venea să-i mai spun : Ăla e Mathieu Bomier, și n-ai să vii dumneata, cît ai fi de locotenent, să-l înveți meserie : cincisprezece ani de căraușie prin toate hîrtoapele din Saint-Etienne, și cu căruțe mai hodorogite decît asta ; și dacă spune el că se poate trece pe acolo, e că se poate. Nu e copil ; a fost tată de mai multe ori decît ți-ai șters tu nasul, fir-ar să fie !...

— Ai copii ? îl întreabă Joseph.

— Doi. De-aia sînt aici. Și tu ?

— Eu n-am, sînt însurat abia de-un an.

— Ai fi avut timp... Eu am doi, băiete : o fetiță, leită taică-său, nu-i scapă nimic ; îți răspunde pe loc, ar răspunde și papei. Te bagă-n cofă. Și un grăsan lacom ca maică-sa, ar suga paradisul dacă l-ai lăsa... Fii atent, se pare că acolo trag cu ghiulele.

Abia trecuseră de prima pantă. Se vedea toată regiunea în apusul soarelui. Unduia în fața lor în lungi valuri de pomi. Rîul cel mare, care inundase tot cîmpul, își răsucea întreaga lățime în mijlocul unei mlaștini nemișcate, presărată ici-colo de smocuri de iarbă și de nori ce se oglindeau în ea. Cît vedeai cu ochii era pustiu. Dintr-un boschet se zărea o clopotniță fără acoperiș. La lizieră putrezea o casă mare, măcinată, ale cărei ruine zăceau împrăștiate în apa cîmpiei ; corbii ciuguleau orbitele sparte ale ferestrelor. Dincolo de pîrîu, regiunea sfișiată pînă la refuz, se întindea fără pomi și fără oameni pînă spre crestele îndepărtate, care fumegau convulsiv, pline de fulgere și scînteieri.

— Sapigneul, spuse Joseph privind depărtările de umbre și de foc.

— Acolo te duci ? îl întrebă omul.

— Nu, mă duc în recunoaștere la stînga, spre Montgermont, într-acolo o pornim mîine seară. Nu pare să fie mai bine, și chiar dacă e mai bine — cu scîrbele care sînt la noi...

— Voi cantonați acolo, lîngă canal ?

— Da, a șaptea.

— Noi sîntem chiar alături de Amélie.

— Știu, te-am văzut ieșind cu catîrîi. Mi-am zis : O să te ducă o bucată. Știi, eu nu stau prea bine cu picioarele...

Tocmai atunci o lovitură căzu pe Pont Rouge. Un fum negru depăși colina și se urcă rotund ca un pom înfrunzit.

— E tir regulat, spuse Joseph.

— Da, răspunse omul, și în chestii de-astea principalul e să nu te încăpățînezi. O să așteptăm la fabrica de zahăr.

Se apropiau. Nu mai aveau decît să urce un gurgui pe care se prelingea apa ca pe spinarea unui animal. Chiar mirosea a animal ud ; mirosea și a praf de pușcă ars ; găurile obuzelor căzute de curînd crăpaseră cîmpul.

Fabrica de zahăr se vedea în față ; o bucătărie de campanie fumega lîngă ziduri. Doi oameni în bluze de pînză se uitau pe drum în așteptarea corvezilor cu supă. Drumul era gol pînă în depărtare, acoperit de noaptea violetă, iar în zare, în lumina exploziilor obuzelor, se zăreau pomii.

Dinspre Sapigneul se aruncau rachete. Una roșie se aprinse ca o lampă în mijlocul desfășurării nopții, și rămase acolo suspendată.

*

— Hei ! ăla din canal ! strigă omul.

Prin noroi se auzea plescăiala mîinii bîjbîind după

Joseph. Doar zgomotul mîinii în noroi și apoi un geamăt lung de acolo, din grămada de oameni.

— Stai culcat, spuse Joseph.

Un obuz mare, gîfîind, spulberă fabrica de zahăr. Un zbor de cioburi trecu zbîrniînd ; bulgări grei de pămînt se prăvăliră.

— Stai așa ! rămîi culcat !

— Te pierdusem, spuse omul.

— Nici nu m-am mișcat. Acuma așa o să tragă un timp.

— Ți-am spus eu. (Omul se tîrî prin noroi și se lungi lîngă Joseph.) Cînd l-am văzut pe nenorocitul ăla cum împingea bucătăria chiar pe mijlocul drumului, cu focul aprins ca un far — ți-am spus : Ai să vezi cum se cîștigă lozu-ăl mare.

— La primul stăteam culcat acolo.

— Nu știi dac-or fi tranșee ?

— Nu sînt.

— Atunci ?

— Așteaptă, spuse Joseph. Au să ne lase un timp, ca să tragă în Pont-Rouge. O să trebuiască să fugim la stînga, spre geniști, acolo !

Se lăsa noaptea. Pe drum, sfărîmată, bucătăria rulantă de campanie ardea nestîngerită. Cărbunii sfîrșeau în noroi. Proiectat într-un furgon, un om atîrna cu capul în jos ; calul ingenunchea gema scuturîndu-și capul. În jurul unui butoiș de vin, soldații întinși pe jos nu mai mișcau, afară de unul cu fața la pămînt, ce-și chircea încă degetele să se apuce cumva de țărîină, să aibă un sprijin, să se ridice, să plece... Capul îi era îngreunat de o rană mare în ceafă.

— Mă duc să-mi văd catîrii, spuse omul.

— Rămîi pe loc ! strigă Joseph. Stai acolo !

— Catîrii mei, spuse iar omul.

Și se ridică. Joseph îl văzu lângă el, ca pe-un brotac, cu genunchii îndoiți, cu brațele îndoite ; fața mare și palidă, întinsă înainte, cu gura deschisă ; ochii rotunzi reflectau focul bucătăriei și întunericul.

— Rămii acolo !

Omul sări și în aceeași clipă zbură o schijă mare de obuz.

— Oh ! strigă Joseph. Of, of !... cum te cheamă ?

Căzut grămadă pe drum, omul își umflă spinarea ; se mișcă puțin pe dreapta, pe stînga, apoi se lungi.

— Omule, omule !

Noaptea venise deodată ; Joseph dădu mai întii peste un mort înțepenit, lungit în noroi printre carne și pîini mari, rotunde. Chemă încet :

— Omule, omule !

Atinse un corp. El era.

Nu mai mișca. Nu mai respira. Pămînt. Se auzea numai un fișit de stofă, fișitul singelui ce curgea cu forță din el.

*

Olivier striga.

Fugea prin iarbă și foc. Își pierduse pușca. Strigătul lui era o chemare prelungită, mereu aceeași, cît îl ținea gura.

Neîncetatele schimburi de focuri care plesneau pămîntul și îl zvîrlea în bucăți, fumul, fulgerele, ghearele astea calde care rupeau totul în jur, aerul pe care obuzele îl împletea în gheme și-l primea din plin în burtă ; cum să lupti împotriva fierului ?

Nu se afla nimeni pe aici. Era singur. Prin fum se vedea cînd și cînd întinderea mare a pustiului plin de găuri din care licărea apa, și hăt-departe un ciot de pom cu brațele ridicate spre cer.

O mînă îi strînse glezna. Căzu. Auzi :

— Gura !

Se trezi într-o groapă. Marginile ei mascau regiunea. Era băgat în pământ. Un om îl privea fix. Era Chauvin, caporalul.

— Gura ! îi spuse. De ce alergi ? Nu vezi că sîntem în obiectiv ?

— Ce obiectiv ? întrebă Olivier.

Își veni în fire, uitîndu-se la ochii aștia, auzind vocea asta șoptită, uscată.

— Atacul. Sînt încă la douăzeci de metri și au toate mitralierele în bătaie. Rămii aici. Lipit de marginea asta, și fă-te mic.

Olivier respiră adînc de două ori.

— E prima oară ? întrebă Chauvin.

— Da, spuse Olivier.

— Rămii acolo. Ce porcărie ! adăugă ca pentru el. Așteptăm seara, continuă, după un timp. Cîți mai sîntem ? Șapte, opt...

— Regotaz ? întrebă Olivier.

— Nu știu... Ai lopată ?

— Da.

— Sapă în partea asta. Aruncă pămîntul dincolo. Nu prea tare. Trebuie să nu ne vadă.

Olivier își înfundă lopata, apoi scoase și aruncă pămîntul sub cotul stîng. Uneori tăișul uneltei se oprea și oricît împingea nu mai intra. Atunci rîcîia cu unghiile. În pămînt zăcea o curea ca un șarpe adormit. Trase de ea ; săpă. Se uită cu coada ochiului la Chauvin. Săpa și el. Sta ghemuit ca un animal și răscolea pămîntul cu lovituri puternice de lopată. Pe gîtul lui roșu, rotund, mușchii mari se mișcau regulat ca niște gheare de mașină. Murmura ceva printre dinți.

Pe deasupra gropii șuierau gloanțele mitralierei. Zgîria acolo totul cu unghiile ei de fier. Se auzea țacănitul

labelor mari și tresăltarea întregului ei corp. Când trăgea se scutura, apoi sărea ca o pasăre, își zgiria corpul metalic, fumegînd sub gheare.

Deasupra, norul cenușiu se sparse ; se ivi cerul albastru, de un albastru murdar ca plin de puroi, și-ntr-un colț o picătură de soare galben.

Chauvin privi în aer.

— Scîrbe ! zise.

Se apucă din nou să sape. Ținea capul atît de jos, că mustățile îi erau pline de noroi.

— Un'ți-e ranița ? întrebă Chauvin.

Olivier săltă capul.

— Ce ?

Chauvin se apropie, gata să atingă cu viziera căștii viziera lui Olivier.

— Ranița ta, îi spuse, ranița ta unde e ? Ai ceva de mîncare ?

— De mîncare ? se miră Olivier.

Privi scurt spre gaura unde săpa cu mîinile și de unde mirosul exala cu toată forța și toată tăria.

— Da, să măninci, spuse Chauvin.

Rămăsese pe loc ; nu-și retrăsese obrazul nici cu un centimetru ; își înfipsese privirea în ochii lui Olivier și nu-l mai slăbea.

Pe fundul raniței, sub grenade, mai avea o bucată de pîine înroșită de rugină. I-o dădu lui Chauvin. Acesta o împărți în două.

— Jumate, îi spuse, întinzîndu-i o bucată lui Olivier.

În aceeași clipă se și aplecă, grămădindu-se; un obuz mare trecuse foarte aproape pe deasupra gropii.

În locul unde săpa Olivier, lopata intră deodată singură. leșise unsă de o grăsime neagră, lipicioasă, ca rășina de brad.

Nu mai avea curaj să sape.

În genunchi, în fața lopeții mesteca și remesteca piinea. Simți o prezență în spatele lui. Parcă-l privea cineva. Se întoarse : de cealaltă margine a gropii, un om culcat, cu fața înnegrită ; dintr-o parte a capului creierul i se scurgea printr-o rană mare. Nu privea ; pe locul ochiului era o bucată rotundă și albă de creier, care se lipise pe orbită, pe ochiul putrezit și plin de noroi.

*

Malan împinse ușa Cercului Muncitorilor.

— Închide ușa, Firmin, i se strigă. Închide ușa, e un frig de crapă pietrele.

Se adunaseră aci toți, în jurul sobei mari, să-și încălzească genunchii și picioarele și să-și fumeze pe-ndelete pipele.

— Vă speriați de frig de parc-ați fi crescuți în puf. Totuși își trase scaunul lângă ceilalți și zise :

— Strângeți-vă nițel, ce dracu, să fumez și eu.

Își scoase pipa de pământ. Era albă toată, de la muștuc până la cenușă.

— E nouă ? îl întrebă Pancrace.

— Acu am cumpărat-o, spuse Malan.

— Trebuie fumată pe-ndelete, zise Pancrace.

— Pe-ndelete, cu pauze, și pe urmă să n-o las caldă pe ceva rece, spuse Malan.

Și-și scoase punga de tutun făcută dintr-o bășică mare de porc.

*

Olivier, cu mâinile sub ceafă, striga :

— Eu, eu !

Îi sărise casca.

Lovitura venise peste ei pe neașteptate, cu o răbufnitură a întregului cer. Pământul încă se răvășea.

Acuma domnea zgomotul surd al liniștii, dar era o liniște a urechii, fiindcă acolo, de jur împrejur, pământul sărea în salturi puternice și fără încetare.

Olivier își auzea vocea în afara lui, ca venită de la un altul.

— Eu, eu !

În fine, mai auzi un geamăt adânc și lung, ca zgomotul unui vas ce se golește. Se uită pe sub braț.

Chauvin era răsturnat pe spate în fundul gropii, frînt, îndoit de mijloc ; privea bucata de cer albastru. Ochii îi avea împietriți. Bîjbîia ca într-o varniță prin pîntecul său deschis.

Pumnii i se învîrteau, măruntaiele i se agățau de pumni. Nu mai gemea. Se încurcase de tot în mațe și întărind brațele, le trase așa afară din burtă.

Olivier își luă mîinile de sub ceafă.

Și le privi. Nu era sînge.

— Nu, eu nu, zise.

Dar pe dinăuntru simți că-i vine să verse. Greața se urca, îi umfla obrazii, i-i împingea, și-și deschise gura urlînd, cu urletul omului singur care trebuie să reziste.

*

— Dinspre Verdun, zise Malan.

— Asta, spuse Cléristin bătînd cu palma în hîrtia lucioasă din *L'Illustration*, trebuie s-o vezi ca s-o crezi. Și-a-poi fotografiile, vă spun eu, sînt aranjate, nu e greu. Uitați-vă la părintele Lauzit : dintr-un nas strîmb, ăia au făcut unul drept. Burle, și pe tine, dacă te-ar fotografia, te-ar face frumos.

Burle își scoase pipa din gură. Zise :

— Ride hîrb de oală spartă.

— Noi, în Vechiul Testament, începu Firmin...

— Orice-ai face, spuse Cléristin care se uita încă în ziar, sînt morți, chiar morți ; sînt numai nemți. Āla mic al meu îmi spunea că au un tuun... El e la Mont-Valérien la Paris și știe.

— Verda ! strigă, chiar în colțul pădurii, continuă Firmin. La dracu ! i-am spus. A rămas așa : și bătrînul Firmin rămase un moment nemișcat, cu gura căscată și ochii holbați — apoi începu să ridă.

— La Verdun, zise Malan, nici nu-ți închipui ce e, cu forturile alea în beton armat ! Au de toate înăuntru ; și bucătăriile, și cărțile pentru citit, și popota, și totul organizat !...

— Atunci cum de-i omoară ? întrebă Burle.

— Cum ? întrebă și Malan ; cum, ce, cine ?

— Asta e, zise Burle scuturîndu-și pipa. Da, cum ?

— Cine ? te întreb — repetă Malan.

— Oamenii ! Te întreb însă eu : *unde* îi omoară atunci ? zise Burle.

Și se uită de jur împrejur, aruncînd fiecăruia o privire : Malan, Cléristin, Pancrace — ăștia care trăgeau din pipă și în ai căror ochi fără viață se reflecta ziua de afară înghețată dar albastră.

*

— ...la căpitan, spuse umbra.

— Ce-o fi vrînd ? întrebă Joseph fără să ridice capul.

Stătea pe un taluz de drum. Mesteca dintr-o bucată de brînză.

— Chiar, ce-o mai vrea ? I-am explicat tot...

— A spus să te duci... „Unde e ?“ a întrebat. „Spune-i să vie aici, locul lui aici e...”

— Da' soră-sa ? Locul ei unde e ? bombăni Joseph sculindu-se totuși... Și tu, tu unde ești ?

— Sînt aici, spuse ciclistul, vezi să nu dai peste roată !

Joseph își trase picioarele din noroiul care acoperea drumul ca zațul nopții. O porni de-a lungul campaniei în repaus. Era sătul pînă peste cap de oboseala asta, de noaptea asta, de noroiul și foamea asta, de somnul ăsta care-i prindea capul ca un cerc de foc. Da, era în adevăr obosit. Urcase acolo ieri seară. Și nu de plăcere. Și oboseala i se îngrămădisise în cap, în picioare, în inimă, și nu era ușor s-o ia din nou de la început, iar să urce sus și totuși să fie în fața lor complet treaz.

— Complet treaz... spuse el. Să știi că te duci sus la comandament...

Compania era acolo în întuneric, la marginea drumului. Nu se auzea nici un zgomot. Din cînd în cînd tușea careva, sau vreo gamelă se lovea de patul armei.

Apoi totul reîntra în liniște, nu în liniștea frumoasă a foșnetului ierbii, ci în liniștea adîncă și grea, liniștea de sub copac, aer sufocat între pămînt îndopat cu apă moartă, înecată, și norii grei, apăsători ce păreau că udă rufelee lumii. Prin întuneric norii nu se vedeau. Îi simțeai, îi auzai trecînd, răsucindu-se, aveai greutatea lor pe umeri și pe inimă.

— Cine e ?

— Legătura, spuse Joseph.

— Unde te duci ?

— La căpitan.

— Dumneata ai fost în recunoaștere ?

Era o voce subțire, clară, ca a unei fete. Auzind-o, te făcea să te gîndești la întîmplări ale dimineții și ale soarelui, la cîntec de cocoș.

— Da, domnule aspirant.

— Dumneata ești ?

— Da, eu sînt.

— Ia spune, cum e ? întrebă încet tînărul.

— Nu e liniște, spuse Joseph.

Dintre tufe se auzea cum mormăie căpitanul.

„E cureaua mea, zicea, cureaua mea din spate, dacă-ți spun... S-a agățat acolo ; nu, nu trage, domnule Reverchon, uită-te puțin.“

— Legătura, spuse Joseph.

— Ah ! Iată-l pe ăla, zise căpitanul. (Îi desfăcuseră cureaua.) Da, e bine, mulțumesc, Reverchon !

— Ia zi, ce făceai ?

— Mîncam, domnule căpitan.

— Mîncai ! Dumnealui mîncă ! N-ai avut timp să mă-ninci înainte de plecare ? Știi bine că vreau să fii lîngă mine ; alături, aici, alături, lipit de cizmele mele, m-auzi ? Unde sîntem ?

— Aici, domnule căpitan... Aici trebuie că sîntem spre partea morii.

— Ce, *trebuie*... Ce, *spre partea* ? Ai fost sau n-ai fost în recunoaștere ? Cine m-a aiurit ? Ia spune, știi sau nu știi unde sîntem ?

— Domnule căpitan, trebuie să fim pe partea morii. Eu am trecut prin Pont-Rouge, ăla e drumul. Noi am luat-o la stînga adineauri, la întretăiere. Sînt cartiere pe care eu nu le cunosc. Și apoi noaptea...

Căpitanul gîfii, se sculă în picioare.

— Auziți, spuse. Auziți, domnilor ! Uitați, vedeți ! „Sînt cartiere pe care nu le cunosc.“ Iată ! Iată ce se răs-punde : „Și apoi noaptea“. Asta e legătura. Aveți hărțile mele ?

— S-a dus să le aducă, domnule căpitan.

— Ah, da ! e adevărat. Bine ! Reverchon, spune-mi, du-te dumneata, vezi dacă n-au adormit acolo în secții. Nu vreau să doarmă și spune-i aspirantului să vină și el. Sîn-

teți toți aici, în afară de el. Mereu se ascunde băiatul ăsta. Spune-i.

— Acuma, tu, vino puțin aici, se adresă lui Joseph. Vra să zică, nu ești în stare să-mi spui unde sîntem ? Bine, dar sectorul l-ai văzut ? Îl cunoști ?

— Da, domnule căpitan, îl cunosc, zise Joseph.

— Atunci ?

— Atunci, nu e prea bine.

— Ce nu e bine, ce ?

— Uitați, domnule căpitan, am fost în recunoaștere : e conducta, chiar după Vrégný. Acolo merge. Se trece pe sub drumul nr. 13. E un tunel. Dar e împrôscat cu obuze ziua și noaptea, totul e prăbușit. O să fim nevoiți să trecem pe deasupra.

— Se va trece pe deasupra.

— E plin de noroi pînă aici.

Și-și atinse genunchii.

— Unde pînă aici ? întrebă căpitanul, care nu vedea nimic prin întuneric.

— Pînă la genunchi.

— Se va trece prin noroi. Și unde nu e bine ?

— După aceea, domnule căpitan, e canalul ; e o punte. O bate mitraliera. E reperată.

— Ei, și pe urmă ?

— Prima secție e pe dreapta pînă la un ciot de pom și pe urmă, tot așa mai departe, ținînd spre stînga, pînă la cota 120. Nu sînt tranșee.

— Cum adică nu sînt tranșee ?

— Totul e în noroi.

— Și adăposturile ?

— Nu sînt adăposturi, domnule căpitan. Totul s-a scurs în noroi.

— Nici un adăpost, nici unul ?

— Nici unul.

— Celălalt căpitan unde era cînd ai ajuns ? Unde, în care adăpost, unde ?

— Era culcat într-o groapă, cu o armă lingă el. Chiar i-am spus : „Hei, unde e căpitanul tău ?“ Mi-a răspuns : „Eu sînt !“

Se auzeau pe drum pașii locotenentului Reverchon și ai aspirantului care tocmai veneau.

Joseph își dresе glasul.

— La punte, domnule căpitan...

— Ce, ce e la punte ?

— La punte, domnule căpitan, acolo trebuie să ne păzim. Acolo sînt mitraliere puse-n bătaie și puști cu gloanțe dum-dum, și trag, și lovesc. Celălalt căpitan mi-a spus : „O supraveghează zi și noapte ; la cel mai mic zgomot caută cu proiectorul și apoi trag deasupra ca în șuncă. Seara trecută se pare că au tras mai mult de-o oră pentru niște șobolani care tropăiau pe deasupra“.

— Pofțiți hărțile, spuse locotenentul sosind. Le avea aspirantul, i le-ați dat înainte de plecare.

— Domnule căpitan, spuse aspirantul, mi-ați ordonat : cînd voi avea nevoie, am să ți le cer...

— Ah, bine, ești aici și dumneata ! Nu e rău. Așa că uite, avem hărțile, o să plecăm. Așteptați, m-am informat chiar acum asupra sectorului. Merge, e perfect. Există o punte.

— La canal ?

— Da. La canal. Așadar, domnilor, la sectoarele dumneavoastră ! Eu o să fluier.

Fluieră.

Zgomotul se liniștise. Compania era în linie pe drum.

— Aici se poate aprinde lanterna ?

— Da, îi răspunse Joseph. Sîntem în spatele dealului. Căpitanul aprinse și plimbă lumina peste oameni.

Sub căști se vedeau lucind ochii ostașilor pînă în capătul trupei. Semănau cu pietre lucitoare, parc-ar fi luminat cu felinarul pe deasupra unei grămezi de oi.

*

— Asta cîntau, spuse Malan.

Își drese glasul tușind, și scui pă în cenușa sobei.

*Rîndunică dac-aș fi
și să zbor dac-aș putea
la Sfînta Elena m-aș opri
și la odihnă aș sta.*

— Vă spun eu că asta înseamnă să-ți bați joc de viață, mormăi Burle printre dinți. E bătaie de joc. Voi stați aici și vă fumați pipele. Sînteți aici. Eu, uite, mă simt așa de parc-aș avea picioarele pline de bălegar și cu ele aș călca pe o ciorchină de struguri. Așa mi se pare mie.

— Tu răstălmăcești credința, asta faci, spuse Firmin. Nu se poate vorbi cu tine. Numaidecît îți dai aere, numaidecît vorbești gros ca să faci să zbîrniie geamurile. Va să zică ție ți-ar place mai mult...

— Nu, spuse Burle, nu mi-ar place nimic, nu mi-ar place nimic.

Își frecă genunchiul încet cu mîna și ridică ochii pe sub sprîncenele groase, să-l poată vedea bine pe Firmin.

— Știu ce vrei să spui ; dar ce gîndesc eu, e că totul, mă auzi, totul nu valorează cît viața unui om, cu zilele lui de plăcere, cu tot ce poate să strîngă lingă el, în fericire și liniște, cu mîinile lui muncitoare.

Își ridică în sus mîna stîngă în care ținea pipa ; un fir de salivă tremura pe muștuc.

— Nimic decît să-ți clădești viața, să o simți, să simți că cei din jur se bizuie pe ea, numai asta — da, numai asta valorează...

— Tu n-ai băiat, spuse Malan, tu n-ai pe nimeni, așa că ce tot trăncănești ?

Burle se întoarse spre Malan, ținînd muștucul pipei îndreptat spre Firmin și o mișcă în direcția lui ca și cînd i-ar fi spus : „Ceea ce îi spun lui Malan e și pentru tine, e pentru toți !“

— Nu, nu am băiat, nu am pe nimeni, sînt singur, da !
Își descleștase dinții și vorbea cu grijă, apăsător.

— Și știi ce mă face să spun războiul ăsta al vostru ?
Mă face să spun : „Cu atît mai bine !“ Și numai Dumnezeu știe cît am dorit copiii, eu cu Belline a mea, cît am dorit să-i avem, că ajunseseam să sărutăm pe-ascuns pe-ai altora cînd treceam prin sate.

Și acuma spun : „Cu atît mai bine !“ Ah ! Vă apărați minunat copiii, aici, în jurul sobei, la căldură, cu burta plină. Nu, nu am, dar știu ; eu n-am trăit în casă, am trăit în colibe ; eu nu mi-am odihnit picioarele, am mers în fruntea oilor, mi-am trăit toată viața cu animalele și am trăit-o mult mai din plin decît voi ; eu am văzut-o în desfășurarea și în forța ei ; am văzut-o întreagă, de sub tălpile picioarelor mele și pînă sus la stele. Știți voi ce faceți acuma ? Tu știi, Malan ? Ți-o spun ție, care ai trei băieți, ție care mănînci și care continui să mănînci și să dormi : ei bine, tu calci pe fiii tăi cu bocancii plini de bălegar ; îi calci pe capetele lor, pe gură și pe ochi ; tu, da, tu Malan, așa cum stai aici, lîngă sobă, ca să te încălzești, cu pipa ta nouă !

Se ridică. Împinse scaunul cu piciorul.

— Nu mai pot să suport, spuse el.

Își curăță liniștit pipa. În timpul ăsta îi privi pe toți, pe rînd. Fiecare se uita în altă parte : care pe capacul sobei,

care pe clondir, care pe afișul lui Byrrh agățat în perete. Nici unul nu-i căuta privirea lui Burle.

Acesta se îndreptă încet spre ușă, și ieși.

*

— Opriți-vă, opriți-vă !

Toți acei care traversaseră canalul alergau, aduși de spate, prin improșcarea proiectoarelor, sub gloanțele mitralierelor. Se făcuseră nevăzuți în pământ.

Nu mai rămăsese decît cercul acela de foc, care se mișca nestingherit, luminînd noroiul și morții.

— Opriți-vă ! Opriți-vă ! spunea încet Joseph, de jos, din pământ, cu vocea sugrumată.

Sta lipit de taluzul canalului, într-o scobitură neagră, încăpătoare, unde proiectorul nu putea pătrunde.

— Opriți-vă ! Să se oprească !... Nici măcar nu mă aud ! Nu aud ce li se strigă, acolo, pe punte !

Se auzeau strigăte. Și picioare lipăind prin apă...

Joseph se uită peste umăr fără să ridice capul : acolo era unul agățat cu mîinile de-o scîndură a punții și tot încerca să se ridice, dar îl împiedeca ranița de pe umeri. Se vedea bine în lumina proiectorului. Puntea plină de morți se îndoise.

— Vairon ! Vairon !

Cel care striga acolo era Couchepot ; Couchepot, agățat în mîini, strigîndu-l și chemîndu-l pe Vairon. Și Vairon cine știe unde-o fi ? Printre morți ? Sau poate acolo jos, aștepta să i se umple urechile cu pământ.

„Da, spuse Joseph, mă duc la el.“

Își ridică umerii largi. Pe loc discul de foc al proiectorului se culcă pe el. Noaptea cînta de jur împrejurul lui într-un roi de gloanțe. Se culcă la loc, se făcu mic, nu mai mișcă.

— Vairon, repede, repede.

Mitraliera era pe cale să toace lemnul punții și carnea morților.

— Repede ! Repede !

— Doamne, Doamne ? !... gifiia Joseph.

— Repede...

Și acuma mitraliera mînca ceva cald și viu ; duduia în carnea moale.

— Ah ! Vairon !

Apa se deschise strivită de greutatea omului : puntea, liberată, gemea ușor, balansîndu-se.

*

Întotdeauna era o pauză a focului la revărsatul zilei, la ora cînd pămîntul aburea. Roua lucea pe mantăile morților. Vîntul zorilor, ușor și verzui, își vedea de drum. Animale de apă se bălăceau pe fundul găurilor de obuz. Șobolani, cu ochii roșii, mișunau de-a lungul tranșeii.

Aici, deasupra, dispăruse tot ce fusese viață, în afară de aceea a șobolanilor și a viermilor. Nu mai erau nici pomi, nici iarbă, nici brazde mari, iar colinele nu erau decît oase de cretă descărnate. Ceața aburea ușor în faptul dimineții. Morții aveau fețele în noroi, sau ieșeau din gropi, liniștiți, cu mîinile puse pe margini, cu capul culcat pe braț. Șobolanii veneau să-i miroasă. Săreau de la un mort la altul. Alegeau mai întii pe cei tineri fără barbă pe obraz. Miroseau obrazul apoi se făceau ghem și începeau să mănince carnea dintre nas și gură, apoi marginea buzelor, apoi mărul tînăr al obrazului. Din cînd în cînd își treceau laba prin mustață, s-o curețe. Pentru ochi — îi scoteau ușor cu ghearele, și lingeau găurile pleoapelor, apoi mușcau din ochi ca dintr-un ou mic, și-l mestecau încet într-o parte a botului, mirosind zeama.

Zorile nu veniseră încă bine și sosiră corbii cu largi și liniștite băți de aripi. Căutau de-a lungul potecilor și drumurilor caii mari dați peste cap. Alături de caii cu burțile plesnite ca florile de capere, mașini și tunuri răsturnate își amestecau fiarele cu piinea și carnea pentru aprovizionare, încurcate în pansamente și calupuri galbene de pulbere de tun.

Corbii zburau purtați pe aripile lor negre, pînă la întretărirea conductelor mici, în locul unde trebuia să ieși deasupra ca să treci drumul. Acolo, toate corvezile de noapte își pierdeau din oameni. Erau întinși, cu gălețile de ciorbă răsturnate pe picioare, într-un amestec de sînge și vin. Chiar piinea pe care o aduceau era ruptă de schije și de gloanțe, și se vedea miezul ud și roșu, umflat de sîngele omului, ca bucățile de piine muiate-n vin pe care le mîncău cu nesaț în timpul secerișului. Corbii mîncău din piine și o devastau cu ghearele, săltînd de pe un picior pe altul. Apoi săreau și împingeau căștile de pe capetele morților. Erau morți de curînd, calzi încă și doar puțin palizi. Corbul da la o parte casca ; uneori, cînd mortul nu era așezat bine și mușcase pămîntul, corbul îl trăgea de păr și de barbă pînă cînd îi elibera partea de gît unde se termina barba și începea părul de pe piept. Acolo era fraged și proaspăt, sîngele roșu gîlgîia încă. Se apuca să lovească cu ciocul numaidecît, ca să smulgă pielea, apoi înghițea cu gravitate, croncănind să-și cheme perechea.

Morții se mișcau. Nervii se întindeau în rigiditatea cîrnurilor moarte și cîte un braț se ridica încet în lumina dimineții. Rămînea în sus, îndreptîndu-și către cer mîna înnegrită, complet deschisă ; pîntecele, prea umflat, plesnea, și omul se zgîrcea pe pămînt, tremurînd din toate fibrele relaxate. Relua o părțică de viață. Își ondula umerii ca în mers. Își mișca umerii, ca-n viață, cînd nevasta îl recunoștea în mijlocul celorlalți după felul lui de

a umbla. Și șobolanii fugeau de lângă el. Dar nu viața îl făcea să-și balanseze umerii, ci mecanica morții, și după puțin timp recădea nemișcat în noroi. Și atunci șobolanii se întorceau.

Pământul însuși încerca să-și miște marea sa pășune de gunoi într-un fel mai puțin obișnuit. Fremăta ca laptele pus la fiert. Omenirea, prea tare îngrășată de carne și sînge, gîfîia din plin. În mijlocul marilor valuri ale dezordinei, o undă vie se umfla ; apoi crăpa ca o coajă de pîine. Totul se trăgea de la gropile în care erau îngrămădiți atîția oameni. Pasta de carne, de postav, de piele, de sînge și oase dospea. Forța putregaiului făcea să plesnească scoarța. Și corbii pocneau din cioc îngrijorați, în cuiburile de stofă verde și albastră, și șobolanii ciuleau urechile în găurile lor încălzite de părul și bărbile oamenilor. Ghemotoace de viermi grași și albi se învîrteau în taluzurile prăbușite.

O dată cu ziua urca din veșnicia pustiului vuietul surd al marelui convoi de căruțe. Erau fluviile de oameni, care de luptă, tunuri, camioane și căruțe ce hurducau prin adînciturile dintre dealuri ; erau încărcăturile grele de carne — hrana pământului.

Ziua însă întîrzie mult pînă să se arate. Întîi, din orizontul rupt trecu o șuviță de lumină, apoi un foc palid se strecură printre nori, curse ca apa, prin ocolișurile tranșeiilor. Asta fusese tot. Se pierduse în spațiul vast al cerului și al pământului, și rămăsese așa, un cenușiu de paie vechi. Venise ziua.

*

Bătrînul înaintă pînă la marginea drumului ; se uită înspre cel care urca. Mama Fine își morfolea șortul.

— Îl vezi, spuse bătrînul, el e.

Își strînse pumnii.

Cel care urca nu se grăbea. Ocolea prin iarbă, ferindu-se de noroi. I se vedeau lucind pantofii galbeni. Purta haină albastră ca a geambașilor, larg descheiată, lăsînd să se vadă dedesubt vesta, gulerul curat și cravata frumoasă. Doi jandarmi îl însoțeau.

— Salut adunarea, spuse el cînd ajunse la vreo zece metri.

Bătrînul îl lăasă să se apropie.

— Salut, răspunse, dar nici tare, nici îmbietor.

Celălalt își șterse pantofii în iarbă.

— E cam noroi să urci pînă aici ; de unde vine ?...

— De la izvorul care a fost spart, spuse bătrînul.

— Ah ! A fost spart, zise omul.

Bătrînul îi bloca drumul cu corpul lui mare și solid. În felul acesta ținea și pe cei doi jandarmi pe panta dealului, de unde nu se vedea casa.

Sta drept, împietrit, cu pumnii strînși.

Omul își trecu mîna în deschizătura bluzonului. Scoase un ceas și o hîrtie. Se uită la oră. Agită hîrtia întinzînd-o bătrînului.

— Venim pentru capre, spuse.

Bătrînul rămase neclintit.

— N-avem capre pe-aici.

Omul își puse hîrtia între buze și, uitîndu-se la jandarmi, fluieră.

— S-ar putea vedea ?

— Totul a fost văzut, i-o întoarse bătrînul.

Omul făcu doi pași spre el. (I se vedea bine cravata frumoasă de mătase, și-n ea înfipt un ac în formă de potcoavă.) Bătrînul își puse pumnii în șolduri, depărtînd coatele ca să-i bareze bine calea.

— Tată, spuse mama Fine.

— Lasă-mă, am spus : totul a fost văzut.

— Da, dar, explică omul ridicînd degetul, am vrea totuși să controlăm, pentru că, uite hîrtia : este rechiziție.

— Rechiziție de ce ?

— De capre.

— Nene Chabrand, spuse unul din jandarmi, este rechiziția caprelor, e pentru indienii. Pentru mîncare, înțelegeți ? Se știe că aveți șase ; ce să ne mai ascundem ?

— Da, răspunse bătrînul ; și dacă am, le păstrez. Puțin îmi pasă de indienii voștri.

Omul dădu din umeri : o vedea în spate pe fata lui înnebunită, și ca singură barieră acest bătrîn ; dar el era acolo cu doi jandarmi !

— Hai ! spuse el, urcăm ; dacă e încăpățînat, nu-i vina noastră.

Și făcu un pas. Dar se opri în fața pumnului bătrînului.

— Pe răspunderea ta, spuse. Încă un pas, și-ți pun mîna-n gît, și cît ai fi tu de Artaban, dacă te scutur îți pierzi puricii pe zece ani. Auzi coala : neîncredere ! Băieți de teapa ta atîrnă cît fulgul în mîinile astea, oricît ai fi de mare !

— Tată ! strigă mama Fine.

— Ia mai lasă-mă și tu, asta-i treabă de bărbați. Spun ce vreau să spun, și gata ! Și ascultă la mine, filfizonule : Fă stînga-mprejur și coboară. Un singur sfat bun. Pe aici noi n-am fost niciodată obișnuiți să ne comande alții.

— E nebun, spuse omul ; tot ce vi se ia, vi se plătește !

— Nu !

— E obligatoriu.

— Nu !

— Nu înțelege : e obligatoriu, cînd îți spun ; e pentru indienii ; pentru război, război !...

— Da, bine, bine, spuse bătrînul, nu striga, că răcești. Eu înțeleg, înțeleg foarte bine, chiar prea mult : războiul ! Eu îți spun nu, și e nu ! Vra să zică, oamenii ; grîul ; apoi,

oile ; caii, caprele, tot, ii trebuie tot ! Și de ce mereu de la aceiași ? Tu de ce ești aici ? Știi că ești cam gras ? Ce faci aici ? Măi jandarmi, ce face omul ăsta pe-aici ? Nu-i loc pentru el acolo ? sigur că a murit careva azi ; înseamnă că-i un loc gol. Credeți că o să mai meargă ? Băiatul, calul, griul, acuma caprele. Ia spuneți, ne lăsați ochii ca să plîngem ? Ni-i lăsați măcar, pentru că o să avem nevoie de ei. Dar cine comandă în treaba asta ? Unde e nebunul care comandă ?

Omul se retrase cîțiva pași lîngă jandarmi.

— Nu am timp de discutat, spuse el ; mie spune-mi doar atît : e da sau e nu ?

— E nu !

— Refuzi ?

— Refuz !

— O să mai auzi de mine.

— Mulțumesc, i-o-ntoarse bătrînul, o să ne facă plăcere ; dar să nu scrii prea des.

Jandarmii abia întorseseră spatele, și bătrînul răbufni de vreo două-trei ori într-un rîs plin de amărăciune și disperare.

— Dă-mi pălăria, spuse intrînd în casă. Mă duc să-l văd pe primar. Și nu-ți face griji, fata mea, dacă ar fi fost vorba cu adevărat de-o rechiziție, am fi primit hîrtie, s-ar fi dat de știre. Ar fi venit agentul. Nimic din toate astea. Și pe urmă și jandarmii care stăteau cu ochii-n pămînt. Îți spun eu că nu era treabă curată ; dă-mi pălăria, mă duc să-l văd pe Baptistin.

Aerul era plăcut în dimineața asta, un aer galben-auriu, nici cald, nici rece, unduind cînd mai tare, cînd mai ușor, că te simțeai mîngîiat, parcă gîdilat. Cerul era senin.

Bătrînul își trase pălăria mare și neagră pe ochi, și o porni cu capul în jos. Ar fi putut merge cu ochii închiși pe drumul năpădit de bălării, drumul de căruțe din care nu

mai rămăsese decît o potecă albă, bătătorită. Oamenii nu mai treceau pe acolo. Tufe groase de cucută înghițiseră urmele roților și tot firul drumului ; păienjeniișul bălăriilor își înfipse colții chiar în șerpuiala potecii. Bătrînul călca peste ele cu bocancii lui mari țintuiți. Apăsa cu ciudă pe ierburi, să le strivească, să-și lase urma, să protejeze drumul, trecerea oamenilor, tot ce se ștergea în fața mării revărsări a sălbăticiiei.

Ah ! Ca să vadă și să privească pămîntul n-avea nevoie să-și ridice pălăria. Știa în sinea lui, vedea prin gîndurile și simțurile lui : cîmpul cu grîul rar, ca barba unui adolescent ; grîul galben, anemic, cînd stufos, cînd rar ; grîul ăsta semănat de mînă de femeie ; grîul ăsta prăpădit. Forța bălăriilor, de cînd se pierduse echilibrul și toată priceperea. De cînd cei plini de iscusință și cu mîini sănătoase fuseseră trimiși în turmă să înfrunte moartea.

Marea urgie !

Nu mai erau pluguri care să scormonească miriștile, să zdrobească bulgăr cu bulgăr întinderile de pămînt roșu. Nu mai erau sape și cazmale, tîrnăcoape și grape ; nu mai erau pluguri de lemn la care trăgeau oamenii, uneori pînă în mijlocul hotarului, ca să mai cîștige ceva pămînt. Acuma totul fusese năpădit. Belșugul pămîntului intrase în stăpînirea acestor căline, al mărăcinilor și al vițelor sălbatice care sufocau totul sub lungile și nervoasele lor mîini cu o sută de degete. Cîmpul părea o imensă arenă de circ în care fuseseră înghesuiți toți muncitorii, beți, și îi puseseră să-și frîngă spinările luptîndu-se.

Grozavă petrecere !

Și totul se revărsa. Se auzea înfundat, scurgîndu-se dinspre coline torentul grînelor și al rădăcinilor. Ienuperii străluceau în mijlocul cîmpului. Pămătufuri îndesate de torțel se încuibaseră ca niște căpușe în lanul de lucernă.

„O să pierdem tot ! O să pierdem tot !“...

Nu mai rămăsese decît soarele, ploaia, vîntul, pămîntul : toate libere, toate eliberate de grijulia minţi ome-nească. Se înstăpînea viaţa dinaintea facerii lumii.

Pe banca de piatră din faţa primăriei sta aşezată bă-trîna, cu mîinile încrucişate pe şorţ.

— Oh ! Mătuşă Mie, spuse bătrînul, ce faci aici la umbră ?

— Mi-aştept băiatul, spuse. E sus, îl reexaminează.

— Unde sus ?

— Păi, la primărie. E la consiliu.

Uşile mari ale primăriei erau date de perete. Pe coridor mult praf.

— Mătuşă Mie, dumneata vorbeşti serios, sau îţi arde de glumă ? întreabă el.

— Nu-mi arde de glumă, spuse bătrîna, vorbesc serios. E dus în faţa consiliului. Şi mi-am zis : dacă-l apucă din nou, cu atîtea emoţii, e mai bine să fiu aici. Ultima oară l-au lăsat în şanţ, era aproape sufocat. Aşa că am venit să-l aştept.

Bătrînul se uită în sus, spre ferestre. Da, scosese ră per-delele şi spălaseră geamurile. Prin ele se vedea luciul unui chipiu, şi albul unei cămăşi, şi paloarea puţin verzuie a pielii unui bărbat gol.

— Albéric ! spuse bătrînul întîlnind paznicul pe culoar. Du-te şi spune-i lui Baptistin să vină încoace ; numai pen-tru o vorbă.

— Intră acolo, zise Albéric, dar nu sta mult. Îi dă de lucru consiliul ăsta.

Deschise o uşă ; mirosea a grajd şi a sudoare : aci se dezbrăcau toţi şi aşteptau în pielea goală. Din camera cea-laltă îi striga pe nume... Atunci cel chemat se ducea, picioarele-i desculţe făcînd un zgomot ca al animalelor.

Cum intra acolo se auzea : „Cîntăriți-l !“ Greutatea scîr-
ția pe bara cîntarului : „Cincizeci de kilograme“.

Bătrînul făcu puțin efort ca să-i recunoască pe toți. Îndeobște nu vedeai oamenii decît îmbrăcați ; și apoi, sub haine și sub pantaloni se pot ascunde o mulțime de hibe : hernii ca o ciupercă pe burtă ; umeri căzuți ; piepturi sco-
filcite ; picioare strîmbe ; scrofule ; brațe îndoite ; bube...
Ala cu fesele sîngerii era notarul ; rămăsese cu ochelarii pe nas. Încercă să glumească :

— Vra să zică și dumneata, bunicule ?

— Vine și asta, îi răspunse bătrînul.

Primarul intră : avea ochii bulbucați, iar gîtul umflat i se răsfrîngea peste gulerul de celuloid. Îl trase pe bătrîn într-un colț.

— Știu, Chabrand, spuse, vii pentru capre. Ești al trei-
lea. Nu, nu trebuie să dai nimic. Nu, nu e obligatoriu : e
unul din Marsilia, care cumpără capre pentru indieni. Dar
pe contul lui, nu pentru stat. Și atunci, ca să meargă
treaba, a inventat chestia cu rechiziția. Le dă cinci franci
jandarmilor. Nu, să nu dai nimic. Să nu dați nimic.

— Ar fi trebuit să mă previi, Baptistin. I-o fi mers cu
alții, chiar dacă nu i-a mers cu mine.

— Vrei să-ți spun ceva ? zise primarul lăsîndu-și des-
curajat brațele în jos. Nu mai știu unde mi-e capul. Ba
aici, ba acolo, ba la cuptor, ba la moară ; trebuie să fiu
peste tot, să le fac pe toate, să mă gîndesc la toate. Nu-i
meseria mea, nu mai știu ce e cu mine. Astăzi trebuia să
fiu pe cîmp la En-Chau pentru grăpat, și — cum vezi —
sînt aici.

Bătrînul se uită la oamenii despuiați.

— Fiindcă veni vorba, am văzut-o pe Miette jos. Ce e
cu fiu-său ?

— Păi, l-au luat.

— Tu nu le-ai spus că e epileptic ?

— Ba le-am spus. Dar ăla s-a repezit ca un leu : „Am ordine, domnule primar“, a strigat la mine. Am ordine, continuă primarul. Facem vizitele astea ca să mai adunăm ceva oameni. Cît cîntărește ? 60 de kilograme... Bun ! Înălțimea, greutatea. Eu numai atîta știu. Dacă o să cadă, vom vedea. Asta e !... La revedere, încheie primarul.

Bătrînul își trase pălăria pe ochi și oftă.

— Ce ai ?

— Nimic, îi răspunse.

Trecu prin fața mătușii Mie, fără să-i spună nimic. Stătea tot acolo, cu mîinile încrucișate peste șorț.

Vra să zică toți, chiar și ăla !

Deci vroiau să sece izvorul oamenilor.

*

Soldatul ieși din sala de așteptare de clasa a treia, care nu era luminată. Se apropie de sentinelă :

— Louis...

Plantonul, înainte să-i răspundă, se uită în biroul comisarului gării. Era acolo ; își deschiasse gulerul cămășii și tunica pînă la ultimul nasture. Cămașa fină îi acoperea pîntecul mare, lipit de marginea mesei ; cu un creion roșu și negru desena minuțios o rozetă pe sugativa mapei.

— Ce ? întrebă sentinela.

— Ai bidonul la tine ?

— E agățat de pat.

— Uite de ce, spuse soldatul : Gustave a găsit la capătul liniilor, lîngă macaz, un butoi cu vin de Bordeaux. I-a dat cep cu baioneta. Acuma toți sînt acolo să astupe gaura cu degetul. Împroașcă la un metru. Au umplut toate gălețile și castroanele. Vreau să-ți umplu și ție bidonul.

Hala gării cînta sub vîntul serii un cîntec de aripi de fier. Trenuri lungi, oboseite, gîfiau în faţă, pe liniile de garaj. În vagoane, boii gemeau cu disperare umană în dorul păşunilor luminate de lună.

Un tren înţesat cu oameni dormea fără zgomot lîngă şenila lungă a unei platforme pline de tunuri.

Doi oameni din echipă se certau lîngă pîrghia macazului.

— Îţi spun că e deschis.

— Şi eu îţi spun că e închis, 504 soseşte la fix.

— E deschis.

Amîndoi ţineau de mînerul macazului.

Acuma comisarul gării bătea pe marginea mesei cu un cuţitaş. Îngîna :

Cînd cu capu-n jos

Cînd cu capu-n sus

în faţa florii perfect rotunde, fără tulpină şi frunze, bine desenată. Bău dintr-un bidon de doi litri, apoi, surîzînd mulţumit, privi filamentul lămpii electrice.

Trenul de oameni şuiără lung. Plecă.

*

Chiar la intrarea satului trebuia să treci peste o groapă acoperită cu legături de vreascuri care zemuiau roşu în jurul bocancului. Pîrîurile curgeau pline de sînge. Cete de cîini cu coada-n jos şi priviri sălbatice însoţeau prin aerul dens şerpuirile mirosului morţii.

În umbra hambarelor deschise, forme mari albe, cu braţe scurte, spînzurau răstignite pe ziduri. Corpuri masive, tăiate pe mijloc ca nişte piini — dar cu tăietură adîncă, roşie şi căscată.

Aci se afla satul măcelăriei. Zidurile groase de piatră pîrîiau ușor sub povara vitelor spintecate, atîrnate în cîrlige.

Trecu un om cu o găleată în mînă. Își ținea echilibrul cu stînga și cu capul, găleata atîrnînd greu, plină ochi cu sînge închegat și măruntaie. Un altul mergea în urma lui și ocupa tot drumul.

— Hei, ăla cu găleata, nu așa repede !

Pe o leasă de nuiiele mînjită de sînge ducea un sfert dintr-o vită mare.

Se auzeau de prin curți izbituri de ciocan ce sunau înfundat în piele și păr. Vita cădea. Copitele hîrșiau pavajul curții. Se umfla o burtă de oaie cu foale. Băteau pe burta umflată cu o vergea de fier.

— Ține ușa ! spuse omul cu leasa de nuiiele.

Alt om ieșea tocmai atunci. Nu ducea nimic altceva decît un cuțit mic, foarte mic, ascuțit ca un ac. Lucea în pumnul lui mare, înmănușat în sînge închegat.

— Cît ? întrebă lipindu-se de zid ca să lase liberă trecerea.

— Șaizeci de kile, spuse omul cu găleata. Fără astea, și-i arătă măruntaiele din sînge.

Prin ușa rămasă deschisă se vedea lumina din curte, și în lumina asta de zi un om despica un cap de vită pe butuc, cu lovituri puternice de topor. Se oprea din cînd în cînd să-și șteargă mustața plină de bucăți de creier, apoi își scutura degetele. În jurul lui o zburătură de găini și rațe se băteau pe împroșcături de carne.

*

— Regotaz ! Regotaz ! chema încet Olivier.

Știa că, așa cum stătea culcat pe burtă, în iarbă, nu mai putea să-l audă. Striga din cauza acestor umeri lați, în-

tinși, ai trunchiului solid din fața lui, a picioarelor astea mari, date peste cap.

Încercă să-l împingă pe spate, să-i vadă fața. Dar era prea greu. Greu și moale în același timp. Olivier se lungi lângă mort. Îl apucă de păr ; încercă să-i ridice capul.

Nu mai avea față. Nici gură, nici nas, nici obraji, nici privire : carne zdrobită, presărată cu oase mici, albe. Mai rămăsese doar un pic de frunte, și ea pe cale să se piardă în pământ.

— Regotaz !

Mîna mortului strîngea un bulgăr de pământ cu un fir de iarbă.

*

Joseph alerga pe cărarea mică, în pantă. Își susținea brațul drept. Cu mîna stîngă, larg deschisă, încerca să astupe gaura de la cot, acel talmeș-balmeș de oase și carne, de unde sîngele țîșnea printre degete ca din fîntînă. Vroia să astupe gaura asta. Alerga doi-trei pași, apoi mergea doi-trei gîfîind, și iar începea să fugă. Nu reușea să astupe gaura. Strîngea tare cu mîna stîngă, dar sîngele continua să curgă. Efortul îl sleia de puteri. I se părea că aerul intră în el prin gaura aceea, că nu mai era întreg și bine păzit în mijlocul aerului otrăvit, și că tot ce era în afara pămîntului răsturnat — foc, pulbere și sînge —, toate laolaltă începuseră să intre în el, și că, dacă ar mai dura, la rîndul lui urma să se amestece cu toate, el, Joseph, el, carnea lui să se topească în toate astea ca zahărul în apă.

Cadavrul negru care își înfipsea dinții în scoarța unei sălcii era tot acolo, chircit la marginea canalului.

Cerul căra pe sus întregul torent al pregătirii atacului. În partea asta, la nivelul pămîntului, se făcuse puțină li-miște. Zorile verzui miroseau a pulbere și a oase arse.

„Canalul, canalul !“ gîndea Joseph.

Acolo era canalul, întins în pămînt, imobil, lucind a putreziciune.

„Și plopul, plopul, plopul !“ striga Joseph.

Văzu plopul, abia un ciot de pom, tot în așchii, și deasupra, prinsă în cuie, scîndura cu insemnul Crucii Roșii.

Căută intrarea, lovind cu casca în sacii de pămînt.

— Aici, spuse o voce.

Cineva îl trase de pulpana mantalei. Medicul se întoarse.

— Ține-l pe ăsta, spuse.

Era fără tunică, cu capul gol, cu mînecele cămășii suflecate pînă sus de coate.

În mînă cu un fierăstrău, se aplecă deasupra unui om bandajat care sforăia cu gura căscată, o sforăială de durere, de oboseală și de calm.

— Stai acolo, îl îndemnă infirmierul pe Joseph.

Joseph își făcu loc.

— Brațul meu, spuse.

— Da, așteaptă.

Medicul chemă :

— Fabre !

— Aici !

Puse mîna plină de sînge pe umărul caporalului.

— Ține-l de acolo, din fund.

Își privi ceasul de la mînă și-și suflă în mustăți.

Îl aduceau pe cel care hîrîia într-una din gît.

— Fabre !

— Da !

— Un moment, și pe urmă te duci acolo în fund. (Se aplecă la urechea caporalului) : Să scoți morții, nu mai ai nevoie să stea la adăpost. Ne trebuie loc, înțelegi ? Du-te.

— Tu ! îl chemă pe Joseph.

Atingea pansamentul. Nu-și recunoștea brațul. Măcar astupaseră bine ? O fi bine astupată gaura prin care el, Joseph, se scurgea în gol ? Ar fi vrut să vadă și apoi el însuși să astupe gaura, ca să știe, să fie sigur. Își tot atingea pansamentul gros. Rana era acolo, în fund, de acolo pornea durerea. În șira spinării îi șerpuia arsura, apoi gheața febrei.

În încăpere stăruia un miros atît de puternic, încît îi umplea gîtlejul cu noroi.

Uneori caporalul scutura lampa cu carbid. Atunci, în întineric se vedeau cei care sforăiau încet, fără să le mai pese de pămînt și de viață. Caporalul legăna lampa ca pe-un copil mic. Lampa arunca limbi de lumină spre fund. Răniții se vedeau aliniați : în mijloc, unul mare, cu barba castanie ; sub barbă, obrații scofilciți, ochii înfundați, nasul ca o lamă de cuțit. Pe frunte purta coroana unui bandaj mare, atît de umflat de sînge, că-i picura în firișoare de-a lungul feței.

— Termină ! spuse medicul.

Caporalul puse lampa jos.

Mirosea a eter, a sînge și a iod ; pansamentele murdare fermentau pe la colțuri.

— Cît e ceasul ? întrebă medicul.

Se lupta cu un om culcat. Acesta se apăra cu brațele, țipînd.

— Ține-l ! Vino să-l ții !

— E cinci, spuse Fabre.

— Vino să-l ții cînd îți spun. Ridică-i brațul. Nu țipa ! Strînge ; bun ! Fabre, eterul, feșele mari. Taie-i vesta. Inima întii, inima. Bun. Aha, merge. Brancard, ăla, și la Vrégnny numaidecît ! Tripot, tu, și ălălalt, mergeți la Vrégnny, dar nu pe drum. Pe la conductă, auziți ? !

Medicul își șterse fruntea.

— Fabre, chemă cu voce slabă, țuica !

Caporalul îi întinse bidonul. Medicul trase o înghițitură.

— Ah ! făcu, lingîndu-și buzele.

Avea ochi frumoși, disperați, desprinși pentru o clipă din duritatea lor. Schiță un suris obosit. Caporalul suridea și el.

— Dă-i și ăluia, spuse medicul.

Îl arată pe Joseph, care simțea că se îneacă în răul, în frica, în clisa de eter care-i astupa gitlejul.

Deodată afară se lăsă o liniște deplină, ca și cum totul s-ar fi afundat în adîncul cerului. Joseph își simți stomacul gol. Medicul ridică în aer foarfeca năclăită de sînge.

— Atacul, spuse. Apoi : Fabre, du-te de vezi.

Fabre ieși. Mijeau zorile : nu mai pocneau obuzele. Se auzea clipocind canalul, și departe, în fund, spre marginea verde a răsăritului, strigăte subțiri și ascuțite, ca ale unei bătălii de șobolani. O mitralieră țacănea sacadat. O ciorchină de grenade explodează către moară.

— Da, spuse Fabre întorcîndu-se, asta e : au pornit...

— Așa că acuma... spuse medicul.

Se uită în jur și nu văzu decît sînge în măcelăria asta de oameni.

Curînd, aci, în caverna mică de pămînt, săpată în taluzul canalului, o să vină brancarde pline, să descarce carne.

Un baraj turbat zdrobea rezervele din partea cealaltă a canalului.

Focul de fier și fumul dansau cu pocnete puternice pe deasupra oamenilor. În canal apa fremăta ca pielea pe cal. Flacăra lămpii cu carbid se lăsa, apoi se ridica spre tavan. Toată caverna tremura ca o cală de vapor.

De afară se auzeau strigăte :

— Fabre ! Fabre !

Erau șiruri de răniți chirciți sau înfășurați în mantăi și vestoane, și pansamente care filfiiu.

Din mijlocul cetei, un ochi neacoperit privea fără să miște pleoapa, ori un braț își ridica laba ca o ciorchină uscată, sau o băltoacă se întindea în dreptul vreunui pîntec.

— Fabre ! se auzea.

— Stai pe loc, zise doctorul. Caută niște pămînt.

Și cu bărbia îi arată spre picioare, care-i alunecau în sînge.

Fabre căra pămînt într-un sac, apoi îl golea sub picioarele medicului. Acesta căuta prin carne cu cuțitele lui.

— La fund !

— Celălalt ?

— Nu e nevoie. La fund.

— ...

— Pămînt !

Fabre ieșea. Era alb ca lumina lămpii.

— Pansamente.

— Fabre !

— Mă sufoc ! Mă sufoc !

— Fabre, în fund, scoate morții !

— Fabre ! Fabre ! se auzea de afară.

Fabre alerga, îndoit de mijloc, cu dinții strînși. Alunecă și căzu peste Joseph.

— Prietene, spuse el ca să se scuze.

Joseph se uită la el cu ochii goliți, din cauza mirosului greu de eter.

— Loc, Fabre, aruncă morții afară, la canal !

Doi oameni intrară cu o brancardă.

— Încet, spunea cel care mergea cu spatele.

Medicul privi.

— Mort. Afară. Fabre, pămînt !

Își șterse fruntea cu mîinile pline de sînge.

— Domnule doctor ! Domnule doctor... gemea omul.

— Da, băiete, spuse medicul.

Îi pipăi pieptul moale, plin de noroi, tremurînd ca o gelatină.

— Mă sufoc...

— Băieți, cei care puteți, ajutați-mă ! strigă Fabre. Hai să scoatem morții. Te sufoci aici în fund.

— Așteaptă, spuse medicul. Măi băieți, copiii mei. Hei ! Cei care auziți, care vedeți, nu mai sînt locuri. Care aveți picioare, ridicați-vă. O s-o porniți spre Vrégnny. Acolo veți fi îngrijiți mai bine. Au paturi. Dați-i drumul ! Fabre, dă-le țuică.

— Nu vă împrăstiați, băieți, mergeți împreună. Vrégnny este drept înaintea.

— Tu poți să fugi ? îl întrebă Fabre pe Joseph.

— Da, îi răspunse.

Știa : Vrégnny acolo ; pomi, spitalul aproape de iaz.

— Da, repetă Joseph.

În fața lor, cu focul și snopii lui de fier, se vedea barajul.

— După canal luați-o la fugă, zise Fabre.

Se uită după ei cum plecau, îngreunați de pansamente. Cînd trecură de canal încercară să alerge, dar nu-i ținu mult. O porniră la pas. Uneori se pierdeau în fum : aplecați, intrară în tocătorul de fier și de foc.

— Mare mizerie ! spuse Fabre printre buzele-i groase, dezgustat.

AL CINCILEA ÎNGER SUNĂ DIN TROMPETA

Ieri după amiază, întorcîndu-se pe neașteptate acasă, măcelarul își găsisse fata culcată cu ucenicul. Întîi n-o văzuse decît pe grasa Fonsine în ținută neglijentă trîntită de-a latul patului, de credeai că-l sfarmă.

— Ești bolnavă ? vru să spună.

Cînd, tocmai atunci îl văzu pe băiat ascunzîndu-se după colțul peretelui, mascat de grăsună despuiată.

De dimineată măcelarul se urcase în cămăruța de sub scară.

— Ești aici, leneșule ? întrebuse.

— Da, îi răspunse ucenicul.

— Scoală, vii cu mine să dăm o raită.

Dimineata strada mirosea a urină și a cimbru. Se lumina de ziuă. Se simțea răcoarea vîntului de la munte. Brișca era în fața grajdului.

Ucenicul aduse căluțul. Măcelarul pipăia hamurile și catarămile. Bombănea :

„Porcule ! Porcule !“

Apoi se hotărî să-și arunce privirea spre ucenic.

— Ești un porc !

— Da, spuse ucenicul.

— Hai, urcă, am să te țiiu eu de scurt acuma.

Își încruntă sprâncenele groase, cenușii, și puștiul se urcă în brișcă tremurînd ca un ied.

Cînd să iasă pe poartă îl întîlniră pe moș Nègre.

— Drum bun, Gustave, spuse Nègre ridicînd mîna.

— Mulțumesc, asemenea, răspunse măcelarul.

Bătea un vînt ușor în dimineața aceea, așa cum bate uneori în iulie după vîltoare de furtună.

În marea și albastra vale a dealurilor, tot cîmpul, acoperit cu grîu copt, se vedea pînă departe roșcat ca untul încins. Corăbii imense păreau norii ce se duceau pe firul vîntului. Îți venea să ieși din casă și să-ți înșiri pașii ca pe-o vergea. Vremea asta răscolea cîntecele din fundul inimii. Privirea se pierdea pînă-n depărtări : colina *Bonne Mère*, și *Escariade* privită în contra luminii se vedea ascuțită și neagră ca un ghimpe de trandafir.

Julia se îmbrăca în fața ferestrei deschise. Tocmai își pusese un jupon peste cămașă. Dinspre munte, de la Rouquières, se auzea dangăt de clopot. Cerul boltit, săltat de vînt, respira ca un sîn. Julia coborî în bucătărie cu picioarele goale. Îi plăcea să simtă sub tălpi răceala pietrelor. Își turnă o ceașcă de cafea. Se duse în prag. Era dreaptă ca un lujer, frumoasă ca un vas fin de pămînt, cu șanțul ce i-l făcea în carne șiretul juponului. Cu pumnul stîng în șold, sorbea cafeaua încet din vînful buzelor țuguiate. Din cînd în cînd lovea ușor iarba și-și uda picioarele cu rouă. Iarba gingașă îi trecea printre degete cu limbile ei reci. Julia se înfiora.

Madeleine se întoarse de la coteț cu cîte trei ouă în fiecare mîină.

— A ouat Neagra ? întrebă Julia.

— Neagra, Cenușia și pe urmă cea însemnată cu ață roșie la picior.

Madeleine desfăcu palma.

— Uite-l, e ținut. Și destul de mare. O să înceapă să ouă și ea.

Jérôme sosi și întrebă :

— Ce ?

— Găina însemnată s-a pus pe ouat.

Se uită la ouăle din mîna Madeleinei. Spuse :

— Eu mă duc în oraș să văd ce e cu poșta. Mîine sînt trei săptămîni de cînd n-am mai primit nimic de la Joseph.

Madeleine așeză cu grijă ouăle pe fundul vasului de pămînt. Julia își spală ceașca. Întrebă :

— Ai de lucru azi ?

— Mă gîndeam să întind rufele, e timpul.

— E timpul să cosim și griul de la Soucotte, spuse Julia. O să încep singură.

Își vîrî picioarele goale în niște pantofi solizi. Și-i potrivea lovind cu tocurile în dale. Se uită la coasă. Trecu degetul pe tăiș. Își prinse la brîu cornul de bou plin cu apă, în care va înmuia piatra de ascuțit. Puse coasa pe umăr și plecă.

Brișca măcelarului gonea în trap pe urmele de căruță ale podișului. Vîntul o împingea, apoi o întrecea, se juca în față cu praful, scutura migdalii și alerga prin porumb.

Adunat în el, tînărul stătea acolo nemișcat. Fața lui mică, fără păr, subțire ca un bot de șobolan, adulmeca vîntul. Nu se uita la stăpîn. Privea drept înainte pe drumul din față lui. Își pusese mîinile strîns cochilii pe genunchi. Nici nu îndrăznea să se țină de loitră, și corpul și capul i se mișcau după trapul calului.

La poștă nu era nimic. Nu sosise curierul. Jérôme se așeză lîngă ceilalți bătrîni, pe banca de piatră.

La fîntînă se vedeau trei femei. Una freca pe ghizdul jghiabului o mînă de rufe albe. Dintre cele două, una își umplea ulciorul, cealaltă aștepta cu mîinile-n șolduri.

— De toate zilele am albastre, spuse cea care spăla.

Cu degetele ude trase de decolteul bluzei și-și arătă marginea albastră a cămășii.

— Asta e de duminică. Uite-te la dantelă.

Din clăbuc scoase cu două degete bretelele, arătîndu-le întinse pe mînă.

— Și broderia...

Cumpăna fîntinii scîrțîia un cîntec ce sfîrșea în ulcior.

Tînărul Amaudric veni să-și adape calul. Animalul suflă puternic pe nări să împrăstie pojghița apei din jghiab. Săpunul îi pișca nările. Trase o sfornăială, apoi începu să-și scuture capul și crupa.

— Ține-ți calul, strigă cea care spăla, ține-l, mă zăpăcitule !

— Din pricina săpunului tău, spîrietoare de ciori.

Calul se liniștise, bea din găleată. Tînărul și femeia se luară la hirjoană, stropindu-se cu apa din jghiab.

— Margotte, ține-mi-l !

Cealaltă femeie puse ulciorul jos și-l înșfăcă dintr-o aruncătură de braț. Îl strînse zdravăn la piept ; și fiindcă el se zbătea, Margotte își deschise pulpele și-l prinse cu picioarele ca-ntr-un clește.

— Așa, Margotte, ține-l bine, am să-l spăl, că-i curge nasul.

Băiatul se răsucea ca o șopîrlă, dar femeia îi mînjea de zor fața cu cămașa femeiască plină de săpun.

Julia se opri în fața lanului de grîu. Cuprinse cu privirea tot cîmpul care părea un heleșteu în fața șirurilor de gutui, apoi înfipse coasa cu coada în pămînt și lama în sus, și începu s-o ascută cu piatra : o piatră veche, albastră,

în care degetele ei regăsiră urma degetelor lui Joseph. Cum o trecea așa de-a lungul coasei, îi umplea mîna și-i simțea greutatea.

De cînd soarele se ridicase, vîntul se mai încălzise ; sta acolo așternut pe podiș, aproape adormit. Uneori își mișca brațele, sau degetele, sau își filfia pletele prin grîu, și ierburile grele și galbene unduiau ca apa.

Julia făcu pasul, primul pas, pasul hotărîtor. Stătea în marginea lanului. Lanul era acolo, lipit de ea, fișia ușor sub desimea grîului. Își strînse bine cingătoarea lată de piele, tare și caldă, care îi ținea mijlocul ca un braț, și-și așază cornul de bou chiar în adîncitura șoldului, în locul unde-l pun de obicei bărbații. Se aplecă ; își potrivea forța pe dreapta, se lăsă ușor să lunece spre stînga, și coasa grea intra în grîu.

Iată acum brazdele aliniat ; frumos aliniat, Doamne ; atentă, ridicînd puțin vîrfurile coasei, firele tăiate alunecau și cădeau în dantelă uniformă pe miriștea rasă. Ieșea tot atît de bine ca din mîna lui Joseph. Aveau destulă putere și brațele ei !

Înainta îndoită, cu picioarele depărtate, cu cornul de vită bătîndu-i pîntecul, clătinîndu-se de la dreapta spre stînga, în echilibrul lamei așteia mari, plate, care trecea pe deasupra pămîntului ca o rîndunică.

Ajunsese pe la mijlocul lanului cînd auzise uruitul unei briște, tropăitul unui cal care se oprea și pe cineva care striga :

— Hei ! Acolo !

Coasa îi rămase în aer. Se îndreptă de mijloc. Își puse mîna streășină la ochi.

— Oh, Gustave ! Îndată !

Și luîndu-și coasa pe umăr se duse spre brișcă. Su-doarea i se prelingea de-a lungul corpului și se răcea ; dar

în aceeași măsură o încălzea soarele ca o gură mare, fierbinte, aplecată deasupra ei.

Stătea în fața calului. Își ridică brațele să-și prindă cocul. Pline și întunecate se arătară subțiorile. Calul întoarse botul și-și scutură urechile.

— Ei, ce-i cu scroafa ? întrebă Gustave.

— E tot acolo, spuse Julia.

— Îi merge mai bine ?

— Nu, i-a prins și burta.

— Dacă e să ne hotărîm, spuse Gustave, am fi în câștig dacă am face-o numaidecît.

Julia stătu o clipă fără să zică nimic, cu acele de păr între dinți.

— Crezi că riscăm ?

— Poți să riști să crape într-o dimineată, și-ai dat lovitura !...

— Numai timpul ăsta e de vină, spuse Julia privind în jur ca prin sticlă.

Gustave se aplecă.

— Timpul, fată dragă, e totul acuma. Ce mai, o tai, o pun la ghețar, și nici o grijă de boală : e pentru soldați.

— Și prețul ? întrebă Julia.

— L-am spus o dată, nu-l mai schimb.

Ea ezită.

— Cum dorești, spuse Gustave apucînd hățurile și luînd biciul.

— Oh, chestia e că... zise Julia punînd piciorul pe oiște.

— Ei da, spuse Gustave, tot aia e acuma. Hai, urcă. Tu trage-te mai încoa, îi spuse ucenicului.

Tînărul era înghesuit între stăpîn și Julia. Bine înghesuit ; banca strîmtă, femeia plină și cu carnea tare. Și scuturăturile briștei cu suspensie proastă îi îngrămădea și mai mult.

Băiatul sta tot cu pumnii strînși pe genunchi, țeapăn. Nu prea îndrăznea să se sprijine de stăpîn. Se lăsa spre femeia caldă ca soarele și atît de scaldată în sudoare pe sub cămașă și juponul subțire, că-l uda prin ele și-l lîpea de ea.

— Madeleine, au venit pentru scroafă.

— Oh ! făcu Madeleine. Eu mă duc pînă la Gardettes, să împrumut trei pîini. Am uitat să-i spun tatei cînd a plecat.

— Nu știu, spuse Julia, dacă Gustave și cu mine o să reușim s-o scoatem la capăt. Scroafa e rea, și boala trebuie c-o macină pe dinăuntru.

Gustave rîse.

— Lasă. Ne descurcăm singuri. N-avea grijă. Totul e să știi. Purceaua se răsfață tot ca o femeie...

Făcu șmecherește cu ochiul și privi sînii Juliei, umerii tineri și firișoarele crețe ce răzbeau de pe la subțiori.

Cocina era de fapt o pivniță mare, boltită. Deschiseră ușa și simțiră un suflu rece. Înăuntru beznă. Trebuia să stai puțin în prag, să te obișnuiești cu întunecimea, cu frigul și cu acreala puternică de urină și paie putrede.

— O zăresc, spuse Gustave, e acolo în fund. Mă duc la ea.

— Păzește-te, spuse Julia, nu te du fără nimic...

Măcelarul înaintă trei pași, dar cînd ajunse aproape, scroafa se ridică atît de neașteptat, că gunoiul rupse toată scursoarea.

Gustave sări într-o parte.

— Închide ușa !

Julia, care sta la pîndă, închise partea de jos a ușii și pufni în rîs, pentru că în aceeași clipă Gustave încăleacă peste scîndură și ieși roșu, gîfiind, cu privirea puțin zăpăcită.

Scroafa lovea ușor cu rîtul ; cu buzele răsfrînte, își strîmba nasul, sufla, rupea lemnul cu dinții mari, galbeni, și-l zdrobea în fălci. Ochii arătau ca niște găuri însîngerate.

— Vezi dacă ai vrut să te duci neînarmat ? spuse Julia umflată de rîs.

Gustave se odihni puțin. Se uită la scroafă. Se uită la Julia ; își mușcă mustața.

— O înving fără nimic, spuse.

— O să-ți smulgă un braț cu dinții.

— N-o să-mi smulgă nici-un braț. Dă-te înapoi.

— Astea sînt copilării, Gustave.

— Copilării sau nu, dă-te îndărăt, spuse scurt Gustave. Du-te mai departe, mai departe încă. Nu-i nevoie de femei pentru treaba asta. Ce vreau eu să fac, e treabă de bărbat.

Și puse mîna pe zăvor.

Julia se retrase pînă la tăvălugul grîului. Din două sărituri poate ajunge la scara hambarului. Treaba lui, să se descurce !

Gustave trase zăvorul. Spuse un cuvînt, spuse două. Sta nemișcat. Nici un gest. Numai revărsarea de cuvinte care gîlgiiau din gura ascunsă în stuful mustăților. Spunea vorbe care se prelingeau de-a lungul lui cu gîfiiit regulat, ca o pisică ce torcea în fața jăratecului. Nu-și mișca nici brațul, nici umărul, nici capul. Și ușa se deschise singură de parcă ar fi avut un ajutor pe lîngă el.

Julia își ținea răsuflarea. Rîtul scroafei înainta, cu dinții rinjiți. Gustave nu mișca, uguia într-una. Cu încredere. Știa. Privea cu încredere spre-o pînză de păianjen. Dinții mari erau acum chiar lîngă piciorul lui, gata să muște, gata să rupă mîna care atîrna — o mică bucată de carne cu oase bătrîne, pe care ar smulge-o dintr-o singură înhățare. Își căscă gura. Cîntecul măcelarului se scurgea în iarbă, de-a lungul pantalonilor și a mîinii.

Scroafa se trase îndărăt. Omul înaintă. Scroafa intră în culcuș. Omul după ea.

Julia respiră ușurată. Era uluită de ceea ce văzuse, ca de o explozie de lumină. Nu mai știa, nu mai exista nimic. Sta acolo, își umplea plămînii cu aer și respira adînc, fără să mai gîndească. Soarele îi ardea fața. Își apăsă palma jilavă pe obraz.

Bărbatul ! Bărbatul ! E treabă de bărbat stăpînirea asta !

Adineauri își scosese cingătoarea de cosaș ; cu toate astea, simțea încă acolo, mai jos de brîu, legănarea cornului plin cu apă.

Cînd îi văzu că sînt ocupați la cocină, Madeleine își aranjă repede cîrlionții cu o învîrtitură de deget, își netezi șortul și porni la Gardettes.

În partea aceea a vilcelei era cu mult mai frumos decît spre Chaurannes. Era plin de copaci bătrîni. O idee a bunicului. Migdali de demult, plini de scorbururi și coji, un cireș crăpat de bube care-și pierdea în iarbă cleiul în dire lungi roșietice, și mai încolo o îngrămădire de smochini sălbatici, cu mai multe păsări decît smochine, păsări mereu puse pe ceartă.

Toate astea semănau foarte bine cu cei din neamul Chabrand — buni de gură, fluierau, cîntau, priveau cîstit, și pe cît de puțin atenți la mărunțiș și chiar la bancnote, pe atît de grijulii cu bunele maniere.

— Bine, fata mea, spuse mama Fine, du-te chiar tu la covată, uită-te în fund, la stînga, dă tărițele la o parte, scotocește. N-ai găsit ? Atunci caută în dreapta. Bun, vezi ?

De fiecare dată cînd îi spunea *fata mea*, lui Madeleine îi ardea gîtlejul ca după țuică. Pîinile erau acolo, albe și fragede, sub un strat de tărițe.

— Vă ajung trei ? întrebă mama Fine.

— Da, da, cît să țină pînă mîine. Nu rămîneți cumva dumneavoastră fără... ?

— N-ai nici o grijă, fata mea.

Madeleine luă pîinile în brațe. Le ținea ca pe copiii mici. Tare-i plăcea acest *fata mea* venind de la mama lui Olivier. Pîinea tare și grea o simțea lîngă sîni, și mirosul de tărîțe, de paie, de miez îndesat era ca mirosul lui Olivier cînd călca grîul în arie rotindu-se după catiri.

— Aveți vești ? întrebă Madeleine.

— Am primit acum patru zile, dar scrisoarea pare scrisă mai demult. Nu spune nimic. Zice să nu fim îngrijorați... Dar noi sîntem !

Cum seamănă Olivier cu maică-sa ! E el, fața asta e el ! Iată privirea tremurătoare ca flăcăruia albastră a lămpii ; şuvița roșie a buzelor, nasul, umerii obrazilor. E el ! E fața lui, scăldată în fața asta de femeie ca în lapte...

— Dacă aveți nevoie de mine, spuse Madeleine, ori-cînd, ziua, noaptea, chemați-mă fără să vă sfiți. Mamă Fine, știți...

— Știu, spuse aceasta zîbind fetei îndatoritoare care sta aci în fața ei și-i spunea *chemați-mă*... Știu, fata mea !

Întorcîndu-se cu pîinile în brațe cum ar fi dus un copil dolofan ce aluneca din scutece, Madeleine văzu în curte, pe o bancă, o cingătoare de lînă roșie. O știa bine. Era a lui Olivier.

Lăsă pîinile în iarbă. Se uită : nimeni...

Ascunse repede cingătoarea sub șorț, luă pîinile și plecă zorită la vale.

Julia se uita după brișca măcelarului. Scroafa, strîns legată, cu un căluș în gură, stătea cu capul atîrnat și roata îi freca urechile. Brișca dădu colțul străzii.

Se pregătea să se ducă iar la cîmp, cînd îl văzu pe ucenic întorcîndu-se în fugă.

— S-a dezlegat ? întrebă Julia. , ,

— Nu, stăpînul și-a uitat fularul.

Se duseră la cocină. Fularul sta agățat peste grinda de sus a jghiabului. Julia se uită la ucenic. Își puse mîinile în șolduri :

— Sări ! îi zise rîzînd.

Tînărul sări și atinse fularul doar cu vîrfurile degetelor.

— Parc-ai fi o marmotă, rise Julia de el.

— Și dumneata ce-ai putea fi ? i-o întoarse ucenicul fără să ridice privirea.

Julia rîdea scuturîndu-și umerii frumoși și goi, și ochii ei negri ardeau ca un cărbune ; așa, cu mîinile în șolduri, sîinii i se umflau să iasă din cămașă.

— Dumneata ai putea fi scroafă !

Julia întinse mîna și-l apucă de braț ; îl scutură. Rîdea. Rîdea și el.

— Repetă ce-ai spus.

— Repet.

— Te trîntesc, spuse Julia.

— Te trîntesc și eu, spuse băiatul.

Încercă s-o prindă de talie, parcă s-o smulgă din rădăcini ; dar ea își înfipse mîna puternic în turul pantalonilor, îl ridică și-l întinse în paie. El se feri. Dădu să se ridice. Julia se aruncă peste el, îl strivi cu greutatea ei și-l răsturnă pe spate.

— Așa ! îi spuse. Să te sature, luptător de mămăligă !

Călare pe el, cu un picior într-o parte și altul în cealaltă, îl ținea, făcîndu-l să-i simtă povara. Sta așezată cu carnea goală pe pîntecul băiatului.

Deodată se ridică și-și potrivi breteaua cămășii.

— Hai, ridică-te ! îi spuse răstit.

Roșie ca focul, obrajii și fruntea îi ardeau ca de friguri.
Tînărul stătea în paie și rîdea.

— Scoală-te !

La urechile Juliei ajunse o chemare gîtuită, ca un gîngurit de porumbei.

Îi dădu un picior în coaste și, sufocată de rușine, își acoperi cu mîinile decolteul rochiei.

Ajunseră toți trei odată în fața ușii : Jérôme care se întorcea de la tîrg, Madeleine cu pîinile de la Gardettes și Julia care venea de la grajd.

— Nu e nici o scrisoare, spuse Jérôme.

— Ah ! făcură amîndouă femeile.

Fiecare avea în sinea ei ceva care le frămînta mintea.
După un timp Julia întrebă oftînd :

— Adică ce vrea să însemne toate astea ?

Era aproape de amiază.

În camera mare a fermei, bine ocrotită din afară, era răcoare ca într-o încăpere de sub pămînt. În liniștea deplină doar o albină dansa în raza dreaptă ce trecea pe la îmbinarea obloanelor.

Din cînd în cînd Julia se oprea din mîncat, și-și așeza mîinile pe marginea mesei ; aplecată din șale, cu brațele îndoite, parcă vroia să sară spre ceva. Apoi, grăbită, începea din nou să se îndoape ; privirea îi rămînea însă neliniștită. Se ridică în timp ce-și mesteca ultima îmbucătură.

Se echipă pentru cosit cum făcuse de dimineață : cingătoarea lată de piele, cornul de bou, coasa.

— Nu te odihnești puțin ? o întrebă Madeleine.

— Nu, răspunse Julia încheindu-și cingătoarea.

— E muncă grea, o să-ți fie rău, spuse Madeleine.

— Da, zise Julia printre dinți.

Își puse coasa pe umăr și plecă fără să mai spună nimic.

Ușa dată de perete rămase deschisă înspre după-amiaza de afară ca spre un cuptor.

Mergea prin căldură pe drumul înșorit. Abia o diră de umbră cu zimți sub șirul de pomi. Gardul de nuiete părea mort, cu toate păsările adormite. Vîntul se domolise. Migdalii nu se mișcau. Trosneau. Soarele puternic se așezase peste ei greu, apăsător.

Călca furioasă prin iarba care-i încurca pașii ; o rupea cu mișcările iuți ale ghetelor.

Își strînse buzele și-și fixă privirea într-o pată de pe cerul înalt, deasupra orizontului, o bucată liberă și albastră, întinsă ca apa, fără legătură cu pămîntul.

Se ducea. Nu-și descleștă buzele, nu-și coborî privirea.

Va să zică, acumă asta era totul...

Iată finul ! Mirosul finului de la grajduri, mirosul de gunoi, mirosul de animale care muncesc, care asudă, care trăiesc, chiar mirosul ei, mirosul cărnii și al părului ei ; toate o cuprinseseră și o frămîntau. Și zgomotele ! Strigătele bărbaților de-acolo din depărtarea cîmpurilor. Bărbații aștia bătrîni ! Dar deodată i se păru că sînt tineri.

Totul ! Absolut totul !

Și fără scăpare !

Nici măcar munca nu-i domolise nervii, nici măcar oboseala asta care simțea că-i goleşte capul, că o înlănțuie și o trage în jos, spre pămînt. Doamne, cum să se apere ? !

În definitiv, ce vrem să ținem în frîu ? Și pe ce vrem să fim stăpîni doar cu un trup de femeie ? Nu poți nici măcar să trîntești în paie un băiețandru fără să-ți pierzi cumpătul ? !

Nici măcar soarele !

Ah ! Pune-ți piciorul aci pe grumaz, strivește-mă, apasă-ți piciorul pe gîtul meu, pentru ca tot ce e în trup să nu mi se mai urce la cap !

Șoldurile Juliei se unduiau suplu în mers. Rotunjimea mijlocului ei curgea ca un val de mare. Nu mai putea să-și lepede asprimea de pe buze, din privire, din cap și din inimă ; asprimea asta o simțea dulce, coaptă ca piersica ce tremură sub greutatea unei albine.

Ajunse în fața lanului și mai simțea încă între pulpe căldura și zvîrcolirea băiatului pe care-l răsturnase în paie. Se năpusti în grîu cu tot corpul, din plin, cu toată forța, cu toată furia.

— Hai ! Hau ! icnea — făcînd să zboare brazdele pe lîngă ea.

Și marea dorință se rotea în ea ca în untdelemn.

Nici o scăpare !

Acuma o simțea în tot trupul.

Se transformase într-un cîntec al cărnii : ritualul coasei, balansarea în grîu, cornul care i se legăna pe pîntec, căldura care îi frigea ceafa, pîrîiala ierburilor roșcate care se culcau, zborul cu o singură aripă a coasei...

Băiatul ! Corpul lui cald și plin de viață care se zbătuse sub ea !

Ah ! Viața ! Viața !

Și Gustave ce i-o fi spus scroafei ?

Cum poate Gustave, care e văduv, să aibă o privire caldă ca a soarelui ?

Joseph !

Nu mai rămăseseră decît băieței cu oase de lapte care ți s-ar fărîmița în mînă ca brînză dacă ți-ai pune mintea cu ei. Și bătrînii... Cîți ani o fi avînd Gustave ? Ce putere ascunde el oare în strălucirea ochilor, în toate oasele lui groase, sau în spatele lui lat cît o ușă ?...

Se opri. Cu dosul mîinii își șterse părul și fruntea.

„Ce-am să mă fac ?“

Își trecu mîna peste șold.

Pe drum, în partea cealaltă a pădurii de migdali, o cabrioletă hurduca pe drumul de căruțe. Clopoței sunau la gîtul calului.

Julia aruncă departe coasa. Privirea îi era tot aspră și buzele strînse, dar se repezi spre drum, plină de avîntul ce o stăpînea de-un timp. Nu strigă. Respira cu nările dilatate.

Acolo, calul o luase la galop ; în podiș apăru o ridicătură de pămînt. Cabrioleta coborîse în partea cealaltă.

Julia alergă spre marginea povîrnișului. Gîfîia cu respirația chinuită și obosită. Tot cerul o învăluisese și capul îi vîjiia de parcă cineva i-ar fi sunat în urechi cu cornul mare al oamenilor de la munte.

În seara aceea Madeleine se duse cea dintîi la culcare. Se și dezbrăcase. Julia trecu prin coridor. O văzu pe Madeleine cum ascunde repede ceva sub așternut.

După o clipă scîrțîi patul în camera Juliei. Se culca. Scîrțîi apoi iar, pe urmă salteaua fișîise de parcă cineva s-ar fi tăvălit în pat dînd din mîini și din picioare.

Madeleine alergă desculță.

— Julia, ești bolnavă ? întrebă la ușă.

— Nu, răspunse Julia.

Madeleine se întoarse în camera ei și închise bine ușa. Scoase de sub așternut ce ascunsese. Era briul de lînă roșie al lui Olivier. Se uită lung la el, îl atinse, îl mîngîie, își ridică poalele cămășii și-și înfășură cu el de cîteva ori pîntecul.

Rîdea în tăcere, era atît de cald, atît de dulce, de parc-ar fi fost chiar Olivier.

PARTEA A TREIA

VERDUN

Pădurea foşnea uşor în noapte. Ploaia trecuse, bătea doar cu degetele ei lungi în frunzele moarte şi în băltoace, apoi se pornise să rîdă cu toţi dinţii pe o bucată de tablă.

— Aici, domnule căpitan, spuse omul, fiţi atent la cracă.

Pipăia pămîntul cu piciorul ; suna tare.

— E drumul, mai spuse el.

Căpitanul vorbea acolo în tufiş. Avea vocea gîfîită, de om gras care se înăbuşă.

— Vino, spunea, ai să te odihneşti. Am găsit drumul.

Se opri. Cel care-l urma se împiedeca de toate pietrele şi, o dată ajuns acolo, se lungise în iarba udă. Adormise pe loc. Nu se mai mişca. Trăgea numai foarte adînc aerul în piept, cu geamăt de pui de animal rătăcit.

— Trebuie să-l lăsăm puţin, spuse căpitanul. Tu nu eşti obosit ?

— Ba da.

— Eu, reluă căpitanul, am o poftă de-o omletă zdravănă, să-ţi lase gura apă. Uf !

— Da, spuse celălalt, asta da, şi caldă...

— Din ce secţie eşti ? întrebă căpitanul.

— A patra.

Căpitanul oftă de două-trei ori.

— Cîți ați rămas ?

— Doi : eu și el.

— Cine ?

— Eu și ăla care doarme, nu știu cine e. Plutonierul a fost omorît într-un cuib de mitraliori, chiar în timpul schimbului. Acolo am sărit și am picat lîngă dumneavoastră.

— Cum te cheamă ?

— Olivier Chabrand.

Ploaia se auzea printre pomi.

— Vra să zică, doi de la a patra, spuse căpitanul ; tu și cu el ; cu mine trei. Doisprezece de la a-ntîia — fac cincisprezece. Patru de la a treia — fac nouăsprezece. Cu ciclistul, dacă o fi putut să treacă la tunel chiar după noi, am fi douăzeci. Trebuie să plecăm, că adorm și eu.

Olivier îl scutură pe cel din iarbă.

— Da, ce ?

— Plecăm.

Se auzea tropotul unui cal ce se apropia.

— Ho ! strigă căpitanul. Apoi : Căp-tanul Virron de la o sută cincizeci și nouă.

Călărețul se apropie la pas. Trebuie că era artilerist.

— Dac-o luați drept înainte, spuse, ajungeți la Verdun prin cazărmi. Pentru Belrupt o țineți pe stînga, cum ieșiți din pădure. Pentru omletă, chiar pe drum, după bateriile de la 150, e o casă ; acolo sînt femeii. Dar prin drep-tul bateriilor să treceți repede.

Era un drum de pămînt. Căpitanul mergea încet, apoi omul care dormea mergînd, și după ei Olivier.

Uneori, cînd călca în cîte-o groapă, omului i se îndoaiau genunchii și atunci Olivier îl apuca de cureaua cartușierei.

— Ține-te !

De fiecare dată cînd îi atingea spatele lat, se întreba : „Cine ? Regotaz, Vernet, Poiron ?“

Dar își amintea :

„Nu, nu Vernet, nici Poiron. Atunci Regotaz ? Cine ?“

Coborîră într-o vale largă. Se auzea un pîrîu. Zgomotul apei în ierburi era plăcut auzului și inimii. Sîngele începea să-i circule mai repede. Din cînd în cînd își trecea mîna pe față. „Eu“, spunea.

Își trecea degetele desfăcute peste toată fața, peste nas, peste globul ochilor, peste gură, peste gît... își atîngea brațele, pieptul. „Eu !“...

Își atinse brațul stîng. La încheietura cotului, în res-turile tunicii, era lipit, cît o nucă, ceva umed și moale. O smulse și o aruncă în noroi. Își pipăi mîneca. Toată era năclăită.

— Asta trebuie să fie casa, spuse căpitanul.

La marginea drumului se arată o umbră mai întunecată decît noaptea.

Bătu în ușă cu piciorul. Loviturile făcură să zbîrnie înăuntru tingirile și căldările.

Se mișcă scaune la etaj, oblonul se deschise.

— Ce mai e ? întrebă o voce de femeie.

— Căp-tan Virron din 159, cu doi oameni. Am vrea să ne odihnim.

— Viu îndată să deschid, spuse.

Apăru o femeie bătrînă, într-o cămașă de noapte țără-nească ; adăpostea flacăra lumînării cu mîna.

— Intrați toți odată și repede, că se vede prin ușă.

Înăuntru era călduț. Mirosea greu a leșie și a canal. Mirosea părul cenușiu și pielea groasă a femeii. Avea mîini de spălătoreasă, albite de leșie.

Căpitanul își desfăcu brațele în lături.

— Ah ! suspină el.

— Țștia sinteți toți ? întrebă femeia arătînd spre cei doi oameni.

— Toți, răspunse căpitanul. Apoi : Dacă ai avea niște ouă...

— Desigur.

— ...ai face o omletă.

— Da, spuse bătrîna, cu toate că e tîrziu...

Pusese lumînarea pe masă. Olivier își privi camaradul.

„Nu, nu e Regotaz“.

Flacăra lumînării tremura. Celălalt avea noroi pe obraji și ochi mari, tulburi.

— Găină !

— Să dorm... zise Găină.

Omleta era foarte grasă și înaltă, în mijlocul unei farfurii mari, galbene. Mustea. Aburii învăluiau lumînarea. Găină dormea întins pe dușumea cît era de lung.

— Ce ai acolo ? întrebă căpitanul.

Olivier își privi mîneca stîngă.

— E sînge. Ești rănit ?

— Nu, spuse Olivier, acolo, în tunel, cînd i-a zburat jumătate din cap lui Marroi.

— Scoate-mi asta !

Căpitanul se aplecă și mirosi omleta cu mustăți cu tot.

— Puneți cutia în dreptul lumînării, spuse femeia, că s-ar putea să se vadă lumina printre obloane. Potriveți așa ca să fie întuneric în direcția lor, oameni buni.

Căpitanul făcu cu ochiul :

— N-ai puțin schnik ?

— Țuică, dacă vrei...

— Adu.

Le aduse într-o oală de pămînt.

— Dacă o bei toată, omule...

Era desculță ; se schimba cînd pe un picior, cînd pe altul, din cauza pardoselii reci.

— Nu mai vrei nimic ? Eu mă duc la culcare, că i-o fi frig fetii mele singură ; descurcă-te.

Rezemat de scaun, Olivier rîgii după o friptură zdrăvăună ; în gură avea gust de unt și de verdeață prăjită.

Acum se simțea îngreunat dar puternic, gata să intre în viltoarea vieții. Căpitanul își întinsese picioarele pe sub masă.

— Puțin schnik ?... întrebă.

— Nu, mai bine nu, spuse Olivier.

Avea încă pe limbă gustul verde al ierbii. Capul i se îngreuna.

„Să dorm !“ își spuse.

— Chabrand ! zise căpitanul, habar n-ai, măi băiete, ce grozav e să fii tinăr. Culcă-te, ești frînt.

Surîdea uitîndu-se la Olivier cum își potrivea mantaua ; atîrna mai mult pe stînga și mîneca era scorțoasă. Olivier se întinse pe jos, la spatele lui Găină. Lipit de el, îl simțea cum respira.

„Regotaz ! se gîndea. Și ceilalți !...“

Împinse ușor mîneca înțepenită a mantalei.

Se trezi. Căpitanul era tot la masă. Lumînarea se scurtase. Cutia, sticla, oala de pămînt, rezemătoarea unui scaun înălțau spre tavan umbre mari, tremurînde.

Căpitanul vorbea. Își ridica greoi brațul care atîrna pe lîngă corp. Făcea gestul mașinal de salut.

— Doi de la a patra, și cu mine trei, dom-le col-nel ; douăzeci cu toții. Toată compania e aici, dom-le col-nel...

Cu obrazul buimăcit de oboseală și de alcool, arăta spre camera goală și spre umbrele mari.

LÎNGA BĂTRÎNUL CAL

Unde să se ascundă, unde să se ascundă ? Alerga și totul i se împotriva : piciorul nu mai cunoștea aria, nici pavajul curții, nici marginea fântinii, nici fișia de pajiște, nimic. Totul i se puna de-a curmezișul ; se împiedeca de pietre și fusta i se înfășura pe picioare. Unde să se ascundă ?

Nu mai putea să-l suporte pe bătrînul Jérôme, cu fața lui pămîntie, plină de ridurile adînci ale bătrîneții și ale vechilor dureri, cu fața lui pămîntie, plină de negi și scaldată în lacrimi mari, de spaimă. Buzele tremurînde, gușa căzută, și saliva, și plînsetele, și geamătul de om sfîrșit. Și apoi dacă ar fi fost numai atît ! Dar el era aici și plîngea, cu ochii la mîna lui dreaptă complet deformată.

Nu. Își ascunsese capul în șorț și plînsese și ea, dar dintr-o dată nu mai putuse. Să plece ? Nu era cu putință. Să se ascundă, să se ducă în vreun ungher, ca un animal, să se tăvălească pe jos, să se facă mică, să se bage într-o gaură și să rămînă acolo ? Să rămînă acolo înghesuită : carne, lacrimi, durere și tot...

Julia împinse ușa grajdului. Bătrînul cal întoarse capul. Nu era timpul de hrană. Se uită parcă mirat la stăpînă.

— Mișcă-te, spuse Julia.

Se strecură pe lîngă el ; se duse în fund, spre iesle ; se culcă aci în paie, la cald, în omenescul acestei umbre, al

mirosului ăstuia, al căldurii ăsteia ; acolo auzea ușorul zângănit al lanțului și copita care bătea înfundat în paie : acolo, lângă bătrînul cal.

„Vra să zică, așa, i-au tăiat brațul lui Joseph ; Drep-tul. S-a terminat, nu mai e nimic de făcut ; e scris în scri-soare că s-a făcut... Brațul ! Mina și tot !

I-au tăiat brațul ! E cu puțință asta ? Cum au făcut ? Pentru ce ? A suferit !... Oh ! Joseph ! Sărmanul meu !... Și va să zică acuma, în partea aia, nu mai ai nimic ? Nu mai ai braț ?

Atunci asta era tăcerea îndelungă !

Asta era, că de trei săptămîni nu aveau scrisoare. Asta-
era, că parcă-l șterseseră cu buretele : gata, nu mai exista ! Pierdut în aerul zilei. Și în timpul ăsta îi tăiau brațul. De unde ? de la cît ? Îi mai rămăsese un ciot, sau de tot ? Ah ! Sărmanul de tine !“

— Ah ! Bijou, spuse Julia.

Bătrînul cal își aplecă deasupra ei capul și o mirosi, aruncînd pe nări respirația grea și puternică.

— Tu ești fericit !

Avea ochii mari, blînzi, verzi și roșcați tot privind în-tr-una pămîntul și pomii.

Ochii calului erau plini de ceva dulce și de demult.

A fost și ea fericită. Sala de dans, de-acolo din sat, pe care duminicile o împodobeau cu merișor și cu crengi de stejar ; iar Jérémie cobora de pe deal cu acordeonul de git ; și tinărul Mercier ieșea din gangul casei lui cu trompeta lustruită. Încă de la ora unu băncile erau pline de fete. Dar ea, ea pleca prin dos, pînă la capătul livezii de meri, de unde se vedea coborînd drumul. Și acolo zărea rochia albastră a Madeleinei, care sosea îmbujorată de atîta soare și totdeauna cu acel aer albastru, fermecător, reflectat de ochii ei.

„Vine, spunea ea, și-a pus pălăria aia frumoasă.“

Și-atunci alergau prin livadă spre bal. Abia aveau timp să se așeze, lângă celelalte fete, pe marginea băncii, aproape de intrare, și numai ce apărea Joseph în cadrul ușii, astupînd-o toată cu umerii lui largi și cu pălăria mare, neagră și atît de potrivită cu pana de porumbel pusă în partea stîngă.

Calul își frecă fruntea de umărul Juliei.

— Da, Bijou, da, căluțul meu !

Pe Joseph îl iubise, cum îl văzuse, din toată ființa ei, fără să-și rezerve nimic, nici simțuri, nici nimic ; cuce-rită dintr-o dată de înfățișarea lui, de legănarea umerilor în mers, de puterea lui, de sănătatea ce se degaja din ochii lui castanii.

Și Jérémie se lăsa pe acordeon, tinărul Mercier ținea tactul : unu-doi, apoi își punea pistonul la gură. Atunci Joseph o cuprindea cu brațul lui puternic.

„Ah ! Sărmanul meu !... Ah ! Joseph !...“

„Brațul ăsta, brațul pe care l-au tăiat ! Brațul meu, acela care mă îmbrățișa, mă învăluia atît de cald, atît de viguros și de puternic, la vals și la toate... Mîna aceea care se așeza pe mine ! Cu mîna aceea m-a mîngîiat prima oară aici, pe obraji, pe ochi, pe gură. Eram în magazia mică de fin. Înserarea de la ora șapte se vedea vineție ca o prună prin ochiul lucarnei. Și mirosea a fin strivit sub greutatea noastră... Cu mîna aceea m-a atins prima oară. A pus-o aici pe obrazul meu. Mi-a conturat rotunjimea chipului. Apoi pe gură și pe ochi. Cu mîna aceea m-a cunoscut după...“

„Joseph ! Sărmanul meu ! Va să zică, acum ai s-o pornești în viață înjumătățit. De aci încolo n-ai să mă mai atingi cu mîna aceea, spune ? Mîna pe care o simțeam caldă, aspră și mișcînd ca un animal mic, și atît de bine învățată cu tot ce eram eu ! Deci absolut niciodată, spune ?

Pentru ce, spune ? Mîna aceea doar puțină vreme a fost a mea. Va trebui deci să te înveți să mă mîngii cu mîna cealaltă ?“

Sta lungită în paie. Bătrînul cal își aplecă iar capul, scoase puțin limba și încercă să-i lingă obrazul. Nu putea, cureaua era prea scurtă.

— Julia ! chemă o voce de bărbat.

Era Jérôme.

— Da, răspunse Julia.

Ieși din iesle.

— Te căutam, fata mea. M-am temut. Te-am văzut cînd ai plecat, te clătinași ca o frunză. Fii cuminte...

Stăteau unul în fața celuilalt. Nu-și mai spuneau nimic. Amîndoi aveau ochii larg deschiși, șiroind de lacrimi.

— Ah ! strigă Jérôme ridicînd brațele spre cer. Și pentru semănat, pentru tot ? Băiatul meu !...

O STEA MARE CĂZU ÎN APE...

Căpitanul se instalase într-o casă de birne. Nu mai ieșea din camera lui.

Prin geamurile murdare puteau să-l vadă ; era fără tunică, cu mânecile cămășii suflecate pe brațele groase. Stătea acolo, cu bretelele lăsate, rezemat de masă. Nu-și mai încheia pe picior nici pantalonii de călărie ; stofa sta căscată pe pulpele acoperite de păr ca de noroi.

O parte din pădurea deasă și odihnitoare înconjură cu frunzele și zgomotele ei de apă campamentul companiei a șasea ; la orizont tunuri lungi lătrau surd, ridicându-și gîturile dintre pomi.

Căpitanul deschidea fereastra. Striga :

— Camembert !

Din partea cealaltă a luminișului, Găină, așezat în pragul șurii, se ridica, scotocea în raniță, apoi venea printre tufișuri, aducînd cu el cutia cu brînză.

Alteori căpitanul fluiera. Cînd îl auzea, Găină își lua bicicleta, cobora panta și gonia spre sat pedalînd de zor. Atunci nu se mai întorcea seara la șură. Olivier rămînea singur. Nu primiseră încă întăriri. Olivier lipea lumînarea pe cutia măștii. Se culca. Paiele erau în jurul lui ca pămîntul nivelat. Încearca să se încălzească și să uite tot. Stîngea lumînarea.

Marroi, Doche, Regotaz și micul caporal cu obraji de fată, și ăla care-și făcea cîrlionț pe mijlocul frunții... pe lingă el, în paie se înstăpînea culcușul umbrelor.

Îl auzea pe Marroi sforăind și pe Doche vorbind în somn și dînd din mîini ca unul care se înecă.

Se deștepta : zidurile gemeau lovite ca de un pumn mare de catifea ; trăgea obuzierul din Belrupt și de pe tavan curgea tencuiala.

Olivier întorcea capul. Își înfunda obrazul în paie.

Erau vremuri amare.

Înghețul viclean strîngea tufișurile în mîna lui. Cren-gile desfrunzite trosneau.

„Regotaz !“ șoptea Olivier încetișor.

Îl revedea aplecat peste legăturica în dungi, îl revedea atingînd grijuliu rănile verzi ale pomilor.

Pădurea liberă, de acum înainte singură, gemea sub greutatea lunii și a gerului.

Apăru o umbră în cadrul ușii.

— Ești aici, Chabrand ? întrebă Găină.

— Da, spuse Olivier.

Suflase în lumînare.

— Unde ?

— Culcat. Umblă încet, sînt aici.

Găină se ghemui lingă el.

— Nu-l mai pot stăpîni pe bătrîn, spuse el. Ar trebui să vii. Poate că tu, cu calmul tău...

La intrarea în casa de birne Găină își curăță bocancii mari pe ștergător.

— Intră tu înții, spuse.

Focul ardea în cămin. Căpitanul sta în mijlocul camerei cu picioarele lui mari depărtate unul de altul. Se legăna ca bătut de vînt. Umbra i se balansa repetîndu-i mișcările.

— Ai să răspunzi, hoit descompus ! zicea căpitanul.

Striga la umbra lui. Aceasta se da înapoi, apoi sărea spre el ca un animal care mușcă din alt animal viu. Atunci se sprijinea plesnindu-și mîna mare pe colțul mesei.

— Hoit descompus !

— Domnule căpitan, spuse cu vocea lui caldă Olivier. Își întoarse încet corpul de mistreț. Se uită peste umăr.

— Ah ! ești aici, băiatule ?

Se întoarse cu totul. Făcu doi pași spre Olivier, doi pași tremurați, singur, fără ajutorul mesei sau a dulapului. Își îndreptă statura înaltă.

— Chabrand, spuse, dă mîna, băiețas, pune-ți mîna aici înăuntru.

Își întinse laba imensă, păroasă, deschisă larg, ca desfăcută din încheieturile nervilor excitați. Olivier își puse mîna în mîna lui.

— Băiatule, băiatule, spuse căpitanul, uite-te la mine, băiatule, îmi place cînd mă privești. Arată-ți ochii. Tu, tu știi să dormi, Chabrand. Dormi, nătărăule ! Ai ochi de oaie. Privește-mă. Spune-mi, băiatule : ce putem să facem cu ce ne rămîne ? Ce avem timp să facem cînd nu dormim ?

Tresărea brusc, apoi se uita în spate la hoitul de umbră.

— Din viața care ne rămîne, Chabrand, ție care dormi, îți ordon...

— Domnule căpitan, spuse Olivier, trebuie să vă culcați.

Îl trase de mînă pînă la patul de fier.

— Așezați-vă.

Căpitanul se așază pe pat. Olivier îi scoase papucii. Căpitanul își descheie pantalonii, ridică picioarele pe rînd și Olivier i-i trase, apoi îl împinse ușurel în pat.

Găină intră tirșiindu-și picioarele. Se descăltase. Aplecat, se duse pînă în colțul întunecos. Deschise încet dulapul cu sticle.

— Băietaş, spunea căpitanul, întoarce-te, arată-ți albul ochilor. Arată-ți toată fața. Arată-ți obrații cu carne pe os. Sîngele nu se vede decît prin piele. Sîngele e frumos prin piele. Sîngele — la locul lui. Îl aud la capătul brațului tău. Arată-te așa cum ești, viu !

Îl privea fix. Mina lui puternică se crispase pe încheietura mîinii lui Olivier.

— Toți la fel, spuse el încet. Avem mai mult decît sarea printre degete.

Încercă să se ridice.

— Dar din ce ne rămîne, ce avem dreptul să facem ? Dreptul, înțelegi, băiete, dreptul ? Din ce ne mai rămîne viață...

Găină fluieră ușor din colțul lui, apoi făcu semn spre ușă.

— Așteaptă, îi răspunse Olivier din vîrfurile buzelor.

— Dreptul ? îl întrebă pe căpitan.

Căpitanul adormea. Se zbătea în pat, de parc-ar fi vrut să se elibereze din lanțuri.

— Da, dreptul, mai spuse.

Și rămase cu gura deschisă pe acest cuvînt. Brațul îi căzu moale. Sforăia.

— Trebuie să stingem focul, spuse Olivier.

Ieșiră în vîrfurile picioarelor.

— Ce tot vroia de la noi cu dreptul lui ? întrebă Găină cînd ieșiră afară.

Olivier nu-i răspunse. Avea toată noaptea înaintea lui, cu șura părăsită, cu Regotaz și ceilalți, însîngerăți și fără privire, culcați dedesubtul paielor, și minunatul fîșit de catifea al tuturor copacilor, și toate stelele, și înghețul care făcea să lucească luminișul de iarbă.

Găină scoase o sticlă de sub manta.

— „Saint James !“ Am recunoscut-o numai după culoare. Îți dau și ție un sfert.

Sosiră întăririle. Caporalul avea un carnet nou cu o foaie de hîrtie și o sugativă, și mai avea și un creion bine ascuțit cu ascuțitoarea.

— Cum te cheamă ? îl întrebă pe Olivier. Dar pe tine ? adresîndu-se lui Găină. Faceți parte din căprărie ?

Tinărul sublocotenent avea jambiere de piele trase pe șan, cu carîmbi bine arcuiți. Întrebă iar :

— Căpitanul ? Arătați-mi unde stă căpitanul !

Se juca, învîrtind pe deget un fluier de argint legat cu șnur de mătase.

Se îndreptară spre culcușul de paie bine bătătorite. Se instalară pe locul lui Doche și al lui Marroi. Striviră umbrele cu bocancii lor frumoși, noi și cu scîrț. Făcură apelul :

— Jolivet !

— Muchère !

— Bel-oeuf !

— L'Individu !

Aveau mantăi noi ; și curele noi, și cartușiere plate, cu trei catarame mici de piele în jurul burții. Ranițele, aruncate pe jos, jumătate desfăcute, erau pline de curele lucitoare. Stofele, albastre ca cerul — tremura puful pe ele. Fețele lor erau alcătuite din tihna vieții. Totul stătea scris și însemnat în ochii lor, în sufletele lor, în cutele gurii lor, în firele din barbă și în mustățile ce le întindeau cu cîrligul degetelor lor. Totul se vedea, tot ce era acolo pe după coline, toată umezeala, toată sănătatea, toată forța vieții : și sora mai mare, voinică, ducîndu-se în cămară să caute slănină ; și mama care-și dă părul argintiu pe după

urechi ; și fetița cu șorțul de școlăriță și care cîntă — tra-la-la-la — și nevasta întinsă în pat, pe spate, ca un izvor de apă limpede în iarbă...

Toate astea se vedeau pe fețele lor — plus o tristețe a cumplitei amărăciuni. Purtau arme noi, și din spatele șurii se auzeau camioanele cu cartușe.

...ȘI IZVORUL APELOR DEVENI AMAR

Vîntul zbura urlînd peste Alpi. Rămînea un timp mirat în fața spinărilor dealurilor și a liniei drepte și verzi a pămîntului. Vîjîia o clipă ridicat în cer, apoi se avînta.

La fiecare rafală casa mare a fermei se chircea în carapacea ei de piatră și olane. În grajd secerile se desprindeau din grinzi și cădeau. Migdalii se văitau cu geamăt slab venind parcă de sub pămînt ; rădăcinile pinilor scîrțiau mușcînd din stîncă. Pe drum o femeie cu mișcări largi se apăra de fuste ca de salturile unui animal ; cu pas întins, îndoit de șale, un om își împingea mersul împotriva vîntului.

Un cîine de vînătoare înaintă pînă la marginea pajiștei. Își înfipse botul în vînt. Adulmecă. Închise ochii, își plecă urechile și-și scutură capul. Era încărcat de mirosurile tuturor animalelor de pe coline. Simțea vîntul ca un parfum de sînge și sevă. Totul îi gîdila nasul : mistreți, iepuroaice, potîrnichi, cîrțițe, prepelițe, năpîrci grase, șopîrle, anason, esop, stupi de albine, lăcuste ; totul curgea pe lîngă el, îi stropea nasul ca spuma unui pîrîu.

La poarta fermei Gardette, pe banca de piatră din fața casei, sta Olivier. Sta acolo, în bătaia vîntului, cu obrazul slab și pămîntiu. Uluit, respira cu nesaț.

De două ori venise maică-sa să-l vadă : îl mîngîiase pe cap ; îi spusese... nu știe prea bine ce, și nici nu știe măcar

dacă-i spusese chiar ce trebuia ; se îmbăta și ea din vîntul dătător de viață și se uita la obrajii pămîntii ai fiului ei. Îi spusese :

— Nu ți-e frig ?

— Nu, îi răspunsese Olivier.

De trei zile de cînd era acasă nu dorea decît să-și afunde capul în viață ca într-o adăpătoare, și să mănînce într-una cu îmbucături mari.

Ieri pîndise lîngă tăvălugul de grîu un pui de șopîrlă abia desfășurat din ou, verde, cu picături mici de apă strălucitoare pe marginea solzilor ; reptila se lăfăia la soare. Căuta viorele pe sub iarbă, dedesubt, acolo unde era cald și întuneric, pentru că în întunericul ăsta găsea întunericul luminos al florilor.

Repede vîntul, repede soarele, repede marea de frunziș ce lucea și se rostogolea ca un ciubăr de apă tulbure. Repede gustul de cimbrîșor care, o dată ajuns în nări, se și înfigea în creier ca o săgeată. Repede aerul ăsta mult și curat. Vîntul smulgea frunzele și le zvîrlea în orz...

Olivier trăia, gîfiia, cu respirația zdrobită. Mirosurile năvăleau în carnea lui, pe vechile urme, zgomotele își regăseau drumul și coborau spre inima lui. Repede viața !

Smulgea viața cu toți dinții din încetineala zilei și ca pe un fin furat o mesteca lăsîndu-și capul în jos.

— Tăicuțule...

Venise lîngă bătrînul care împletea din nuiele verzi un fund pentru coșul de struguri.

— Tăicuțule, de vale sînt jandarmi.

— Au venit pentru unul din Bras, spuse acesta.

Termină un nod început.

— Unul din Bras care a făcut pe grozavul. A venit în permisie, și-a petrecut tot timpul privind. A jucat șotronul cu copiii la școală. Și-a luat arma de vînătoare și a zis :

„Asta e, știu pentru ce !“ și a plecat în munți la Hubac. A dezertat.

Olivier mesteca o crenguță de smochin : un obicei din copilărie. Își adusese aminte. Regăsise vechiul gest al miinilor mici, mestecase coada lăptoasă și, dintr-o dată, viața i se păru generoasă. Uită ; strinse în dinți bucata de lemn viu, tânăr, plin de lapte și începu să-i sugă seva amară.

*

— Ai și spălat vasele ? întrebă Julia.

— Da.

Madeleine roși, căutînd încurcată în coșulețul de lucru.

— Și lăturile pentru porci ?

Madeleine săltă capul. Era aprinsă la față, cu tot sîngele în obraji și, în mijlocul văpăii, privirea blîndă.

Treburile principale ale fermei erau gata : curat, lustruit, spălat. Dalele fuseseră șterse cu cîrpa udă. Scaunele așezate lingă perete. Masa curată ca o piatră.

— Ai terminat mai devreme, spuse Julia.

Și plecă legănîndu-și șoldurile pline. Trăgînd ușa, se uită spre Madeleine. Aceasta scotocea în coșulețul de lucru.

În camera Juliei oblonul complet închis păstra umbra. De afară se auzeau albinele cum zumzăiau la încheieturile scîndurilor. Vîntul izbea zidurile cu latul palmelor.

Julia sta în picioare la umbră, la răcoare, în mirosul strugurilor și al caiselor care se uscau pe leasa de nuiiele.

Deci mereu singură. Singură cu fructele dulci și cu zgomotele din jur. Singură cu viața. Avea buzele arse. Și le umezi. Înainte fusese și revolta aceea a sîngelui. Dar Joseph era aici, cu brațele lui goale, cu pieptul lui îmblănit ca o spinare de berbec. De jur împrejur pămîntul păstra încă urma pașilor și a tuturor cuielor bocancilor lui.

Jos, scîrții ușor o ușă. Julia împinse oblonul și se uită : Madeleine ieșea ca și ieri, la aceeași oră, dusă de vînt, cu fața în extaz.

Pămîntul porunceă.

*

„Ca un Christ de ipsos. Ca un Christ de ipsos, Olivier, Olivier !“

Madeleine fugea prin vie.

Cerul singuratec și senin își apăsa marginile pe orizontul dealurilor. Pe platou numai vîntul. Pomii săreau în jurul umbrelor ca niște capre priponite.

După cum scăzuse lumina zilei, știa că el se afla acolo, pe valea de grozamă, în culcușul de iarbă al pămîntului, nădăjduind din tot trupul lui de bărbat...

Ah ! I se tăia respirația și de vîntul ăsta, și de nerăbdare, și de nevoia de a se supune marii dorinți.

Din prima zi cînd sosise, la ora șase, oră de toamnă cu seri lungi, sîngerii și început de vînt, Olivier fluierase.

Fluierase, și ea pornise spre el în fugă, cu cîrpa de șters vase în mînă.

„Olivier, dragostea mea minunată ! De cît timp, de cîtă vreme sînt aici singură și mă sting de dorul tău !“

O strînsese în brațe. Îi șoptise încet.

Era în adevăr ca un Christ de ipsos.

Ah ! Ce a trebuit să-i dăruiască !

Da, îi dăruise totul de bunăvoie și consimțind deplin, cu marea bucurie de a da tot ce ai celui pe care-l iubești... Să fie supusă ? da, dar să nu mai revadă niciodată ce trebuise să vadă la prima lor întîlnire : un Olivier fremătînd ca un cal biciuit, înfometat și însetat — omul măcinat de forța morții și a războiului.

Ea era pîinea. I-a spus : „Mănîncă-mă !“ Din propria ei voință i se dăruise ; cu buzele fierbinți și sufletul deschis. Ea era pîinea cu miezul și coaja, ea era ușorul și greul. Să se amestece cu el, să se unească cu el cu tot trupul ei, să-l domolească, să-l hrănească, să se adape din carnea ei de femeie în devenire ; ea era hrana păcii și a bucuriei ; să se dăruie fiindcă ea era pîinea acestei mari înfometări a bărbatului și a nefericirii.

În timpul zilei, cînd își amintea de toate astea, îi ardeau obraji. Dar timpul și clipa veniseră. El aștepta. Sta acolo în iarbă. O aștepta să vină și să se culce lîngă el.

Ieri se dusesese s-o vadă pe maică-sa. „În primele nopți — povestea mama Fine — se zbătea în pat ca un diavol ; m-am sculat să-l învelesc și să-l trezesc. Nu auzea ; respira cu dinții încleștați ; își rotea coatele că era să-mi răstoarne lampa din mîină. Acuma însă doarme ca un înger ; e liniștit ca un Christ de ipsos“.

Madeleine alerga prin vie fără să se uite înapoi, ținîndu-și cu mîinile fustele care o împiedecau.

*

„Am prea mult sînge“, își spunea Julia.

Și chinuită de gîndul ăsta, trudea din greu, căutînd să-și obosească trupul cît mai mult. Astăzi culesese toată ziua, simțind că-și pierde mințile, luptîndu-se cu vîntul ; acum tremura pe picioare în bucătărie.

„De vîntul ăsta mă îmbăt ca un matelot“, se gîndea Julia.

Începu să zîmbească dar, dintr-o dată, simți sîngele ghemuindu-i-se prizonier ca un șarpe ; își spuse :

„Mi-am uitat coasa !...“

Și grăbită o porni pe podiș.

Trecu prin livada de migdali, coborî panta, ocoli dealul En-Chan.

Se însera ; se pomeni în Ubac-ul răcoros. Călcă într-o băltoacă de mistreţ şi deodată, cu salt mare, negru, de animal, ceva zvîcni aproape, de sub picioarele ei.

Julia se opri, se întoarse. Văzu un bărbat ghemuit ca un ciine rău, ce părea că vrea să sfişie totul cu dinţii.

Bărbatul ridică puşca. Pipăi repede de-a lungul chiu-lasei, îşi aminti apoi că nu era puşcă de război şi puse degetul pe trăgaci.

În clipa aceea probabil îşi dădu seama că în faţa lui sta o femeie. Rămase nemişcat, cu ochii ţintă la ea. Mîna stîngă, mare, ţinea patul puştii.

Şi ea văzuse bărbatul. Dintr-o dată se simţise lipsită de puteri. Privise iarba : iarba era tot verde.

„Cel din Bras“, se gîndi.

Omul făcu un pas spre ea. Nu-şi da seama cine putea fi, atît era de păros şi apoi, sub aspectul ăsta, nici după ochi nu-l mai putea recunoaşte.

— Cine e ? Îi cunosc pe toţi... Cine, Fauque ? Clo-domir ?

— Julia, tu eşti ? spuse omul.

— Da, eu sînt, răspunse. Dar tu cine eşti ?

— Toine, spuse omul.

— Toine ? Isuse Christoase, tu eşti ?

Cel care valsa cu ochii închişi şi-şi învîrtea picioarele într-un cerc cît o farfurie ; cel atît de blînd că i se spunea Toinette, ca unei fete.

— Eu sînt, spuse omul lăsînd puşca în jos.

Mai făcu un pas şi cînd îl făcu avu supleţea şi alune-carea musculoasă a animalelor.

— Ai văzut jandarmii ?

— Nu-ţi fie teamă, sînt acolo spre Rousset ; i-am văzut.

Se uita la fața lui. Îi trecu prin minte fulgerător imaginea dinaintea : balul și ghirlandele de frunze, vânzătoarea de prăjituri în formă de fagure, acordeonul, piciorul ăla al muzicantului care bătea mereu tactul în podea. Simți însă în privirea asta luciri noi, foame și sete și poftă de bărbat.

„Toinette“ își spuse Julia.

Priviri aspre și fără milă.

— Dacă ai nevoie... spuse ea. Pîine, sare, vin ?

— Nu.

Ea se dădu un pas înapoi.

— Dacă ai nevoie...

Nu știe, poate sărise ori poate se rostogolise peste ea ca un bolovan, sau poate... nu mai știe. Simțise forța unui braț în jurul mijlocului, o umflătură caldă care îi strivea sinii. Era îndoită spre spate, într-un torent de vînt, de pom, de bărbat... Nu mai putea. Ea, Julia, mușcase buzele lui Toine și gemuse geamătul de primire.

*

La Buissonades se culesese toată ziua. Treaba se terminase pentru via de la poalele podișului. Se încărcaseră coșurile pline în căruță, apoi Félicie se suise pe capră, îl așezase pe micuțul Paul între genunchi și pornise pe drumurile desfundate.

Prizonierul ducea calul de căpăstru.

Calul era nervos din cauza vîntului în care stătuse toată ziua. Nu mai recunoștea umbrele. Sărea mereu între hule, de parcă l-ar fi ars. Din fericire, era acolo o mîină de bărbat. Îl ținea strîns. Omul avea chipiu rotund, chiar pe măsura capului, veston verde și pe spate două litere mari, scrise cu alb : un *P* și un *G* *. Félicie privea încheietura

* *P.G.* — prisonnier de guerre = prizonier de război.

miinii omului care ținea cureaua. Era solidă și cunoștea meseria.

Primarul îi spusese :

— Ești văduvă de război, ai dreptul la un prizonier.

Cînd căruța se hițina prea tare, ca un vapor, prizonierul întorcea capul și se uita la stăpînă. Avea un surîs vag întrebător.

— Da, merge, răspundea Félicie.

Micuțul Paul era mînjit tot cu zeamă de struguri. Ciugulea boabele din ciorchină, le strîngea în palmă și dintr-o dată le băga în gură. La hurducături boabele i se striveau pe lîngă gură. Atunci scotea limba și lîngea zeama.

Ajunseră acasă spre seară. Puseră înăuntru coșurile cu struguri. Era prea tîrziu să mai gătească mîncare. Împărțiră în trei o bucată de brînză de oaie și, așezați pe banca de piatră din fața casei, mîncară fără să schimbe vreo vorbă. Félicie mîncă stînd pe brînci, cu brațele așezate în poală, mișcînd numai încheietura mîinii cînd rupea din coltucul de pîine ca să ducă la gură.

După ce mîncară, copilul își dezmoțî picioarele, veni lîngă om și începură să se joace.

— Te gîdil, spuse Paul.

— Aoleu, ce mă fac !

Apoi îl prinse și chiar îl gîdilă cu amîndouă mîinile.

Era o noapte frumoasă. Vîntul se potolise dintr-o dată. Cerul spuzit de stele. Félicie se ridică.

— Paul, spune bună seara.

— Bună seara, spuse copilul.

— Bună seara, spuse și Félicie.

Omul se ridică. I se auzeau pașii pierzîndu-se prin iarbă.

În bucătărie Félicie aprinse o lumîinare. Se mișca acolo în lumină. I se vedea fața și părul, se vedea un colț din

bucătărie ; o cratiță agățată, ibricul de cafea pe sobă, o bucată de merișor sfințit atârnat pe perete...

Afară omul oftă lung și trist.

Făcu înconjurul fermei. Calul era bine legat. Hrănise caprele. Găinile se aflau la locul lor. Nu mirosea a ars. Mergea, era în ordine. Prizonierul se culcă în paie. Dar mai șezu puțin la pîndă, să fie sigur că totul era cum trebuie, că nu-i paște nici o primejdie.

•

Cînd înțelese că nu putea fi văzută, Julia se duse la dulap și-și vărsă puțin ulei în palmă. Spuse :

— Bună seara.

Și o porni pe scară. Ținea uleiul lîngă ea. Avea grijă să nu-l verse.

Ajunsă în camera ei, ascultă, apoi deschise ușa și-i unse balamalele pe amîndouă părțile.

Își muie degetul în adîncitura palmei și-l trecu pe balamale, apăsînd cu toată forța, să facă să intre bine uleiul în încheieturi. Pe urmă, în întuneric, o mișcă într-o parte și-n alta : ușa nu se mai auzea nici cît un pas de pisică.

SANTERRE

O să ne aibă cum pofteşte, spuse Jolivet.

Găină încetă să mai scuipe în băltoacele ploii. Scui pase într-acolo, pînă în drum ; nu putea, chiar dacă se forţa, să arunce mai departe. Se întoarse şi se uită înăuntru în şură :

— Cine să ne aibă ? întrebă.

Se împlineau zile, zile şi zile de cînd cantonasera în acest Santerre ondulat ca marea. Se aflau în mijlocul lui întins, întocmai ca în largul unei ape. De aceea se ştersese cumva din amintiri mizeria de la Verdun, moartea vechilor camarazi şi gustul ăsta al Madeleinei păstrat într-o batistă mică cu două picături de esenţă de lavandă.

— Popa, răspunse Jolivet, preotul coloniei, scumpule ; în situaţia în care am ajuns, ţi-o spun eu, bunul Dumnezeu nu mai are nevoie să fie cumsecade. Poate să vie cum doreşte, poate să se facă văzut aşa cum e, — el e sigur că, oricum, tot o să fim ai lui.

Satul prăpădit plutea pe valurile lungi ale pămîntului. Cum se însera, se stîngea totul. Din fericire în şură se simţea mirosul greu de om.

Cît ţinea ziua, un cer albicios dormita deasupra lor, sufocînd totul în piclă. Cuvintele nu ţişneau, se scurgeau din gură fără putere, ca saliva.

Furgoanele care treceau pe poteci nu se auzeau, se vedeau numai. Se vedeau trecînd pe vîrful dealurilor golașe ; caili ridicau picioare de fum, camioanele alunecau pe undulațiile pămîntului ca rămășițele copacilor pe valuri de ape. Zgomotele nu încercau să plece, rămîneau alături de oameni, de animale, de lemnul roților ; parcă nu îndrăzneau să se depărteze în cerul pîcios.

Găină adună în gură un scuipat serios și încercă să-l arunce mai departe, acolo, în drum.

Satul fusese învăluit de liniște. Un frig timpuriu stricase vremea. Se aprindeau focuri de scînduri prin curți. Nu ardeau. Fără flacără și aproape fără căldură, lemnul părea că se pictează în culoare roșie, apoi se fărâmița și cădea în cenușa moartă. Veneau să se așeze în jurul focului, întindeau miinile și genunchii, se adunau în jurul lui ca niște cărămizi pe vatră. Atunci focul părea că se potolește ; uneori se și aprindea.

Mai erau chinuiți și de un miros puternic ; ajungea la ei cu o forță violentă. Numaidecît îl simțeau în gură ca pe-o îmbucătură de carne stricată. Apoi mirosul ăsta se înălța și aspira cu plăcere gustul cețos și acriu al cerului.

Cîteodată, pe strada plină de noroi și de ploaie, se auzea ceva sumbru și înfundat. Venea din frămîntarea aerului pe care nici nu l-ai fi simțit pe mîna udă. Venea dinspre grajdul dărăpănat. Intrarea fusese oprită. În mijlocul ușii larg deschisă era înfipt un țăruiș și pe el o inscripție pe care scria cu cărbune RĂPCIUGĂ. Acolo, în spate, lucea scheletul de lemn găurit al grajdului și pămîntul gol pe care putrezeau bucăți din pereți.

Cei dinainte părăsiseră țarcul de cai de pe partea laterală a unui fel de dună lungă, roșcată. Un dreptunghi mare de adăposturi deschise, făcute din trunchiuri de copaci cojiți. Se mai aflau acolo sus vreo zece cai și doi

oameni. În țarc toți caii erau separați ; unul ici, unul mai departe, unul acolo, și tot așa de jur-împrejur. Cei doi oameni de pază erau și ei despărțiți. În sat nu coborau niciodată. Îi vedeai mergînd încolo și-ncoace ; cînd se apropiau prea mult, unul se oprea, celălalt făcea un ocol mare în jurul lui și se ducea unde avea treabă. Purtau mănuși mari albe. Cîteodată își trăgeau pe cap glugi albe cu găuri în dreptul ochilor. Ridicau damigene pîntecoase de sticlă, le goleau conținutul în niște hîrdaie, amestecau preparatul cu un fel de lopeți, apoi se duceau și-l vărsau dintr-o dată pe crupa cailor. Un ușor miros de eter și fenol se scurgea dinspre dună.

Venea noaptea. Atunci caii se chemau. Simțeau apropierea nopții cînd era încă ascunsă în răsăritul cenușiu. Nechezau ușor, tremurat, înnoroiat, plin de efortul nervilor și al pieptului, ca ieșit din truda singelui. Nechezatul ăsta părea plînsul ușor al unei păsări, și trecea prin noapte de la un cal la altul, spunîndu-și ce aveau să-și spună.

În timpul zilei stăteau cu boturile lipite de scînduri. Unul alb, care fusese văzut de departe, se învîrtise pe loc fără oprire. Țsta murise primul. Cei doi oameni săpaseră groapa, fiecare dintr-o latură, mereu departe unul de celălalt.

— Gura ! spuse Găină după ce se gîndi. Avem și-așa destule necazuri. Nu e nevoie să ni le tot spunem mereu.

*

Începură să se teamă de șoproanele goale din cauza poveștii ăsteia de la Secția a doua.

Reyne se întoarse din permisie. Sosi în plină noapte, spre zori. Străbătuse pe jos tot cîmpul, de la tren pînă în sat. Era beat de oboseală, de întunerice și de țuică. Se adăpostise în șură. După două zile se afla printre ceilalți, cu

ochii dilatați, mirați ; părea că încearcă să caute dincolo de cerul albicios dezlegarea enigmei. Își ridicase mîinile grele pînă la gulerul cămășii, și încet sfișiasse totul, liberîndu-și gîtul. Rămăsese acolo, foarte tulburat, cu gura căscată : nu mai putea să vorbească.

Îl dădură în grija a doi infirmieri ; pentru că se tot zbătea, îl legaseră cu o frînghie de la umeri pînă la picioare.

— Cînd ești așa, nu-ți mai dai seama cîtă forță ai, spuse Găină.

Îl suiră pe un cărucior și plecară cu el peste cîmp. Unul din cei doi infirmieri era bine cunoscut, cînta din fluier și cînd se ciupea de nas imita vioara și cînta astfel arii din *Tosca*.

Seara se întorsese împreună cu celălalt infirmier. Oamenii îi întrebaseră :

— Ei, cum e ?

— Cum să fie...

A doua zi, infirmierul care cînta din fluier plecă singur spre duna aceea lungă cu cai. În timpul zilei, căpitanul îl întrebă pe Găină :

— Tu n-ai văzut revolverul meu ? Era agățat acolo.

— Eu ? Nu, spuse Găină.

Ciclistul nu mersese pe poteca unde noroiul era pînă la genunchi, trecuse de-a curmezișul cîmpului, pe unde iarba dădea elasticitate drumului.

— Am găsit un om mort, spuse el sosind.

Era infirmierul. Își trăsese un glonț în cap : îl găsiseră culcat pe brațul drept, cu fața ascunsă în îndoitura cotului și lîngă el revolverul plin de sînge.

Veni și căpitanul. Își luă revolverul, îl șterse cu batista. Seara puse un soldat să-l demonteze și să-l greseze.

— Pune-i unsoare în șanț, spuse, acolo se împiedică mereu.

Încercă arma neîncărcată. Butoiul se învîrtea, cocoșul lovea ; mergea. Îl puse la loc în toc și-l atîrnă la capul patului.

*

Ciclistul veni iar cu noutăți. Descălecă.

— Se trece pe poziție, spuse.

În timpul zilei, agenții de legătură plecară să recunoască amplasamentele. Li se dădură hrană rece și un bidon de vin.

Liniile erau departe de sat. Nu luară cu ei armele, ci numai bastoanele de mărșuitori.

Se întoarseră în zori. Căpitanul îi aștepta în fața ușii. Îmbrăcat în tunică și încins cu centura, se făcuse frumos în felul lui cel nou : nu se mai rădea, găsisese un alt sistem mai practic : își tăia barba cu foarfecile. Parcă avea cap de urs. Se mai îngrășase. Astupa tot cadrul ușii.

Se arătau zorile cînd Jouras reveni de la prima gardă. Olivier îl auzi mergînd de-a lungul potecii Fraternității, chiar în fața tranșei.

— Țștia dorm, spuse întrînd.

Erau abia în pragul somnului. De cîteva clipe tot ce se petrecea afară ajungea la ei cu zgomotele lor, zgomote slabe, nu ca de obicei : tencuială de pămînt, ceva moale care trecea prin tranșee ca vîntul.

— Cum e ? întrebă Olivier.

— E liniște, spuse Jouras. Liniște, liniște, mai repetă el turnîndu-și suc rece în bidon.

Bău.

— Ai văzut tot ? întrebă Camous.

— Faci pe șmecherul cu mine, spuse Jouras. N-am văzut decît împrejurimile : asta-mi ajunge. Eu, unul, îți spun ce am văzut și ce am înțeles. O să fie porcărie mare, ai să vezi.

Ziua era lungă, lungă... Cerul atârna deasupra pământului, mereu lăptos, mereu mai jos. Se obișnuiseră să-și ridice capul deasupra tranșeii. Nu riscau nimic. Nu vedeau altceva decît ondularea Santerrului și, prin văi, regiunea mucegăită de brumă. Se auzea cînd și cînd uruitul îndepărtat al aprovizionării, la anumite ore. Atunci, la vremea opacă a amiezii, trecea cîte un corb ; părea mereu același.

— Și pentru mine ? întrebă Jolivet cînd Găină așeză cala cu supă.

— Nu e decît o scrisoare pentru Chabrand, zise Găină.

— Și eu, reluă Jolivet, îți spun că aștept și eu una. Se împlinesc...

— Ce tot bați cîmpii ! spuse Găină. Dacă ar mai fi fost una, ți-aș fi adus-o. Asta e pentru Chabrand.

— Ia să văd ! spuse Jolivet.

— Prostule ! suspină încet Găină.

Scoase scrisoarea din buzunarul vestonului.

Jolivet o luă. O ținu o clipă în mîna fără s-o privească, apoi citi adresa :

— Olivier Chabrand... Da, așa e.

În cursul după-amiezii domnea aceeași liniște plăcută ; se auzea doar zgomotul continuu al unei picături de apă ce cădea pe trepte printr-o crăpătură a birnelor.

— Hei ! chemă șoptit Jolivet.

Olivier întoarse capul :

— Da...

Jolivet se trase lîngă Olivier. Nu se uită la el. Se uita la soldații strînși în jurul luminării, care fredonau un cîntec bătrînesc.

— Dă-mi-o puțin, spuse. N-o să citesc tot ce-ți scrie. Am să citesc doar cuvintele de dragoste.

Olivier duse mîna la buzunar. Dar Jolivet se răzgîndi.

— Nu, lasă, păstrează-o. Pînă la urmă tot o să-mi scrie, tîrîtura...

Și se duse să se așeze sus pe trepte, profilat pe cadrul rece al zilei cenușii.

Agentul de legătură ieșea în fiecare zi. Se ducea prin dreapta, spre a șaptea. Apoi i se auzea cutia măștii lovindu-se de birne : se întorcea.

Într-o seară îi chemă :

— Veniți puțin, veniți să vedeți.

Trebuiau să meargă de-a lungul tranșeii de zuavi, s-o ia prin cărarea întunecoasă, să traverseze cariera ; acolo era. Taluzul se prăvălise de curînd. Se vedeau zdrențe de stofă amestecate cu noroi. Se căscase în marginea carierei o răsufălătoare. Un braț cu mîna neagră ieșea afară ca un cîrlig. Se apropiară. Era o groapă mare plină cu morți. Înăuntru clipea ca apa.

În timpul nopții totdeauna cîte unul părăsea pe tăcute garda și venea la tranșee în fața intrării.

Asculta sforăitul, respirațiile, strigătele din somn ale unora. Era ca atunci cînd ți-e frig și te apropii de foc.

În tranșee soldații nu dormeau tot timpul ; deseori o neliniște le cuprindea trupurile ca o boală grea.

— Ascultați ! spuse Jouras, care avea culcușul în fund.

Era în toiul nopții. Sus se auzea ceața care se freca de pămînt.

— Ascultați !

Înăuntru stăruia un zgomot regulat, ascuțit ca un ac.

— Tu auzi ?

— Aud.

Era cadentat ca o viață, cu un țel, cu un scop și bine îndreptată spre acel țel și bine întinsă spre acel scop. Se auzea foarte slab, dar umplea toată tranșeia cu sunetele acelea scurte, ascuțite.

— E aici, înăuntru.

— Lumînarea !

— Charles, lumînarea !

— Mișcă-te.

— Scăpărătoarea !

— Scăpărătoarea ta, scăpărătoarea ta !

Frecă scăpărătoarea și apăru o flacără mică.

În cercul luminii se văzură fețele nemișcate ale oamenilor. Ascultau. Nici nu mai clipeau.

Zgomotul venea de-acolo, din mijlocul lor.

— Aprinde lumînarea !

Găină aprinse lumînarea. Flacăra nu se ridica dreaptă, ci palpita ca o frunză. Privi în jurul lui.

— Ah, spuse, e ceasul !

Ceasul atârna de un cui bătut într-o scîndură.

De obicei îl lua cu el cînd era de gardă.

A doua zi îi spuseră :

— Să nu-ți uiți ceasul.

— Nu-l iau, îl las aci, răspunse ; frigul îl blochează.

După puțin timp, Jouras se sculă, luă ceasul din cui și îl așază pe pămînt. Se auzea mult mai puțin.

Era vorba doar de atenție. La urma urmei, auzeau trecerea timpului chiar cînd Camous își lua ceasul cu el.

— Și ceasul meu ? întrebă Camous.

Privise cuiul și-și pipăise buzunarul ; cei din tranșee se făceau că dorm.

— Dacă-l prind pe ăla... spuse.

Și întorcîndu-le spatele se culcă.

Jouras sta cu ochii deschiși ; se scărpină în barbă și se uita la cui.

În puterea nopții, cel de la legătură ajunsese gîfîind. Îi zgîlțîi brutal prin întuneric.

— Hei, hei ! ăi de-aici, în picioare !

— Își aprinse scăpărătoarea.

— Nu, așteptați, spuse, unde vă e lumînarea ?

— Încerca să-și înghită nodul din gît, nu reușea, mărul lui Adam i se ridica mereu.

— Ce e, frățioare, ce ? ce e ?

— Reuși în sfîrșit să scuipe.

— Ia spune, întrebă Găină, cînd înnebunești, îți dai seama, sau cum e ?...

— Afară o mitralieră țacănea domol.

— Cu toate astea, l-am văzut, spuse omul, să-mi cadă mîna ! Nu sînt deloc nebun. Uite, era acolo, cînd vă spui, l-am văzut, am ochi. Sînt obișnuit. N-au să vină să spună mai știu eu ce ! Dar uite că a trebuit să iasă din groapă. Tocmai treceam pe-acolo adineauri.

...Veneam de la a șaptea. Am ajuns pînă la colț. Vedeam chiar întunericul gropii. Era acolo ! Atît de bine, că mi-am zis : „Poate e căpitanul“. Ba am și spus încet : „Domnule căpitan !“ N-a răspuns. Apoi am văzut că era mai slab : ce-l făcea să pară gras era mantaua. I-am văzut bine mantaua, e ca o pelerină de vînător. Așa că, vedeți, nu puteți să ziceți că nu-i așa. I-am spus : „Hei !“ și am întins mîna spre el.

— L-am văzut și eu o dată, spuse Găină. Ar trebui să astupăm răsufălătoarea aia. Să punem o foaie de cort... E un ofițer neamț. Nu-i unul de-ai noștri. Tocmai asta e mai prost.

— Da, spuse Jouras, e adevărat ; e un feld-webel, l-am văzut și noaptea ailaltă. N-am spus nimic. Trecea ; m-am tras într-un colț și i-am ars una în cap cu patul puștii...

— Nu se poate ! zise Găină.

— Ba da, răspunse Jouras.

— Și atunci ?

— Atunci nimic.

Camous sosi ținând în mână resturi din fostul lui ceas.

— Uite, spuse. Dacă-mi cade cumva în mână putregaiul care a făcut asta, vă promit că o să ne distrăm cinci minute.

Jouras se sculă și zise :

— Eu mă duc.

Își privi toți camarazii pe rînd.

— Ei, spuse trecînd prin fața lui Olivier, care sta ghemuit, la revedere, bătrîne.

Și plecă prin cărarea Fraternității.

Seara nu se întoarse. Îi umplură gamela cu supă.

— Pune-i bucata de carne pe capac, spuse Jolivet, nu-î place în zeamă.

În fine, cum tot nu se întorcea, Jolivet împinse carnea în supă și închise gamela.

— N-o să mai fie decît o supă rece, zise Camous.

— O să i-o încălzim, răspunse Jolivet.

A doua zi trebuiră să spună că Jouras nu mai era.

Gamela lui rămăsese pe masă. O dădură deoparte și mîncară alături. Lipiră o luminare pe capac.

Pînă la urmă Jolivet aruncă afară gamela pentru că supa mirosea a acru și bucata de carne prinsese mucegai.

Au avut mult de lucru la *Disenterie*. Terenul acela era un lac de noroi format în groapa unei mine explodate.

Îi ducea într-o împrejmuire de sîrmă ghimpată și țărushi. Încrucșau capre de lemn cu sîrmă ghimpată și le înfășurau ca pe arici. Erau aci într-un fel de exerciții, chiar în fața lacului de noroi și tot în față aveau o bună parte a cîmpului pustiu care se întîlnea cu cerul.

Camous se opri din lucru. Privea undeva în depărtare. Spuse :

— Aia, acolo, e o pădure.

Era un joc al umbrei care, chiar acum, în plină zi, se plimba prin fața ochilor lor.

— E o pădure !

Și ochii lui tulburați se albăstreau ca plini de un cer pe care numai el îl privea.

— Nu-ți dai seama că am putea fi acolo, gata să punem lațuri puilor de căprioare ?

În sîrma ghimpată degetele lui încercau un nod savant, de meșter braconier.

— Dacă aș avea fir alunecos, bine întins, ți-aș face niște lațuri care ar ține și un om.

— Arată-mi, spuse Jolivet, mă duc să-ți caut.

— Vezi, îi arată Camous, întorci așa, faci șiretul ca la pantofi, fără să strîngi, bagi capătul prin nod și tragi. Uite.

— Și spui că asta ar ține un om ?

— Cu firul ăsta de opt și jumătate ar ține chiar doi, nu unul.

Acuma toți vedeau pădurea. Se apropia de ei, gata să le mîngîie obrajii cu frunzele.

— Sînt pini, spuse Olivier.

— Ești nebun, i-o întoarse Camous, pini ? Sînt fagi. Verdele ăla, bătrîne, verdele greu doar în făget se ridică deasupra pămîntului. Nu încerca, știi, în materie de păduri și de miros de păduri, e greu să mă întreci !

Găină ridică ochii și privi pădurea. Dispăruse. Cerul era lăptos.

— Ciuperci, spuse el, pe jar, cu pătrunjel și cu unt.

— Oh, da, oftă Camous.

Dar deodată, clănțănind din dinți, întrerupse cuvîntul început : seara, așezată pe marginea gropii, îi privea cu ochii ei mari de umbră.

Se aflau acolo, laolaltă, pădurea tuturor copacilor, fluviile domoale și sălbatice, cîmpiile întinse, cu tufe și boschete, și clopotnițe negre în spatele mestecenilor ; turme ; cîrduri de coline ; se vedea și un taur mare alb și

cel care-l zărea primul făcea gestul de a-i mișca talanga ca și cum ar fi venit la țîrg cu un mascul frumos de reproducere.

Nălucirile le aduceau cu ei în tranșee, fișînd în jurul lor ca bruma groasă, și totul nu era decît un omagiu adus vieții de altădată.

— Cum face un pui de căprioară prins ? întrebă Jolivet.

— Bagă capul, spuse Camous, trage... Atunci firul strînge gitlejul. Își răsucește capul, se zbate : cu cît se sucește, cu cît trage. cu atît se strînge. E așa, și Camous își lăsă capul într-o parte scoțînd toată limba.

— Așa e, și pe urmă gura plină de bale.

— Dar oamenii ? întrebă Jolivet.

— La fel, răspunse Camous.

Caporalul Maimon și Găină cîntau. Olivier se uita la ei. Jolivet lustruia un bănuț ca să-și facă un capac la scăpărătoare. Camous era în fund, în umbră.

— Jolivet, strigă el, animalelor alea de care-ți spuneam le trebuie toată noaptea ca să poată muri ; toată noaptea ca să se sucească și să facă bale și să muște pămîntul cu furie. Pe dinăuntru plămîinii li se înnegresc.

— Nu mă interesează, spuse Jolivet.

— Îți spun eu, zise Camous.

Soldații cîntau domol.

— Și pentru oameni e la fel, mai spuse Camous.

Jolivet își lustruia bănuțul.

— Auzi ?

— Aud. Și ce ?

— Ești ultimul dintre ticăloși, îi zvîrli Camous și se auzi patul scîrțîind. Se scula.

— Ei ! spuse caporalul. Fără gălăgie ! Dacă vreți să vă certați, ieșiți afară, lăsați-i în pace pe cei care stau liniștiți.

— E un ticălos ! strigă Camous, ultimul dintre ticăloși. M-a pus să-i fac un laț de sîrmă pentru prins oameni. Da, și apoi mi-a spus : „Dă-l încoa“ — și l-a pus sub caprele de sîrmă ghimpată, și pe urmă o s-o pună în cîmpul părăginit, acolo în față. În ea o să se prindă un om, și o să-l înhațe, și omul ăsta o să fie sugrumat de sîrmă. O să stea poate toată noaptea să facă bale și să muște pămîntul și să aștepte moartea, și o să moară acolo, prins în sîrma pe care am înnodat-o cu degetele mele. Un om ! Nu !

— Ce tot spune ? întrebă Găină.

— Așa e ! zise Camous.

Gifiia ca un taur.

Jolivet fluieră fără să răspundă.

Caporalul se sculă în picioare.

— Jolivet, te întreb...

— Poate să fie adevărat, răspunse acesta.

— Mie spune-mi : da sau nu ?

— Da, spuse el, și ce ?

— Îți rup gura ! strigă Camous.

— Jolivet, zise caporalul, te duci și iei sîrma aia nu-maidecît, auzi ? Dacă nu te duci, te scot din tranșee și te strîng de git...

Urmă un moment de tăcere. Se auzea pîlpiind flacăra lumînării. Jolivet îi privi. Avea ochii mari, triști și blînzi.

— Du-te, îi spuse încet Olivier.

Simțise pe piele fișîitul scrisorii Madeleinei, plină de cuvintele ei de liniște, piinea bună a dragostei, „dragul meu frumos“ și „te iubesc“...

— ...Du-te !

Jolivet se ridică și ieși.

— Hai să cîntăm, spuse caporalul. Dacă te gîndești, ar putea să fie prins unul de-ai noștri, continuă el după un moment.

— Tot atât de bine ai noștri ca și ceilalți, același lucru, întări Găină.

Căpitanul veni să-i caute pe Olivier și pe Găină. Se apropie de intrarea tranșei și fluieră. Găină, care omora păduchi în cusăturile pantalonilor, se îmbracă și urcă. După puțin strigă :

— Chabrand !

— Uite, le spuse căpitanul, te vreau pe tine și pe tine ; în toate nopțile de gardă la ușa mea. Cu schimbul. Scutiți de linia întâi, de corvezi, de tăiat lemne, de supă, de la-trină, de orice.

Făcu un gest cu brațul galonat, care însemna liniștea perfectă pentru viața ce-o vor duce.

Olivier fu primul care se întoarse din gardă.

— E timpul !

Găină scria ceva la lumina luminării. Ceilalți dormeau.

— Cum e afară ?

— Întuneric.

— E frig ?

— Ia-ți pătura.

— Ce beznă ! spuse Găină când ajunse în pragul tranșei. Își lovi casca de bîrne.

Lumînarea se topise pînă la fierul de care era lipită. Picura ceara pe mantaua părăsită, rămasă pe locul gol al lui Jouras. Maimon nu sforăia. În noaptea asta nu era zgomot, numai plici-plici-ul mai grăbit al apei care se strecura prin crăpătura lemnului.

Toți dormeau, stăpîni pe somnul lor.

Olivier se întinse sub pătură, rămase un timp nemișcat să se încălzească, apoi căută căldura, mișcînd ușor din umeri. Închise ochii.

Un pas pe scările tranșei.

„Se întoarce ? S-a și făcut ora ? S-o fi făcut patru, sau ce ?“

Se uită la luminare. Pîlpîia pe sfîrșite. Nu era pasul lui Găină, nici al vreunuia de-ai lor... un pas străin, care căuta treptele. Omul spunea încet :

— Hei, voi, acolo !

Trebuie că avea brațele date în lături, că le freca de birne, pipăind.

Apăru, aplecat, prea mare pentru deschizătura de pămînt. Se îndreptă. Lumînarea își întinse flăcăruia spre aerul pe care îl aducea.

Regotaz !

Era Regotaz !

Cald, limpede și solid, cu mîinile lui bune care acuma, groase și mari, linișteau pîlpîirea lumînării.

Olivier se ridică în cot.

Atunci, și mîneca aia a mantalei, înțepenită de sîngele omului, și bucățica de creier lipită de căptușeală la încheietura cotului, pe care o smulsese și o aruncase în noroi, dezgustul ăla ce-l simțea încă în degete știind că a atins creierul ieșit din țeasta lui Regotaz ?

— Oh, iată ! făcu Regotaz încet, privind spre cei ce dormeau.

— Vai ! șopti Olivier.

— Ah, ești aici ?

Se apropie. Lumînarea prinse a îmbrățișa cu pale lungi de lumină formele lui de om corpulent.

— Ești aici ? mai spuse el, te căutam.

Îl pipăi prin pătură.

— Ești aici ?

Își lăsă mîna grea pe picioarele lui.

— ...E multă vreme de cînd te caut.

Olivier își sprijini cotul în zăbrelele patului.

— Nu te ridică, îl opri Regotaz.

— Și atunci cum ?... Cum se face că vii acum ? zise Olivier. Spune-mi, unde ești ? Tot acolo ?

În fund caporalul suspină lung în somn și-și mișcă picioarele.

Regotaz rămase cu un cuvânt pe buze.

— Ei dorm ! Și eu am vorbit prea tare !

— Nu, dar...

— Uite...

Se aplecă peste Olivier. Stătea cu spatele la luminare. I se vedeau însă ochii și barba și totul era ca iluminat, pentru că în adîncul bărbii lucea lumina dulce a gurii sale umede.

— Vroiam să-ți aduc asta.

Se scotoci. Scoase din buzunar ceva care pîrîia.

Era un con de brad.

— Vroiam să-ți aduc asta. De mult mă gîndeam la ea. Migdalele sînt bune. Sînt și nucșoare. Știu să le aleg. Dar mi-am spus : „Asta sigur o să-i facă plăcere“. Și apoi, în zgomotul și în adîncul zgomotului ăstuia, ia ascultă...

Brațul i se dezdoi încet : se apropie de urechea lui Olivier și făcu să pîrîie conul de brad.

— Auzi : pomul, veverița ! Ascultă zgomotul...

Olivier nu mai respira. Asculta. Pătrundea în el ca un pîrîu, cu toate sclipirile, clocotea în inima lui pădurea. Avea pămînt pe buze ; vîntul îi trecea prin cap.

— Cum ai... ? spuse Olivier. M-am gîndit la asta acum cîteva zile ; o poftă... Cum ? L-ai primit în pachet ?

— L-am luat din pom.

— Vii din permisie ?

Trupul lui Regotaz tremura ușor ca un fum.

— Ești beat ? îl întrebă încet Olivier.

Gura umedă lucea în adîncul bărbii. Lumînarea sfîrîia pe fier. Regotaz ridică încet mina, ca să facă să oprească zgomotul ; urmă o liniște apăsătoare.

— Vroiam să-ți aduc și un pui de șarpe, dar mi-era teamă să nu te sperii.

— Ce ? întrebă Olivier. Vroia să spună : Repetă !

Auzise, dar simțea nevoia să mai audă o dată mai clar.

Dar Regotaz continuă. Vorbea monoton, egal și fără dorința de a convinge.

— Și șopîrla care se strecura prin iarbă în arie, lingă tăvălugul de grîu ; o șopîrlă abia ieșită din ou, verde, cu picături de apă pe toți solzii, și apoi violetele, și tot întunericul de sub iarbă, acolo unde e ascunsă violeta. Și puiul de șarpe, ăla care înota prin mijlocul pîrîului. Ai fi zis că-i o pasăre a apei, cu gîtul ridicat și cu mînia neînsemnată a puiului de șarpe. L-am apucat de la mijloc. Plesnea din amîndouă părțile împrejurul brațului.

— Regotaz ! Regotaz ! strigă Olivier gîtuit ; și eu am făcut asta în pîriul nostru. Am prins șarpele. Era acolo ca o pasăre. Parcă dădea din aripi tot învîrtindu-și coada verde. Am făcut asta. Regotaz ! Dar, dar...

Regotaz îl apăsă cu mîna pe picior.

Olivier își drese glasul.

— Dar unde ești tu acum, la a șaptea ?

— La a șaptea, repetă Regotaz.

— Vii din vale ?

— Din vale.

— E mult de cînd nu te-am mai văzut.

— E cam mult de cînd voiam să te văd.

Vocea lui Regotaz se auzea tot ca un abur, ca un foșnet ușor al fumului gros de lemn ud cînd trece printre frunze.

— Cam mult de cînd vroiam... Am venit după tine ca după mesteceni. „Da“, răspundeam. „Oh, Regotaz !“ spuneau. „Da, sînt aici, bătrîne. Ce vrei ? Sînt aici, bătrîne !“

— Regotaz, Regotaz, Emile !

— Atunci am spus : „Vin“ și am venit după tine. Iată !

Își trecu mîna grea de-a lungul piciorului lui Olivier.

— Da, dar șarpele, spuse brusc Olivier, șarpele, șopîrla, violeta, conul de brad ? Ești beat sau nebun, sau nu știi... Acuma e iarnă !

(Olivier atinse ușor mîna asta bună, plină de milă și de pricepere.)

— Atunci ?

— Atunci ? făcu Regotaz mirat și oarecum cu un aer întrebător în glas.

Ridică iar mîna stîngă, pîrînd că vrea să facă să tacă lumînarea, să tacă întreaga omenire, — gestul lui răsîpîndea o liniște desfășurată pînă în adîncul adîncului nopții.

— Tot mai ai batista aia mică parfumată cu lavandă ? întrebă. Tot mai ai scrisoarea aia în care îți spune : „Frumosul meu odor, frumosul meu drag, blîndul meu bărbat ?...”

— Da, spuse Olivier, da, o am : am batista, am scrisoarea, aici...

Își atinse buzunarul cămășii, în dreptul inimii. Era plin de blîndețe, și de liniște, și de speranță, ca atunci cînd respiri vîntul de mai.

O pală de vînt trecu pe afară, aducînd cu el ploaie.

„Dar, dar... El e mort“ — gîndi deodată Olivier.

— Ce-are-a face ? spuse tare gura luminoasă a lui Regotaz.

Începuse să se retragă de-a-ndaratelelea ; mîna lui nu mai apăsă, acum se călăuzea cu brațele întinse în cruce. Olivier privea mereu gura aceea din barbă cu umezeala ei de bunătate. O clipă o pierdu din ochi. O căută. Clipi. Se afla în același loc : era raza lumînării reflectată pe un bidon gol.

Găină intră, Olivier era încă rezemat în cot privind reflexul lucitor.

— Chabrand !

— Da.

— Vino. Ai să auzi, ai să vezi, vino !

Olivier dădu pătura la o parte.

— Eu, spuse el, eu, ce mi s-a-ntîmplat, dragul meu...
Aici, acuma, aici înăuntru...

— Vino repede, îi spuse Găină, ai să-mi spui pe urmă.

Întunericul era atît de compact, că aveai senzația că te lovești de el.

— Ah, prietene ! spuse iar Olivier. Ah ! dacă ai ști...

— Ai să vezi, spuse iar Găină.

Pipăia peretele din dreapta.

— E acolo ; scoate-ți casca. Nu face gălăgie, intră și ascultă.

Un mic palier acoperit, apoi scara ce cobora spre căpitan. O pată de lumină palidă tremura pe fundul apei. Se auzea cineva care vorbea încet.

— Cu cine e ? șopti Olivier.

— Ascultă.

De sus se vedeau picioarele unei mese, și de sub ea picioarele căpitanului. Trebuie că era așezat pe scaunul lui de lemn, cu spatele sprijinit de rezemătoare, cu picioarele întinse, cu brațele nemișcate, atîrnînd în lături. Vocea creșcu.

— ...Nu, fata mea, coși pe dos, faci tighel alături : faci un sul. De fiecare dată îmi spui : „Ăsta e un sul“. De-aia îți explic.

În umbră cei doi oameni își țineau răsuflarea.

— ...Fă lampa mică. Totdeauna filează. E tocit ghiven-tul. Fitulul se ridică singur. Dacă treci mîine prin Strada Nouă, du-o la Blaise.

Găină strînse brațul lui Olivier. Se lipi de el.

— Ești aici ? Ascultă bine...

Căpitanul își mișcă picioarele. Îl auziră ciocnînd cu degetele în masă și zgîriind ușor lemnul.

— Uită-te la pisica asta, continuă căpitanul, ce jucăușă e. Privește, fata mea, ai destul timp să-ți prăpădești ochii cosînd. Uite, hop ! vezi ?

Se opri din rîs și din ciocănit.

— Fetițo, n-ai lăsat-o pe Isabelle să se joace astăzi încurte. Tușea puțin. Am întreat-o : „Te doare ?“

Urmă o liniște apăsătoare.

— Are ochii tăi, spuse el ; părul e al meu. Barba, gura, ale mele ; fruntea e fruntea ta. O să aibă statura mea, se vede. Își mișcă brațele ca tine, are picioarele mele, lungi. Sînt mîinile mele. Mititico ! Fata mea ! lasă tighelul ăla ! Vino, nevestico ; vino, vino, draga mea.

— E singur, șopti Găină.

Se culcară unul lîngă altul în adăpostul de gardă de lîngă ușă. Găină clănțănea din dinți.

— Ți-e frig ? întrebă Olivier.

— Nu, e mai mult decît pot să îndur. Tu ce vroiai să-mi spui adineauri, ce s-a-ntîmplat ?

— Asta era, spuse Olivier, același lucru. Același lucru ca și ăsta cu căpitanul.

Zorii încercau să alunece alburii, între noaptea adîncă și virful cotei 34.

Acuma se vedea bine. Totul apărea în lumina zilei și pămîntul vînzolit și Santarre-ul întins, turtit sub greutatea cerului. Îl auziră pe căpitan urcînd. Apăru în ușă îndoit. Se îndreptă. Își pusese șuba de piele de oaie cu blana pe dinafară. Într-o mînă avea un briceag mare. În cealaltă ținea de burtă un hering fără cap din care curgeau lapții.

— Bună ziua, zise mestecînd.

Căută cu degetele în fundul gurii un os lung, curbat.

Știură dintr-o dată unde erau ceilalți. Santerre-ul întins, ceața și orizontul pe care și-l închipuiau fără margini, dincolo de ceață, nu explicau prea multe în privința asta.

Continua să fie liniște : două lătrături de mitralieră și un obuz tras de departe veneau pe sus și se duceau. Era mereu liniște, liniște, cum spusese Jouras când venise de la primul schimb de gardă.

Și deodată își dădură seama unde erau ceilalți. Spre seară prin ceață bătea vîntul. De cîtva timp se auzeau zgomote, zgomote de pași prin noroi, o tropăială în noroi și pe pămînt, dar nu luară în seamă, prinși de treburile obișnuite ale vieții asteia risipite și care acuma, în liniște, trecea o dată cu minutele zilei. Brusc însă vîntul împrăstie ceața și-n jur se văzu întinderea mare și goală a cîmpului.

— Ia priviți, veniți să vedeți ! strigă caporalul.

Se uitară pe deasupra tranșeii. Acolo, la vreo sută de metri, îi văzură. Fugeau ; vîntul îi descumpănise. Dintr-o parte ieșeau din ceață, și din cealaltă reîntrau. Defilau în plin cîmp pe deasupra tranșeii. Surprinși de vînt, se aplecau și fugeau ținîndu-și puștile ca pe toiege și din cînd în cînd, în linia întunecată a turmei lor, se zărea fața palidă a cîte unuia care privea înapoi.

— Măcar dacă obuzierul...

Se uitară în direcția artileriei de tranșee. Pe amplasamentul tunurilor de tranșee se vedeau ieșind din pămînt capetele artileriștilor. Se uitau și ei.

Olivier ridică mîna și o mișcă încet de sus în jos, parc-ar fi vrut să le spună : „Atenție ! Stați liniștiți !“

Sergentul îi făcu semn drept răspuns : „Nici o grijă...”

*

— Da, voluntar, spuse Jolivet.

Vedeai atîta nefericire în ochii lui ! I se imprimase pe față, îi săpase cute lungi — de sub ochi pînă la gură.

De atunci făcea singur de gardă la un punct mai înaintat, într-o groapă, în fața sirmelor ghimpate. Se ghemuia înăuntru ; nu se ridica peste margine ; ceața astupa groapa ca o piatră mare, dreaptă, și în felul acesta Jolivet dispăruse din mijlocul camarazilor.

— Pentru că nu mai primește scrisori, spunea Găină.

Olivier își amintea de acel Jolivet de la întăriri, de omul nou și ca fel de-a fi și cum arăta, cu obrajii bucălați, cu un ușor și luminos suris glumeț înflorit de dinții lui albi și frumoși...

Într-o dimineață, cum sta acolo ghemuit în noroi, auzi :

— Domnule ! Domnule !

O biată figură de om încremenise, lipit de marginea gropii lui. Jolivet își luă arma.

— Camarad ! strigă omul din toată puterea trupului lui prăpădit, — cu atîta forță, încît după strigătul ăsta rămase ca sfîrșit, cu gura deschisă, cu ochii închiși, mai alb decît ceața, mai alb decît spuma salivei ce i se scurgea din gură.

— Hei ! Omule ! spuse Jolivet.

Îl apucă de gulerul vestonului și-l trase spre el. Omul se ajuta cu genunchiul și cu cotul. Căzu în groapă. Trei gloanțe de mitralieră șuierară chiar din direcția de unde venise.

— Stai aici, spuse Jolivet, culcă-te.

Îi tot făcea semne cu mîna. Celălalt se culcă în fundul gropii cu gura la pămînt. Își sucise capul într-o parte și se uita la omul mare, negricios care pîndea în față, cu o mîna pe chiulasa puștii.

Mitraliera se opri. Reîncepu, căutînd prin ceață în altă direcție.

— Ridică-te, spuse Jolivet.

Se ridică întîi el, ca să-i arate că nu-i pericol. Ținea pușca de la mijloc ca pe-un ciomag.

— Ridică-te !

Era un om slab, prea mic pentru îmbrăcămintea greoaie, cu gîtul ca un creion în mijlocul gulerului, iar mînele lungi îi atîrnau din umeri. Cît despre fața lui, Jolivet putea să-și privească propria față, cu nenorocirea revărsîndu-i-se din ochi ca o flacără de lampă, și cu urme lungi de gheare pe pielea obrazilor. Omul își scoase casca ; îi rămăsese în jurul frunții o dungă roșie ca ră-nile de spini.

— Oh, omule ! spuse Jolivet.

— Oh, domnule ! spuse celălalt, cu un vag suris în care se dăruie cu totul, repede-repede, pentru a reveni nu-maidecît în îngrijorarea lui.

— Treci, am să te duc la căpitan.

Jolivet îi făcu semn cu mîna. Prizonierul merse înaintea lui. Întorcea capul cînd și cînd, să-l întrebe din ochi.

— Da, drept înainte, făcea Jolivet, și în sinea lui se gîndea : „Putoarea, putoarea, să nu-mi scrie ! mai mult de-o lună, putoarea ! Grozavă ciinoșenie !“

— Așteaptă.

Jolivet se aplecă deasupra scării. Jos nu era decît pata de lumină gălbuie a luminării. Strigă :

— Domnule căpitan !

Se auzi un scîrțîit lung de lemn, apoi un mormăit.

„Nu pare în apele lui“, se gîndi Jolivet. „Am făcut rău că l-am adus...“

— E un prizonier aici, domnule căpitan.

— Adu-l înapoi, se auzi mormăind de jos.

„Da, rău am făcut“, se gîndi Jolivet.

— Hei, băiete ! spuse încet. Coborîm.

De cum ajunse jos, prizonierul se întepeni, ca spînzurat de un zbilț, cu gîtul întins, barba în sus, corpul de lemn, degetele crispate pe marginea pulpelor.

Înăuntru nu se vedea nimic decît o grămadă mare întunecată pe scaunul de lemn.

Căpitanul se ridică lovind scaunul. Venea.

Fără să miște capul, întorcînd doar ochii, prizonierul se uită la Jolivet și, în această sărmană privire, în această gaură de apă albastră-murdară, se văzu deodată totul : se văzu marea descumpănire din sufletul lui, sfișierea, suferința morală, inima strivită : nevasta mea, copiii mei, carnea mea, bucuria mea, lumea, viața. Domnilor, nu omorîți, nu omorîți, domnilor !...

Jolivet strînse țeava puștii. Se uită la căpitan.

„Dacă-l atinge, gîndi el, dacă are ghinionul să-l atingă, îl trăsnesc în mutră cu patul puștii.“

Căpitanul feri masa cu corpul.

„Dacă-l atinge, îl omor“, își spunea mereu Jolivet.

Patul puștii se ridică de la pămînt.

Totul se petrecu foarte repede : căpitanul luă mîna prizonierului în ale lui și o bătut ușor.

I se vedea fața frumoasă, luminată de un rîs larg, fără zgomot.

CĂPRIOARA ȘI-A LĂSAT PUIUL
FIINDCĂ NU ERA DELOC IARBĂ...

Se împliniseră opt zile de cînd dănuia situația asta.

Julia intră în bucătărie ; obloanele închise, înăuntru nimeni ; supa fierbea în oala acoperită ; parcă n-ar fi nimeni, dar, după o clipă, cum sta așa nemișcată, auzi pe lîngă clocotul supei un suspin înăbușit ; Madeleine plîngea.

Opt zile ! Fata avea obrajii învîinețiți și atît de umflați, că de-abia i se mai vedeau ochii. Cînd era copil, avea fața plină de pistrui ; apoi a apărut pielea aceea a bucuriei, a tinereții, delicată, oacheșă ca o piele de caisă ; și acum, iată că îi reveneau pistruii pe frunte și-n jurul ochilor.

„Ce are fata asta ?“

Julia se duse la fereastră și deschise obloanele. Madeleine sta îngenuncheată lîngă masă, cu brațul îndoit pe spanac, lîngă paharele ce trebuiau să fie șterse ; își ascunsese fața în îndoitura cotului și plîngea.

— Oh, Madelon ! zise Julia.

Își puse mîna larg deschisă, răcoroasă ca o frunză, pe capul Madeleinei. O mîngîie îndelung cu degetele răsfirate.

— Ce ai, Deleine, spune-mi, știi că mie poți să-mi spui tot... De cînd...

Între degete simțea toată pielea capului cum tremura și pîriia, — prea umflată de atîta plîns. Cu mîna dreaptă Ma-

deleine îmbrățișă piciorul Juliei, și Julia continuă s-o mîngie pe pînă.

— Tata ! spuse deodată Julia sărind și smulgîndu-se din îmbrățișare.

Madeleine se ridică și simulă că șterge paharele cu cîrpa din cui. Înainte de asta, o privise lung pe Julia, cu ochii împovărați și copleșiți de durere.

Tatăl nu intră. Se așează pe banca din fața ferestrei deschise. Sta de vorbă cu Taiste Martin.

— Era bolnavă, povestea Taiste. Vărsa. N-a fost grasă niciodată. Vine doctorul, se uită la ea, o pipăie... Ea dă ochii peste cap. O pipăie pe pîntec cu latul palmei. Mă uitam și eu și-mi spuneam : „Ia te uită, s-a îngurăat !“ „Nu-i nimic, zice doctorul ; n-aveți decît să-i pregătiți leagănul.“ Parcă m-a lovit cu leuca-n cap. „Are șaisprezece ani“, am blîguit. Și atunci el mi-a răspuns : „Crezi că șaisprezece nu-i destul ? Dovadă...“ E cu băiatul lui Michonne. Noroc că n-a plecat încă. E băiat cumsecade, că dacă n-ar fi așa, m-ar trage pe sfoară. Așa că m-am dus și le-am spus...

Madeleine puse paharul pe masă fără să se uite, întinzînd mîna prin spate, apoi n-o mai ținură picioarele, alunecă de-a lungul peretelui și obrazul i se zgîrie de tencuială.

— Delon ! Delon ! gemu încet Julia aplecată deasupra ei.

În seara aceea Julia intră în camera Madeleinei. Fata sta în fața oglinzii, cu cămașa ridicată, privind-și pîntecul. Și-o trase în jos și izbucni într-un hohot puternic de plîns.

— Șșt ! făcu Julia cu un deget pe buze.

Apoi :

— Culcă-te, Madeleine, am să-ți aduc ceva.

O auzi apoi cotrobăind în camera de jos, cu mâini dibace prin dulapuri, când și când oprind zăngănitul unei sticle sau al unei cutii. Madeleine, care cunoștea rostul casei, știa că luase lampa de spirt, sticla cu țuică bătrână și cutia aia mică de zinc pe care Julia o ascunsese în fundul dulapului spunându-i : „Să nu te atingi niciodată de asta, e ceva pentru șobolani“.

Apoi Julia luase satirul, tocase ceva, fără să facă prea mult zgomot. Rupse niște cîrpe. După aceea se scurse un timp mai lung în care domni liniștea. Nu se mai auzea nimic decît din fundul coridorului respirația agitată a tatălui care, pentru că sforăise prea tare, se speriasse.

— Ține, spuse Julia cînd se întoarse, dar așteaptă, pune lumînarea în spatele mesei de la pat. Dacă se deșteaptă tata, să nu vadă lumină.

Pe mîna stîngă întinsă Julia aducea o cataplasma mare verde. Sticla de țuică o ținea sub braț; prinsese cu arătătorul drept o ceașcă aburindă, plină-ochi cu un ceai tare. În restul mîinii drepte strîngea tubul cu pilule.

— Așteaptă.

Puse cataplasma pe marmura scrinului și-și eliberă mîinile.

— Uite, mai întîi trebuie să pui asta chiar pe mijloc, încinsă cu o cîrpă, așa, foarte caldă. Dacă te pișcă puțin, să rabzi. Dezvelește-te, am să ți-o așez eu.

Cataplasma o simți grea și fierbinte, și numaidecît începu să ardă cu acidul ei partea cea mai gîngășă a corpului. Madeleine strîngea din dinți și respira ca un animal care suferă. Capul i se răsturnă spre spate pe pernă.

— Așa, spuse Julia, o să treacă.

Adormită, bătrîna casă pîrîia surd în jurul celor două femei. Plîngea un miel în staul. Iapa bătea ușor din picior, probabil că minzul o mușca în timp ce sugea.

— Acuma bea.

Julia ridică pe braț capul Madeleinei ; îi apropie de buze ceașca mirosind a molură, anason, absint și ciumărea groaznică, umbra neagră a pământului.

În fundul ceaiului pe care-l vîntura cu lingurița era umbra neagră a pământului și tot mirosul de molură se contopea deodată cu aburul întunecat al acestei infuzii de secară încinsă.

— Bea, forțează-te, forțează-ți gura, forțează-ți gîtlejul. Trebuie să faci un efort, Madeleine.

Jos, o oaie își tremura behăitul dulce către mielul ei. Madeleine sughiță ca pentru a vomita.

Julia îi astupă gura cu mîna.

— Forțează-te, Delon, forțează-te. Fă în așa fel să intre tot în stomac, asta îți trebuie, forțează-te.

— Nu ! se zbătea sărmanul cap pe pernă.

— Strînge gura, n-o deschide, forțează-te.

Un val, venit de jos din pîntec, scutură pieptul fetei. Își strînsese dinții. Strănută o dată puternic ; ceaiul îi ieși pe nas o dată cu două dîre vîscoase.

Julia o șterse cu dosul mîinii.

— Desigur, spuse ea, nu e firesc, e contra naturii. Așa că trebuie să te forțezi, asta e, Madeleine, ce să faci împotriva timpurilor astea ? Forțează-te, ești femeie.

Madeleine luă ceaiul în gură și, cu o mișcare largă a capului, îl înghiți.

— Julia ! se auzi o voce de bărbat pe coridor.

Julia nu răspunse. Suflă în luminare.

Era tatăl. Îl auziră venind pe coridor cu picioarele goale. Atinse ușa Juliei. Strigă încet :

— Julia !

— N-ai teamă, spuse încet Julia.

Bătrînul veni : puse mîna pe clanța ușii. Deschise.

— Madeleine !

În întuneric Julia imită respirația lungă și înceată a uneia care doarme liniștit.

Tatăl ascultă, închise ușa și plecă.

După un moment Julia, pe pipăite, caută sfeșnicul. Aprinse lumina.

Madeleine era în pat, cu ochii închiși. Vărsase tot ce avusese în ea. Cămașa, pătată peste tot, sînul murdar de ceai și în colțul buzei atîrna puțină spumă vineție.

— Am să te schimb, spuse Julia. Ai înghițit totuși ceva.

O dezbracă de tot ; îi privi pîntecul care începuse să se rotunjească, întins, plin de viață.

— Așa, acum ești curată, are să meargă. Culcă-te, draga mea, culcă-te. Dă-te mai încolo, am să mă culc cu tine, te păzesc, nu-ți fie teamă, o să facem să treacă, hai...

DRAGOSTEA MEA !

Jérôme șovăia în prag.

— Julia, spuse, vino să vezi cine e ăla care se apropie de drum.

Juliei îi zvîcni inima.

Madeleine rămase cu acul în aer și, palidă, jilavă ca o creangă cojită deodată, gemu surd de parcă ar fi primit o lovitură în grumaz. „Joseph !” Julia se uită și spuse :

— Nu !

Venea unul în cîrje. Îi lipsea un picior.

— Hei ! Cei din casă ! strigă omul rîzînd.

Îl recunoscurea după voce și după rîs.

— E Casimir !

— Pune cafeaua pe sobă, spuse tatăl.

Îl poftiră înăuntru ; îl îndemnară să se așeze. Julia spuse :

— Să te-ajut ? și întinse mîinile spre cîrje.

— Sînt obișnuit, răspunse Casimir.

Se îngrășase, era gras și palid ; umflat de o grăsime albicioasă și puhavă. Ochii îi erau aproape ascunși în grăsimea asta.

A fost cu *Ce mai e nou* și dintr-o parte și din cealaltă și Casimir îl bătu pe pulpe pe tata Jérôme, și Jérôme vru să-l bată și el, dar se abținu, de teamă să nu-l bată pe piciorul care lipsea. N-ar fi fost politicos.

— Hei, Julia, zise Casimir, apropie-te, stai numai lângă sobă. Apropie-te, că am vești de la omul tău.

— Îți fac cafeaua.

— Ah, ce cafea ? vino aici, să-ți spun despre omul tău, știi că îi e dor... „Du-te s-o vezi pe Julia“, mi-a spus. Și în dimineața când am plecat a ieșit la fereastră și mi-a strigat : „Du-te s-o vezi !“

— Cum îi e ? întrebă Julia.

— Bine. Brațul nu mai supurează : mi-a arătat ; doar o steluță mică. O să se vindece. De azi într-o lună va fi acasă. Eu, câteodată, trec prin bucătării, pentru că acolo pui să mă ridice cu cablul de la cămară. Înțelegi, el e la al treilea, eu jos, la parter, și e greu să urc pe scară cu piciorul ăsta prost. Mă duc la bucătărie, îi spun sorei : „Soră, ridică-mă ca pe carne“ ; ea râde și-mi spune : „Tot așa o să rămii. Hai, așează-te.“ E o cușcă mare cât masa. Mă înghesui înăuntru. „Ești gata ?“ „Sînt“. Și ea apasă pe buton și eu urc pînă la al treilea. „Hei, Casimir !“ — mă întîmpină. Eu mă așez lângă patul lui și atunci trebuie să sughiți. Vorbim de tine, despre tata și pe urmă despre pămînt și apoi despre Madeleine. Da' unde e Madeleine ?

— Sînt aici, zise Madeleine fără să ridice ochii de pe cusătură.

Prin ușa deschisă se auzea din cîmp cavalcada iepei zburdind cu mînzul după ea ; văzură mînzul cum se sălta spre soare și cum țîșnea atît de sus că după aceea părea atît de mirat că-și adulmeca picioarele.

— Când o să mă duc îndărăt, spuse Casimir, au să-m. încerce un picior de fier cu încheietură la genunchi. Să știți că arată ca unul adevărat.

— Va să zică, întrebă Jérôme, e sănătos ?

— Sănătos ? Ca mine, răspunse Casimir ; ca mine.

Julia se uită la omul ăsta palid și moale. Casimir pierduse rumeneala oamenilor care stau în soare ; mîinile,

palide și grase, erau ca ale celor care i-au învățat să mănânce supă, lăsându-le numai grija de a deschide gura, și care se îngrașă stînd pe scaune, ca sacii. Ce plugar bun fusese înainte ! își amintea Julia ; uscățiv și aspru ca o plantă viguroasă.

— Bine hrănit, spuse Casimir. La zece, două feluri, seara două feluri și supa, și pe urmă mă duc la bucătărie. Bat la ușă, spun : „Soră, încă puțină carne“. „Nu e voie“, spune ea. Strîmb puțin din nas și atunci îmi mai dă o bucată.

Arcuindu-se, o pisică sări după un bărzăune. Se ghemui. Îl ținea în gheare. Întinse gura și-l luă în dinți. Îi sparse carapacea neagră de cărbune. Înăuntru era plin de miere aspră. Se linse, vrînd să înlătore cele două aripi albastre care-i rămăseseră în mustăți.

— Ascultă ce-ți spun, tată Jérôme, Joseph și cu mine nu puteam să picăm mai bine. Știți că sînt spitale unde îți vine să-ți scuipi și mâtele ? Acolo la noi e blîndețe, o blîndețe plăcută, paradisul. E chiar în afara orașului, la cotul Ronului. Un parc mare, și la capătul lui curge Ronul. Vedeți, Ronul ocolește așa... Pe vremea cînd nu puteam să umblu în cîrje, mă duceam în colțul terasei. Ascultam cum fluierau vasele. Deodată, vedeam printre pomi catargul și stegulețele de-a lungul frînghiilor. Treceau pe-acolo pe Ron... Le petreceam din ochi. Făceau ocolul parcului, prin fund, și plecau fluierînd. Îmi spuneam : coboară spre Valence.

— Cît zahăr ?

— Mulțumesc ! două : le iau cu degetele...

— Dă-i drumul, așa ești tu învățat.

— Da, vă spun, e de la surorile care ne îngrijesc. Julia, e una care seamănă leit cu tine cînd erai fată, Joseph mi-a atras atenția. Nu e nici o primejdie, e-hei, e soră, a pus cruce la tot ce e bun. Vrei să-mi dai o linguriță ? Ei, și

atunci ne-au așezat în ordine : cei fără un picior de-o parte ; cei fără un braț, în partea cealaltă ; aici, cei care nu mai au picioare. Și după ei, cei care nu mai au brațe. Apoi acolo, cei care nu mai au nici brațe, nici picioare.

— Dumnezeuule mare ! gemu încet Madeleine.

Casimir sorbi din cafea.

— Julia, cînd e vorba de cafea, ești totdeauna prima, știi bine asta ; e Moca ?

— Ei, tată Jérôme, ce spui de toate astea ?

— Ce vrei să spun, băiete ? Ascult și parcă vă și văd !

— În anotimpul ăsta e plin de trandafiri de toate culorile, cu nume pe etichete ; totul bine aranjat. Au *Madame Herriot, Madame Poincaré, Frumoasele nopții, Gros Velour, Rose France, Bătăliile Marnei*. Totul în pătrate mici, cu araci și etichete. Eu, desigur, cu piciorul care mi-a rămas, trebuie să fac exerciții. Și atunci, plec pe alea Foch, o iau pe alea Joffre, merg pe drumul Pétain de la marginea apei, apoi din giratoriul Aliaților mă duc în fund, să ascult acordeonul orbilor.

Ah ! Orbii ! Tocmai i-au pus pe toți la un loc, acolo în fund. A fost o poveste cu acordeonul. Închipuiți-vă că înainte de acordeon, oamenii înnebuneau să stea așa tot timpul în întuneric. Trebuia să fie păzită marginea dinspre Ron. Sfînt să fi fost, și tot îți luai cîmpii. Într-o zi, unul din orbi și-a cumpărat un fluier de trei parale. Și a început să cînte. Îți venea să plîngi, nu alta. Sora superioară a venit și a spus : „Ce v-ar trebui vouă ar fi un acordeon“...

„— Cum, dumneavoastră știți asta, soră superioară ?“ s-au mirat ei.

„— Ah ! Mi-am închipuit !“ a zis ea.

„— Eu știu să cînt“, spuse unul.

Și o fată bogată din oraș le-a cumpărat orbilor un acordeon. De atunci merge, nu mai vor nimic : ascultă. Nici cînd îi scot pe toți odată duminica în oraș (și orbii împing că-

rucioarele celor care nu mai au picioare), — ei bine, nici atunci nu lasă acordeonul. Îl iau cu ei. Știu că nu vor putea să cînte în oraș, că e interzis, îl iau totuși, și din cînd în cînd întreabă : „Îl ai ?“ „Da“, răspunde celălalt.

Dinspre castronul cu compot de piersici se auzea zumzet plăcut de muște și soarele gălbui aluneca și se juca în iarbă. Creasta mare, albastră a colinei acoperea ușa. Acolo vîntul mergea prin livezile de măslini și volbura cenușie a frunzelor fierbea sub apăsarea lui.

— Oh ! dacă e vorba de orbi, continuă Casimir, trebuie să vă spun... Ascultă, Julia, și tu, Madeleine. Sora Mathilde, care e așa de frumoasă, dar știi, frumoasă, și fină : pe sub pielea obrazilor vezi cum îi circulă sîngele... Ei bine, ascultă, Julia, unul dintre orbi, nu e numai orb, au trebuit să-i refacă fața din ce-i mai rămăsese : nu avea nas, nu avea gură, nu mai avea nimic ; i-au refăcut totul cum au putut. Ce e mai rău sînt ochii pe care nu-i mai are în fundul găurilor. E orb. El știe că stă între orbi și că ei nu-l văd. Dar cînd își trece mîna peste față pentru vreo muscă sau altceva, și-o retrage în grabă, ca și cum l-ar arde.

Sora asta tînără, Mathilde, cum vine în grădină, pe el îl caută. El stă totdeauna singur, ascuns, într-un cuib de iarbă. Ea vine. Se duce și se ghemuiește lîngă el.

O dată eram și eu acolo. Ea mă vedea. El nu mă vedea. Ea mă privea cu surisul ei dulce. El îi spunea :

„— Soră, lasă-te...”

Ea se lăsa. Îi trecea mîna pe față. Îi atingea nasul.

„— Nasul !“ zicea el.

Îi atingea ochii.

„— Ochii !“ spunea.

Îi atingea gura.

„— Gura !“

Urmărea cu degetul conturul gurii.

„— Mușcă-mi degetul, soră !“

Ea i-l mușca ușor.

„— Tare ! Să lase urme.“

Pe urmă el își retrăsese degetul și încercase să atingă urma dinților ei cu ce îi rămăsese din fostele buze.

Cînd plecase Casimir, Jérôme potrivise în așa fel să o întilnească pe Julia singură lîngă cocină.

— Ascultă, Julia, spuse, ai văzut-o pe Madeleine ? ce are ? E bolnavă ? Sigur e bolnavă ; i-ai observat fața ? Și apoi, n-ai băgat de seamă, — cînd vorbea Casimir ea rîdea.

După ce dădu de mîncare la porci Julia se întoarse în casă copleșită de gînduri și de lupta ei împotriva soartei.

— Madeleine ! strigă.

-- Da, sînt aici !

Sta acolo, în fața ferestrei deschise. Pe podișul frumos se lăsa înserarea. Se înclina spre adîncurile răsăritului de unde urca noaptea vrînd parcă să deșerte în întuneric sarcina lui de frunze lucioase.

Julia se apropie de Madeleine.

— Va să zică, nu s-a făcut nimic ! spuse ea.

— Nu.

— Vezi, dacă ai fi băut tot ceaiul... Ascultă, am să te duc la cineva : la Héloïse de la Alicante. Ea a scos unul chiar mai mare.

— Nu, spuse Madeleine.

— Nu doare, îi șopti Julia.

Madeleine dădu din cap.

— Nu e vorba de durere, e pentru că vreau să-l păstrez pe Olivier. Îl iubesc, Julia, îl iubesc ! Vreau un copil de la el, va fi el, el e singurul mijloc pe care-l am ca să-l salvez pe Olivier al meu. Nimeni nu va putea să mi-l ia, va fi numai al meu. Întreg ! Întreg ! Dragostea mea ! strigă Madeleine.

— Taci, taci ! spuse Julia punîndu-i mîna pe gură.

SUB MÎNA STÎNGĂ

Fuseseră doar trei ciocănituri ușoare la ușa de jos; apoi cineva care se da înapoi în lumina ogrăzii ca să se uite la fereastră. Julia auzise și i se oprise răsuflarea.

Joseph dormea alături. Sosise cu curierul de ora cinci. Se încolăcise lângă ea, cu piciorul lui slab ținînd-o ca într-un clește.

Julia apucă piciorul încet, de sus, unde pulpa era mai plină; ieși din îmbrățișare, se trase din pat și se ridică. Joseph rămase cufundat în același somn adînc.

Deschise ușa odăii: făcu mai puțin zgomot decît un oftat în întuneric; chiar ieri consumase o bucată bună de slănină pe balamale. Coborî pe scară cu degetele de la picioare în sus, pentru ca fișiiții unghiilor pe piatră să nu fie auzit de cineva care încă nu dormea.

Pe jos, în bucătărie, erau cioburi, mai devreme Joseph aruncase o sticlă în capul Madeleinei. Noroc că fata se lăsase în jos. Fugise spre ușă. El apucase cana cu mîna stîngă, vrînd s-o arunce și pe asta. Avea putere în mîna stîngă...

Din nou o ciocănitură ușoară în ușă.

Julia pipăi ușa cu mîinile desfăcute. Atinse broasca, nu luă în seamă cheia; pipăi mai sus de zăvoare și deschise ferăstruica.

Noaptea era senină. Omul sta acolo, în fața ei. Își lipise obrazul de ferăstruică.

— Julia !

Respirația și șoapta lui aduse înăuntru sudoarea acră a nopții de august.

— Da, spuse încet Julia.

— Se-implinesc trei zile, hai !

— Nu, mi-a venit bărbatul.

— Care bărbat ?

— Al meu.

Fața lui mare sta acolo, numai piele și os, barbă de animal, ochi ca stelele și gură înfometată, rănită de foamea de toate cele.

— Vrei pâine ?

— Pe tine !

— Tutun ?

— Pe tine, Julia, vino, mi-e dor, sînt singur, singur !
Numai o dată. Încă o dată măcar. Vino, Julia !

O clipă de tăcere. Se auzea tremurînd trupul ăsta mare de bărbat, lipit de lemnul ușii.

— *Nu e nu !* spuse Julia.

Omul gîfîia în obrazul Juliei. Răsuflarea îi mirosea a iarbă crudă și a tutun.

— Am să-ți dau pâine, dacă vrei, cartușe de vînătoare...

— Puțin îmi pasă de pâinea ta.

Huhuia undeva o bufniță.

— Și puțin îmi pasă de tine.

Scuipă prin ferăstruică. Julia o închise și trase zăvorul. Omul se lipise cu tot corpul de ușă. Îi auzea pirîitul oaselor și gîfîiala puternică, de animal obosit. Apoi se duse...

Cu dosul mîinii Julia își șterse fruntea ; scuiatul i se scursese pînă la buze.

Joseph dormea. Nu se trezise ; nu se întorsese ; piciorul rămăsese tot îndoit, așteptînd carnea femeii.

Julia se urcă încet în pat. Se uită dacă era bine învelit acolo, în partea dreaptă, pe care nu și-o mai putea apăra singur. Se cuibări sub îndoitura piciorului lui. Își trase în sus cămașa, pînă sub bărbie. Apucă mîna stîngă a lui Joseph și-i desfăcu degetele. În căușul palmei lui îi puse un sîn și, resemnată, rămase acolo, sub mîna asta, să respire și să trăiască.

TURMA

— Hei, acolo la urmă, treziți-vă !

Cineva bătea în casca lui Olivier.

— Ce ? întrebă el și alunecă în noroi.

Tot șirul de soldați dormea mergînd.

— Ce mai întrebi ? E rîndul vostru.

Curînd se vor întîlni cu un convoi.

Se apropiau de un drum care vuia ca un fluviu. Mirosea a benzină și a balegă de cal.

Acolo, în depărtare, sfișiată de fulgere, noaptea singera plină de viață peste unduirea colinelor.

— O copită de cal în burtă, spuse Găină. O să crăp !... Sînt ca mort...

— Dă-te mai încolo !

— Chabrand !

— Sînt aici, răspunse Olivier. Aici !

Îl prinse de braț.

— Sînt sfîrșit, sfîrșit ! se văita Găină. S-a terminat ! O să ne omoare.

Se sună pentru repaus. În vale convoiul se freca de pomi.

Se făceau grupe. Oamenii se așezau de-a valma în noroiul taluzului.

— Găină !

— Da ! se auzi o voce de la pămînt.

Olivier se aplecă. Îl văzu întins pe jos.

— Merge, merge, spuse el. O să-mi viu în fire...

Ziua venise coclită și searbădă. Trecură peste o cale ferată scoasă din circulație. Bariera pasajului de nivel fusese smulsă. Cantonul gol răsună de pașii soldaților. Văzură o fereastră astupată cu saci. Peste șina căii ferate, o diră de paie.

Apărură din ceață garduri de nuiete, apoi un frasin lucios, după care se întindea cîmpul. În stînga — un sat, cald încă, fumegînd în roua pajiștii. Pînă dincolo de sate și de coline, drumul întunecos rostogolea talazul soldaților. Undă asta se scurgea în toate cutele pămîntului ; umplea văile, se revărsa din vîlcele ; se prelingea din păduri ; lîngă sat, în adîncitura unei livezi, o mare de soldați dormea pe iarbă. Drumul întesat de oameni se tîra printre pomi.

— Găină !

Olivier își întinse gîtul subțire spre cer. Își smulse legătura și-și descheie gulerul. Cu gura uscată încerca să înghită aer.

— Găină !

— Las' că te țiu eu.

Și-l prinse de umăr.

— Hei, ăia din față, înaintați !

— Vino, îl îndemnă Găină, dă-mi să-ți țiu eu pușca. Reazimă-te, hai, sîntem împreună.

Olivier mergea. Își trecuse mîinile pe sub curelele încrucișate și încerca din toate puterile să-și ușureze pieptul, să respire.

— Înaintați !

Stringea din dinți. Plîngea cu buzele răsucite ca într-un rinjet.

— Reazimă-te !

Camous alunecă și căzu cu fața în jos. Se ridică. Scuipă noroi, muci și sînge.

Cadența pașilor duduia înfundat pe drumul tare.

În față, peste douăzeci de soldați mergeau în același pas din instinct, pentru că numai așa nu erau singuri, strînși unul lîngă altul, toți laolaltă, își duceau mai ușor greutatea trupurilor și a chinului lor.

Camous încercă să intre în pas și în cadență.

Străpuns de durere, cu ochii înțepați de lacrimi înghețate, Olivier simțea că turbează de furie.

— Înainte, prietene, mormăia Găină.

— Înainte, prietene...

Cu încă un efort care-l sfișie parcă de jos în sus, Olivier reuși să intre în pas cu ceilalți. Camous lupta acum singur. Șchiopăta.

— La o parte ! strigă deodată Camous.

Îi îmbrînci pe cei de lîngă el. Ieși din rînd. Se aruncă lungindu-se pe taluz. Cu arma în bandulieră, cu ranița în spate, — complet echipat, rămase acolo nemișcat, cu picioarele în lături. I se vedea fundul pantalonilor năclăit de sînge. Un sergent se apropie neîncrezător. Camous se uită la el, îi spuse ceva și sergentul, rușinat, își văzu de drum pe lîngă coloană.

La marginea drumului văzură o fermă mare. Casa cu o fereastră chioară pîndea dintre pomi. În mijlocul curții fusese instalată o forjă. Gol pînă la brîu, un artilerist se lupta cu un baros, dînd lovituri puternice într-o bucată de fier albit de foc din care țîșneau scintei. Alături, plin de noroi uscat, aștepta un tun mătăhălos.

— Satul, spuse Găină. Aici e satul și aici o să ne oprim.

Străbătură satul. Coloana lungă se freca de ziduri. Văzură șure întinse, grajduri pline cu paie, — dar în față, de parte, în cîmpie, capul coloanei trăgea și tîra după el trupa. Și iarăși cîmpii, cîmpii, dealuri și păduri.

Spre prînz trecură pe lîngă un campament de convoaie ale aprovizionării. Tot puhoiul convoaielor se oprise aici, se încolăcise vîrtej și acum dormeau frămîntîndu-se, în zgomote de fierăraie și hamuri.

Apoi mărșăluiră pe alte drumuri, printre tunuri și căruțe, cu noroi pe față și pe mîini și cu tristețe și amărăciune în suflete.

Seara sîngerie se culcase pe gunoaiele aburinde ale unui sat. Un cîmbal răsuna dintre ziduri. Trompete. Îngrășăminte lichidă pentru cîmp se scurgea pe drumul în pantă.

Iar șure, pe urmă o piață ; drumul făcea un cot. La răscrucea asta stătea un om în picioare ; mare, gros, într-un impermeabil negru, pe cap cu un chipiu lucios.

Dintr-o casă frumoasă ieșise un ofițer. În mînă ducea un scaun. Se apropiase, salutase atingînd marginea căștii și întinsese scaunul. Omul de la răscruce îl luase, își desfăcuse poalele mantăii și se așezaze greoi rezemîndu-se bine de spătar. Își ținea sabia între picioare. Se sprijinise cu amîndouă mîinile și cu bărbia pe mînerul ei. Privea trecerea oamenilor.

Se revărsau zorile în pîlcul de sălcii, la marginea cîmpului întins, nemărginit ca tot pămîntul.

Veniseră pe un drum de mesteceni. Albe de promoacă le erau căștile. Abureau din cap pînă-î picioare ca niște cai ; purtau aburul în pas, și toată compania era învăluită în ceață de sudoare.

Se opriră.

— Dă-mi bidonul tău, spuse Olivier, mă duc să aduc cafea.

O salvă de artilerie bubui la orizont ca o furtună pe mare.

— Dinspre Bailleul !

Un soldat englez trecu singur peste cîmp, îndreptîndu-se către o casă mică, joasă. Picioarele-i slabe tîrau anevoie bocancii plini de noroi. Își lepădase ranița lîngă ușă.

Plutonierul se întoarse cu ordinele.

— Începînd din acest moment, în trăgători !

Linia oamenilor se desfășura pe cîmp. Cei care se aflau în apropierea casei unde intrase englezul se uitau înăuntru prin fereastră. În noroi, lîngă ușă, stăteau ranița și pușca soldatului.

Un drum își întindea în depărtare procesiunea lungă de pomi încă fără frunze, vătuiți de ușorul abur verde al primăverii. Se luminase de ziuă. Ținutul se vedea pe ici-pe colo. Șesul se ascundea după boschete. Pajiștea uda genunchii. În spatele șirului de oameni iarba rămînea culcată ca după dinții unei greble mari. O moară înaltă de vînt privea peste copaci, și liniștită, parcă semnala cu brațele înaintarea oamenilor prin iarbă.

Se făcu o haltă la răspîntie, în preajma unei cafenele. Șirul de oameni se strînsese lîngă casă. Ferestrele nu mai aveau perdele. Înăuntru, un băiețel suit pe o ladă scotea cîrligele desfăcînd șuruburile cu un cui. Pereții goi. Tejgheaua împinsă pieziș, atît cît să aibă loc omul care încărcă sticle într-o roabă.

— Au părăsit tot, spuse el. E plin de englezi care se tot duc... Neamțul ăla a crăpat dintr-un foc. Ia ascultă cum se aude dinspre Kammel.

Geamurile înghețate zbirnîiră.

Din partea asta a cerului lovit de bubuiturile puternice ale tunului, se ridica o zgură neagră. Pe drum un om trăgea după el o căruță mică, împovărată cu saltele ; de hulahulă se cumpănea un coș cu salată. Prin arătura umedă

trecea o femeie. Își ducea copiii de mână. Omul cu căruța se opri. Femeia lăsă copiii și-și prinse cocul în ace.

Un șchiop alerga improșcînd cu apă într-o singură parte. O femeie strîngea în brațe o găină. Un tomberon ducea un scrin cu picioarele în sus și un bufet care se clătina scuturîndu-i-se frontonul ieșit din cuie. Patru femei, legate una de alta prin coșuri pline cu veselă, mergeau ocupînd toată lățimea drumului. Un motociclist englez, îmbrăcat în haină de piele, gonea cu toată viteza prin hîrtoapele unei pajiști cosite.

Străbătură un alt sat lung și pustiu. Toate ușile erau deschise. Undeva înăuntru, suna o pendulă. La marginea străzii o bătrînă sta cuibărită în fotoliul ei de bunică.

— Aștept, spunea.

Din bocceaua mică de lîngă picioare ieșea cotul unei sobe.

— Treceți la marginea drumului !

Un automobil de stat-major depăși soldații. Zdruncina pe perne un general francez, roșu la față, abia ținîndu-și cu amîndouă mîinile chipiul.

Dincolo de sat găsiră pustietatea cîmpului, noaptea și căldura tunurilor. Aci zgura neagră părea un zid. Un obuz lung brăzdă cerul și se avîntă spre mare. Toată întinderea pășunii, a boschetelor și a satelor mișuna de forfota soldaților.

— Strașnic aruncător de mine ! se miră Găină, și dacă socotești și inelul ăla blestemat care pleacă de sus... Merge drept la țintă !

Vîntul rece sufla dinspre mare, aducînd miros acru de alge.

— Pe loc repaus. Rămîneți echipați !

Rămaseră echipați multă vreme. Unul cite unul se culcase pe jos. Undeva, în față, ardea o casă și se topea ușor în noapte ca o floare de mucegai.

— Ce ai ? întrebă Găină.

— Nimic, răspunse Olivier.

Acum vîntul aducea o mireasmă de bob înflorit. Din grupul soldaților Marsillargue cînta încet :

Vom merge să ascultăm cîntecul grîului copt...

— Am vești proaste, îi spuse pînă la urmă Olivier.

În zori, pe fondul roșu al cerului văzură sosind oameni cu lăzi și pachete. Cartușe, grenade, ciocolată, brînză, cuțite mari de măcelărie, vase cu alcool.

Comandantul ieși din tufișul de sălcii și porni prin iarbă. Se întîlni cu un ofițer englez cu capul gol și cu casca atîrnată de centură. Bătrînul general care trecuse ieri cu automobilul venea alergînd peste cîmp. Așteptă. Vorbiră toți trei. Ofițerul englez le arătă un colț de cer. Cu capătul bastonului începu să deseneze ceva pe pămînt. Comandantul și generalul se aplecară, atenți la ce desena. Generalul își scoase chipiul și se scărpină în cap.

Ofițerul englez le arătă iar colțul de cer ; în direcția degetului întins se vedea ieșind fum, acolo în depărtare, pe creasta unui deal.

Se repliară în coloană și plecară pe marginea drumului, aduși de spate, cu arma în mînă.

Făcură haltă înainte de a intra într-un sat mare, distrus, ale cărui poteci se pierdeau în cîmp. Ora prînzului. O femeie alerga singură pe drum. Ca turbate, la stînga, obuze mari chinuiau o moară șubredă de lemn. Scormoneau cîmpia pînă în fundul negru al apelor, și apa sărea în trombe lucitoare. Hoitul unui cal înfunda pîrîul.

Așteptau noaptea. Pe picioarele lui groase, se ivi căpitanul și se propti în fața lui Olivier și a lui Găină. Olivier ținea în mînă scrisoarea. Căpitanul le spuse :

— Băieți !

Altceva nimic nu-i mai ieșise din gură. Se uitase lung la ei. Noaptea creștea în spatele lui cu toate implicațiile. Apoi fața nu-i mai fu luminată decât de ziua metalică a salvelor de tun.

— Drepti !

Și, după el, intrară în cerul de fier.

— Kemmel !

O bucată de pământ fără pomi se rostogoli în fum.

Doi soldați englezi alergau cu brațele atârinate.

— Aici, aici ! striga locotenentul.

Făceau semne din mers. Urlau și strigau dar vocea le era acoperită de loviturile tunului-revolver care trăgea în clopotnița Kemmelului.

— Vin să ia grenade.

— Nu, nu pe acolo, spuneau ei.

— Sîntem luați din flanc.

— În trăgători, la ieșirea din sat !

Un obuz suflă alungînd noaptea. În jos, la vale, se vedeau pomi, un parc, un lac, un castel ; apoi noaptea, bolta pămîntului ; crengile pîrîiau, ardezia vibra, lacul pălmuia pămîntul cu palma lui noroioasă.

— Sapă ! spuse Găină.

Se culcă lîngă Olivier.

Undeva în spate, o bară de flăcări și de lumină lovi satul și cîmpul, ca năpasta unui flagel.

Noaptea zbură în culcușul soarelui.

— O să vină, spuse Găină.

— Nu, spuse locotenentul, care sta cu gura la pămînt, — englezii ne mai acoperă acolo, din față.

Vocea căpitanului ieși din noapte.

— Înainte !

Săriră. Un gard de nuiete îi lovi în pîntece.

— Opriți ! spuse locotenentul. Legătura !

— Aici, spuse Barnous.

— Căpitanul ?

— A plecat pe-acolo, în față.

— Înaintează, du-te și vezi.

Barnous se întoarse alergînd.

— Domnule locotenent ! La o sută de metri — englezii.

M-au întrebat : „Francez ?“ „Da“, le-am spus.

— Și în partea asta ?

— Nimic. Sîrmă ghimpată. Nu se poate trece.

— Francezi ? întrebă cineva din întuneric.

Era un ofițer englez. Le explica liniștit, căutîndu-și cuvintele : „La dreapta ; trei sute de metri — un batalion francez“.

— Atunci înainte, la dreapta !

Taluzul unui drum.

— Aici comandantul Douce.

— Aici locotenent Reymond, compania șasea, domnule comandant.

— Știți unde ne aflăm ?

— Nu, domnule comandant.

— La urma urmei, ce facem ? Unde ne ducem ? La dreapta ? Înainte ? La stînga ? Unde sînt liniile ? Aici ? Și căpitanul vostru ? Unde e căpitanul vostru ? Cît e ceasul, domnule Reymond ?

— E nouă, domnule comandant.

— Trebuia să atacăm la șapte ; deci ?

— În față sînt tranșeele goale, spuse Barnous.

— Ce ? Ce spune ? întrebă comandantul. Atunci să mergem ! poate e acolo.

Ziua venise pe neașteptate. Muntele Kemmel fumega din toate părțile ca un cărbune. Se aflau de-a lungul unui drum de sălcii ; sălcii îmbrățișate de primăvară ; bobocii gingași se deschideau.

Gloanțele pocneau în crengi ; frunzele ierbii mureau zdrobite. Iazul scădea încet, se vedea cum îl sorbeau gro-pile și cum intra în pământ.

Zburau obuze, cădeau, săreau, smulgeau crengi, răgeau pe sub pământ, se înveleau în noroi, apoi se învîrteau ca niște cîrțițe și rămîneau acolo.

Se săpa cu lopețile de la groapă la groapă. Simțeau mereu sub picioare balta care voia să plece dar care curgea cînd ici, cînd colo, în neștire. O înlăturau, o loveau ; revenea, gemea. O izbeau cu lovituri de lopată. Un obuz se înfipse foarte aproape de ei. Oamenii se culcară și nu-maidecît balta începu să-i lingă pe genunchi, pe față, peste tot, cu limba ei rece.

Deasupra, la trei sute de metri, se vedea moara. Puțin spre stînga, o grămadă mică de pietre. Aci fusese un por-
rubar.

— Uite unul, uite unul ! strigă Jolivet. (Era un om în grămada de pietre ; îl văzuseră ridicîndu-se, gol pînă la brîu.)

— Bestia ! Dă-mi o pușcă să-l curăț !

Omul apăru. Jolivet trase.

După o clipă omul se arată iar.

Jolivet trase.

După o clipă omul se arată iar.

Atacă cu rachete ce păreau un mănunchi de frunze.

Jolivet nu țipase. Își dusesese doar mîna la frunte în clipa cînd îi sărea casca, și căzuse în direcția grămezii de pietre.

Aspirantul Grivello se cățăra cu salt de pisică, rămase un moment chircit, apoi se îndreptă.

— Jos, jos !

O lovitură puternică în pîntec îl rupse. Își deschise larg brațele roșii de sînge, ca niște aripi.

Flachat se strecură în groapă ca o cîrțiță udă.

— Acolo !

Își pipăi șoldul :

— Uite-te ! Nu, marginea... Pune mîna. Fugi...

Charmolle vărsa sînge și vin. Făcu doi pași. Se opri să vadă ce-i curge din gură. Focuri de armă îl urmăreau.

— Căpitanul ? Căpitanul ?

Era un agent de legătură al comandantului.

— Atacați ! Atacați ! Spune-le să atace !

Doi englezi alergau în zig-zag spre cîmpul de hamei. Unul se rostogoli și rămase acolo ; celălalt continua să fugă.

— Locotenent Reynaud, eu comand. Căpitanul a fost ucis.

Agentul de legătură nu mai mișca ; rămăsese ghemuit ; în cleștele picioarelor strîngea un bidon de țuică. Avea capul găurit. Un fir lung de bale și de sînge îi atîrna din gură.

Olivier aruncă o grenadă.

— Uff !

— Culcă-te !

Două mitraliere sfișiau oamenii și pămîntul cu lovituri de gheare.

— Înainte !

Locotenentul alerga cu capul în jos. Deodată își înfipse capul în pămînt. Rămase așa. După un timp se răsuci și se întinse cu ochii la cer și cu gura căscată.

Caporalul veni cățărîndu-se :

— Tu cine ești ?

— Barnous...

— Bine. Eu comand ; și tu cine ești ? Le atinse pieptul între curelele diagonalelor : Comunică-le ăloră de-acolo din groapă...

— Sînt morți.

— Înainte !

Olivier sta nemișcat. Mitraliera măcina alături de el. Puțină liniște. Vîntul aducea crîmpeie de strigăte și explozii de petarde.

Care mai rămăsese de la 140 atacau în dreapta. Lîngă el, în față, un smoc de iarbă ; cu o mișcare a mîinii, Olivier se tîri într-acolo.

Văzu un corp ca un munte : spatele unui om.

„Găină ?“

Omul nu mișca. Dar prea stătea la vedere, trebuie că era mort...

Se cățără la adăpostul corpului. Dădu la o parte mantaua. Da, mort. Omul se răsturnă peste el și din gură îi năvăli un cheag de sînge. Era căpitanul. I se și învinețise barba.

Olivier se cățără. Își apăsă mîna pe un pachet de carne rece. Căpitanul. Se uită la el, — sfîrtecat și fără viață. Își mușcă mîna.

„Băieți !“ le spusese...

— Hei ! strigă unul de pe cîmp.

Așa, în picioare, văzut de jos, părea atît de mare că ajungea pînă la cer.

— Chabrand ! ridică-te, s-a sfîrșit...

Olivier se ridică încet și se uită în jur :

— Ce ? S-a sfîrșit ?

Sta în picioare lîngă Găină. Un altul veni spre ei, sărind peste morți : Barnous.

Da, se terminase. Liniște deplină. Nici un zgomot. Dintr-o dată se făcuse atîta tăcere, că se auzea fumul mergînd.

— Ce e ? întrebă Olivier.

— Uite ! răspunse Barnous.

Și-i arată cu mâna în jur, cuprinzînd bucata de pămînt unde se aflau, pe muchea Kemmelului care plutea parcă ușor pe cer, cu încărcătura lui de morți :

— Uite, n-am mai rămas decît noi trei.

În vale oameni cenușii alergau prin iarbă.

— Aia atacă !

Atacau fără acoperire, fără mitraliere, fără focuri de armă. În fața lor se desfășura toată regiunea.

Nimic decît morți, pămîntul răscolit, sate în flăcări.

Ca ieșit din minți, un cal împiedicat în dîrlogi se învîrtea fără oprire într-o pajiște.

Din toate gropile, din toate căile, pe marea întindere a cîmpiei ce ducea spre Bailleul, aluneca și se scurgea prin iarbă marele front al turmei celorlăți.

— La drum ! strigă Găină.

Fumul incendiilor se culca de-a lungul pămîntului. Un soldat francez, fără echipament, alerga prin fum. Un șuvoi de scînteii trosnea dus de vînt în aerul dens.

— Barnous !

— Chabrand !

Săreau din groapă în groapă.

La două sute de metri în spatele lor, primul val de oameni cenușii înainta prin iarbă. Obosiți. De-abia își duceau puștile în mîini.

Intrară în sat.

— Spre drum ! strigă Barnous. Sîntem salvați !

Drumul se afla acolo, la o sută de metri, împodobit de pomi, și dac-o țineai drept înainte, printr-un boschet ducea la o fermă. Ploua mărunț. Patru avioane cu cruce neagră ieșiră din nori. Se lăsară ca niște rîndunele, aproape să șteargă pămîntul cu burțile lor. Cu clămpănituri de ciocuri traseră cîteva focuri de mitralieră.

— Să nu crîcnim ! spuse Găină.

Un fulger puternic înlătură gardul de nuiiele din faţă. Un punct de plecare.

O baterie englezească : roţi, bucăţi de ţevi, dulii goale, obuze ca gogoşile omizilor ; cai sfîrtecaţi, cu gîtul răsucit ; soldaţi cu feţele la pămînt ; obraji negri care muşcau cerul, un picior, carne terciuită, creier de om pe obada unei roţi.

Din mijlocul acestui dezastru trăgea un tun, servit de doi artilerişti goi pînă la brîu. Călcară pe cadavrul unui ofiţer. Ca să poată ridica obuzul amîndoi, zdrobiră cu bocancii lor grosolani obrazul ofiţerului.

Un obuz explodează sub baterie. Nu-l auziseră venind. Barnous îşi lăasă capul. Încercă să-l sprijine cu mîna, braţul nu se duse mai sus de umăr şi-i căzu inert înapoi. Se răsturnă peste Olivier. Un şuvoi de sînge gilgia din capul lui crăpat.

— Spre drum...

Drumul arăta ca un rîu mort, zdrobit sub năclăiala camioanelor, a cailor sfîrtecaţi şi a oamenilor ; tunuri în şanţuri, mitraliere, fiare găurite, butoaie de bere, lăzi de biscuiţi, de pîine, saci de tutun...

— Peste cîmp !

Olivier se opri din fugă de cîteva ori să se uite la picioare. Ce aluneca printre picioarele lui ? Şi pe pajişte prin iarbă, ca o irigaţie, şi atît de înţesată că i se vedeau diarele ? Şobolani ! Valuri de şobolani ! Şobolanii tuturor zidurilor în flăcări, ai tuturor podurilor distruse ; şobolanii satelor prăbuşite ; şobolanii luptelor şi ai morţilor, revărsaţi într-o apă întinsă, neagră, de scufundare a pămîntului.

Ieşeau din poiană, treceau taluzul şi tremurau lucind ca smoala în toate adînciturile arăturilor.

O trăsură nebună, fără birjar, sărea din mijlocul cîmpului trasă de galopul zănată a doi cai albi cu hăţurile atîrnate. Se înclină, ajunse cu loitrea în iarbă, se culcă pe stînga şi se răsturnă în sfîrşit, în explozia unui fum de pămînt şi apă. Roata, rămasă în aer, se învîrtea încă ; cei doi cai, trîniţi între hulupe, continuau să galopeze pe cer, să zdrobească cerul cu copitele.

— Hei ! strigă Găină ridicînd braţul.

Se opriră din fugă. Cerul şi pămîntul tremurau uruind. Un copac mare în flăcări şi fum arunca peste oameni umbra imensă a frunzişului. Bateria engleză sărise în aer.

În spate, în fund, nemţii se revărsau din sat. Un nor, ca o mîină cu toate degetele răsfirate, dansa pe deasupra, cutremura şi smulgea smocuri de cer ; rachetele cădeau ca stelele.

— La stînga, la stînga ! striga Olivier.

Înainte lor trei cai greoi, cai de plug, scăpaţi, tropăiau prin iarbă. O iapă mică, lucioasă, fără hamuri, topăia pe lîngă mînzul ei ; văzu oamenii, îi aşteptă, apoi se opri în faţa lui Găină dînd din cap, rizînd parcă, neîncetînd să topăie. Mînzul juca pieziş pe lîngă Olivier.

Din toate fermele peste care trecuse războiul, animalele se strecurau afară. Stăteau adunate în pîlcuri pe la liziera boschetelor, sau pe sub sălcii, sau risipite printre pomi, sau, adăpostite, învăţau cu paşi mici, tremurînd să meargă.

Găină, Olivier, iapa, mînzul şi cei trei cai de muncă porniră în trap în partea stîngă a regiunii ; şi toate celelalte animale se ridicară şi alergară după cei doi oameni.

— Înainte, Chabrand, înainte !

Olivier îşi zvîrli mantaua, vestonul ; cămaşa ruptă îi filfîia de-a lungul braţelor ca nişte aripi.

— Înainte ! Înainte ! e bine ?

— E bine !

Un mănunchi de obuze-rachete sparseră norii.

— Mînzul ! strigă Olivier.

Se aruncă de gîtul mînzului și-l culcă la pămînt o dată cu el.

— Acuma, înainte !

O fermă mare își arăta coama casei pe panta poienii.

Găină, călărind unul din cei trei cai zdraveni, se îndreptă spre pomi, în fruntea oilor și-a caprelor. Olivier pîndea iapa. Aceasta își feri crupa, făcu două salturi de galop și deodată se repezi spre fermă cu coama în vînt. Olivier alergă după ea.

Iapa rămase acolo, nemișcată, cu potcoavele înfipite în iarbă și tot corpul încordat, tras îndărăt. Se uita în pămînt și sforăia. Olivier înaintă încet.

Casa fermei avea un pridvor mic și toată fațada acoperită cu glicină. Prin ușa scoasă din țîțîni răzbătea ca spuma lîna dintr-o saltea. Lipită de zid, o femeie sta lungită, cu fața în sus și capul plesnit de vreun glonte.

Olivier înaintă încet, aplecat. Iapa sforăia cu ochii la o tufă de mentă. O scroafă scormonea în pămînt, smulgea și mînca. Rîitul îi era mînjit de sînge.

— Huo ! Huo ! strigă Olivier.

Scroafa săltă capul ; o văzu că mestecă bucăți de carne. Cu ochi mici, roșii, se uită la Olivier ; își încreți rîitul ; ieșiră la iveală dinții mari ca ai unui cîine rău. Olivier mai făcu doi pași. Iapa continuă să bată cu copita în pămînt.

Sub piciorul scroafei zăcea mort un copilaș despuiat. Îi smulsese un umăr, îi hărtănise pieptul. Acum se aplecă peste pîntecul mic, alb încă și mușcă din el ; clefăind din toată gura, înghiți mațele copilului.

Olivier își băgă mîna în buzunar. Nu mai era în stare să strige. Tremura din toate măduarele. Trase din buzunar cuțitul lui țărănesc, cuțitul pentru piine și pentru

brinză. Cum îi simți minierul între degete, încetă să mai tremure.

Scroafa nu-l slăbea din ochi. Făcu un pas. Grohăi. Olivier amuțise. Stringea cuțitul. Scroafa înainta. O așteptă. Sări, năpustindu-se peste ea. Lovi ; cuțitul intră dintr-o dată. Sîngele gîlgii printre degetele încleștate pe cuțit. Olivier era sub ea. Scroafa își roti capul între picioarele lui și-l răsturnă. Își înfipse dinții în umărul lui. El trase cuțitul ; o izbi în gît, și încă o dată, ca și cum ar fi izbit cu tîrnăcopul, și încă o dată în gît ; carnea lovită sfirîia ca jarul în apă. Cu toată violența, în burtă, cu toată forța brațului. Orbit de sînge, acoperit de sînge, de grohăieli și horcăituri, Olivier lovea cu toată puterea în neștire ; ochii și-i simțea năclăiți ; vedea numai cuțitul lucind, și lovea.

Iapa tropăia în jurul lor, făcînd să sară bulgări de pămînt.

În sfîrșit, cu amîndouă mîinile tăie gîtlejul scroafei.

Rămase un moment întins la pămînt, să-și vină în fire. Sus, un petec albastru de cer și un nor care aluneca încet. Pacea ! Pacea !

Se ridică. În iarbă gîlgîia sîngele din scroafa sfirtecătă ; se uită la glicină, la femeia moartă, la iapă...

Era plin de sînge. Își roti umărul ; mergea, doar pielea îi era zdrelită. Chemă iapa :

— Hai, mititico, hai, fetițo...

Nechezînd, veni și i se opri în față ; o apucă zdravăn de coamă și, rezemat de ea, ieși din curte, spre pajiști.

Găină se întorcea pe calul lui mare, negru ; Olivier cobora pajiștea rezemat de iapă.

— Ești rănit ? strigă ridicînd amîndouă brațele.

— Nu, făcu din cap Olivier.

Simțea în coaste căldura bună, fremătîndă a iepei.

— M-am luptat cu o scroafă, mînca un copil.

— Hai repede, îi spuse Găină, trebuie să pornim în galop. Nemții au trecut de Remingelst: vin de-acolo, de-acolo și de-acolo!

Vilvătaia de foc mînca ziua din trei laturi.

De pe cai, Olivier și Găină vedeau regiunea pustie.

Șure în flăcări sîngerău un fum gros, roșcat. Cîmpurile de fasole se răsturnau ca pentru a-și vărsa încărcătura de flori în canale și în rigole. Răchitele se aplecau și se culcau la pămînt. Casele din Steenvorde fumegau și pîrîiau zdrobite. Dincolo de orașel, o undă neagră de fugari și de animale în goană spumega în unduirile cîmpului.

Un avion găuri norii, se rostogoli și căzu în sălciniș cu aripile în cruce. Obuze mari scormoneau pajiștea neagră din dreapta. Clopotnița din Steenvorde se prăbuși și clopotul sună jalnic rostogolindu-se prin dărîmături.

— În galop!

Culcați pe cai se lăsară duși printre pomi, foc și împroșcări de pămînt.

Dincolo de Steenvorde descălecară. Olivier murdărise cu sînge iapa albă.

— Du-te, mititico, îi spuse bătînd-o pe crupă.

Sărea cu mînzul după ea. Celălalt cal o urmă. Două oi ascunse lîngă un gard viu alergară în urma cailor.

Olivier și Găină mergeau pe pajiște, drept înainte, spre ridicătura mică a Mont-Casselului. Nemții se vedeau încă departe, dincolo de Steenvorde. Privit de aici, cîmpul se deschidea larg și pustiu.

Un preot trecu drumul ținînd în brațe o pendulă. Cu caii biciuiți de artileriști francezi, un tun englez alerga în goana mare. Un colonel fără manta și cu capul gol umbla cu pași largi prin iarbă. În mîna stîngă ținea o cutie cu

sardele. Muia piinea în ulei și o sugea cu poftă. Un ofițer englez se aplecă în spatele unui pom și, aci, la adăpost, își aprinse pipa. Cu toții se îndreptau spre Mont-Cassel.

Olivier și Găină simțeau acuma din greu apăsarea orei ăsteia de după-amiază. Pe toată întinderea cîmpului nemții înaintau fără luptă. Nici un zgomot, în afară de rostogolirea apăsată a maselor de oameni în marș, prin iarbă, prin pietre și printre pomi.

— De data asta ni s-a-nfundat, zise Găină.

Olivier surise palid în colțul gurii :

— Cu atît mai bine ! să se termine...

Și ca la comandă, în față, în timp ce fumul greu și roșu învăluia pomii și îndepărta cerul de pămînt, totul începu să clocotească, să lucească și să trosnească.

— Spre stînga, în linie, în trăgători, la doi pași !

Vînători de munte curați, rumeni, proaspeți, noi se desfășurau în hureit de fier, ieșind dintr-o plantație de hamei ; aveau baionetele la armă ; liberați de ranițe, cu ciorchine de grenade atîrnate la centură, mergeau sprinteni, ridicînd picioarele prin iarba jilavă.

— Spre stînga, în linie !...

Un alt șir de soldați se arată în cîmpie. Infanteriști albaștri țîșniră din toate pîlcurile de copaci. Olivier își ridică brațele goale spre cer.

Pe o lățime de o sută de metri o baterie mare engleză înainta în galop ; totul nou : oameni, tunuri, cai ; crupele periate, lucioase ca uleiul.

Un grup de avioane roșii țîșni din spatele Casselului și se înfipse în fum.

Lăncieri cu turbane și eșarfe în vînt galopau în plesnet de stofă.

— Ne zobesc de data asta ! spuse Găină strîngînd din dinți.

— Spre stînga, în linie !

Dintre pomi ieşeau coloane masive de vînători de munte. Ajunşi în cîmp, se deschideau automat în joncţiune şi, desfăşurate, înaintau secerînd totul în faţa lor.

— Spre stînga, în linie !

— În trăgători !

— Baterie ! Baterie !

— Înainte !

— Dacă-ţi închipui c-o să se termine... mormăi Găină.

Aşezat pe grămada de gunoi, un scoţian cînta din cimpoi.

— Ce regiment ? întrebă un sergent de vînători trecînd pe lîngă Olivier.

— 140.

— Mulţi morţi ?

— Toţi...

Trîmbiţaşii mergeau de-a-ndaratelea înaintea unui regiment englez. Fluierau o melodie monotonă, neplăcută. Muzica îi tulbura, o simţeau în pîntec, la încrucişarea curelelor, şi îi trăgea înainte după ea. Se duceau, greoi ca vitele, cu capetele în jos, cu ochii la genunchi. După ce îi pornea bine în viteza marşului, trîmbiţaşii se dădeau deoparte, lăsa trupa să treacă şi îi seconda din urmă.

Uniform, ca fluxul unei ape, duruia o tobă ; ardoarea goarnelor ţiua în spatele zidurilor unei case, sunete de corn smulgeau dintr-un cîmp arat un pluton de belgieni cu mantăi lungi ; trompete de cavalerie treceau în mare viteză de partea cealaltă a pomilor. Caii nechezau ; iapa albă a lui Olivier, nebună, liberă şi fără şea, galopa în urma dragonilor. Un mare evantai de baterii de tunuri se desfăşura cît vedeai cu ochii, împiedicat de pomi şi case pînă la marginea cîmpiei.

Infanteria engleză înainta compactă, ca un șuvoi de noroi, și turma albastră a soldaților francezi trecea repede prin iarbă, spre dealuri și fum.

— La abator ! spuse Găină.

În depărtarea orizontului, în locul unde se amesteca cerul cu pământul, mitralierele începură să sfîrșie ca uleiul încins.

DOMNUL SA BINECUVINTEZE MIELUL

Julia stătea lângă ușă ; parcă nu-i venea să intre.

Din camera luminată se auzi un geamăt : lung, lung, din ce în ce mai puternic.

Atunci intră fără să mai șovăie. Întinse miinile, într-un fel să-i dea bună ziua, dar mai mult ca să-l împace și să-l liniștească pe Olivier care, văzînd-o, țîșnise de pe scaun răsturnîndu-l.

— Fii cuminte, îi spuse. Trebuia de mult să se termine... Joseph a fost mai înțelept decît tine. Mi-a spus : „Du-te acolo și să se termine odată...”

— Acuma e prea tîrziu, îi spuse Olivier printre dinți. Geamătul lung se prelingea de-a lungul scării.

— Ascultă, nu e deloc prea tîrziu, i-o întoarse Julia, lasă-mă...

— Intră, Julia, o îndemnă bunicul ; ceaunul e acolo, și uite și sarea. Pregătește totul, ca la tine acasă. Și tu, băiete, stai jos ; las-o, are dreptate. Nu de la Joseph trebuia să auzim asta, trebuia să vină de la tine. Cînd e vorba de prietenie, niciodată n-ai ce le reproșa ălor din familia Chabrand. Stai jos !

— Mulțumesc, bunicule, spuse Julia.

Luă ceaunul din cui ; îl atîrnă în partea de jos a cîrli-
gului ; îndesă pe foc gogoși uscate de viermi de mătase și
sufală ; flacăra se porni vioaie.

— Merge, merge, zise Julia și suflă cu toată puterea.

— Julia, du-te puțin pînă sus, o rugă bătrînul. Urcă și vezi dacă mai e puțin sau cît ? Eu trebuie să mă duc la capcana vulpilor. A scheunat mai adineauri.

După ce fusese sus, Julia le spuse :

— Cam o oră, și totul merge bine, e curajoasă...

— Ei, atunci dau o fugă pînă acolo, spuse bătrînul.

De partea cealaltă a vetrei, într-un coș sub fereastra larg deschisă spre noaptea de vară, dormea un copil. Capul mare apăsa perna. Julia dădu la o parte învelitoarea : două piciorușe subțiri atîrnau afară din coș fără viață.

Olivier se uită într-acolo :

— Fetița asta, spuse el, o să poarte totdeauna urmele...

— Urmele timpului, răspunse Julia, care stătea în genunchi lingă foc.

— Urmele răutății voastre, i-o întoarse Olivier.

Julia se ridică, făcînd cu brațele gestul desemnat al celor ce luptă împotriva unui lucru dinainte hotărît.

— Nu a răutății mele ! șopti ea.

Olivier continuă să privească bieteles piciorușe.

— Ai dreptate, Julia, zise el după un timp. Mi-a spus Madelon. Știu că ai făcut-o din bunătate și numai cu gîndul de a o ajuta. Nu te-ai priceput, asta e tot.

— Ce puteam să facem, Olivier ? Trăiam în nesiguranță. Eram descumpănite. Parcă scrisoarea cine ți-a trimis-o ?

Olivier ridică ochii spre ea. O privi. Sta în fața lui ca la judecată.

— Îți mulțumesc, Julia...

Nu se mai auzea decît apa care fierbea în ceaun.

— Îți mulțumesc. A fost să fie să le pot salva pe amîndouă. A fost să fie să vă pot salva poate pe toți. Uită-te, Julia.

Îi arată mîna dreaptă. O deschise. Nu mai avea decît trei degete : cel mare, arătătorul și cel mic ; mijlocul palmei — căscat, ca lovit de plug.

— În seara de la Kemmel ! spuse. Tu nu știi. Nimeni nu știe. Ție am să-ți povestesc. Eram doi. Bătălia reîncepuse. Prin întuneric am văzut lumină sub o căruță răsturnată. O pînză de cort prinsă între roți ascundea lumina de dedesubt. Ne-am apropiat. Am auzit niște oameni care vorbeau :

„— Și cum e pe la voi ?“

„— Nu prea bine, am primit o scrisoare. Ăla mic are pojar, nevasta e cam plăpîndă. Muncește cu ziua pe la diverse case.“

„— Mai bea nițel, o să-ți treacă.“

M-am aplecat și m-am uitat prin crăpătura pînzei. Înăuntru era numai un om. Unul singur. Stătea de vorbă cu necazurile lui. Își turna vin...

Olivier își ridică arătătorul :

— ...El se lupta pentru băătălia lui. Ah ! dar cealaltă băătălie începuse iar în jurul nostru. Numai că băătălia aceea nu era a noastră, — nici a lui, nici a mea.

— Nici a nimănui !

— Și acuma ascultă, Julia, ascultă bine. Oh ! S-a petrecut simplu, fără nimic deosebit. Ne-am înțeles pe muțește. Mergeam în întuneric, cu ăla, i se spunea „Găină“. Aveam scrisoarea de la tine în buzunar, și i-am spus : „E însărcinată și i-a mișcat copilul... îmi scrie cumnată-sa. Ca ăluia de-acolo de sub căruță...“

Și-atunci, ascultă, numai ție îți spun, ai să fii singura care o să știi, — uită-te la mîna mea. Am intrat într-o groapă de obuz. Găină s-a băgat și el în altă groapă de obuz, la vreo zece metri depărtare, cu pușca la el. Eu

mi-am aprins scăpărătoarea : am ridicat mîna cu lumina deasupra gropii, și atunci el a tras cu arma în mîna mea.

— Doamne ferește ! strigă Julia.

— Da, trebuia. Pentru noi toți.

— Ia uitați-vă, spuse bunicul intrînd, uitați-vă ce-a lăsat !

Și aruncă pe masă o labă de vulpe.

— Capcana s-a închis și-a prins-o. Vulpea și-a rupt piciorul cu dinții. Și s-a smuls. Țsta curaj !

Pe masa goală din bucătărie Julia pregătise grămada de sare grunjoasă : albă, uscată, vie parcă de uscăciunea și spiritul ei. Cu sarea asta vor spăla în curînd noul-născut. Olivier se uită și-și aminti că într-o zi, nu demult, asta însemnase pentru mulți tot ce mai rămăsese dintr-un om.

Cineva întrebă la ușă :

— Neamul Chabrand tot aici stă ?

— Tot aici, răspunse bunicul întorcîndu-se dintr-o dată. Tot aici. De unde mai vine și ăsta ?

— Țsta, răspunse noul-venit, nu-i de pe-aici, dar și-a adus aminte de Chabrand. Bună seara la toată lumea.

Salută cu mîna ridicată.

— E un cioban, zise bunicul, după ce-i văzu ciomagul și pălăria cu borurile întoarse.

— Nu, spuse omul, nu-i un cioban, e *ciobanul*.

Bunicul își aținti privirea pe sub sprîncene.

— Thomas ! Ia te uită !

— Ei da, zise Thomas, eu sînt în carne și oase. Nu mă mai recunoșteai din cauza hainei mele arătoase ?

— Nu, Thomas. Așează-te, dezbracă-te. Aici ești ca la tine acasă ; nu haina ta frumoasă era de vină, ci timpurile grele care-au trecut de cînd nu ne-am mai văzut. Dar, te

asigur, după ce s-a terminat războiul, te-am așteptat. Chiar acum un an, cînd am urcat turmele la munte, mi-am zis : „Dacă Thomas mai trăiește, se va întoarce să-și caute berbecul“. Apoi am auzit că ai fi murit.

— Nu, n-am murit, spuse ciobanul, eu nu pot să mor în cîmpie, la Crau.

Rămase un timp pe gînduri, fără să vorbească, trecîndu-și mîna uscată pe puful albastru al vestonului curat.

— De aceea urc pentru ultima oară...

— Ultima din anul ăsta, spuse bunicul zîmbind.

— Ultima, Chabrand, preciză ciobanul. Nu mă mai duc picioarele, nu mai am suflu, uit ce-am vrut să spun, vorbele de poruncă lîncezesc ca ploaia stătută. I-am spus stăpînului : „Aș vrea o dovadă a bunătății dumneavoastră. Lăsați-mă să urc la munte, nu ca angajat, sînt prea bătrîn ; numai să însoțesc turma.“ Mi-a răspuns : „Ai să fii îngrijit aici !“ Apoi a înțeles. „Bine, Thomas, urcă“, și mi-a dat mîna. I-am spus adio domnișoarei, doamnei, copilului ; am prins din urmă turma la Salon... și iată-mă aici.

— Să ispășim, să murim ! Avem destul timp, spuse bunicul.

— Nu totdeauna poți să mori cu sufletul împăcat, răspunse ciobanul. Trebuie să profiți de ocazie...

— Julia, pentru că astă-seară ești și gazdă, adu tu niște pahare și sticla pîntecoasă ; e în dulapul din dreapta.

S-au ridicat toți trei în picioare.

— Frumos bărbat ! spuse ciobanul punînd mîna pe umărul lui Olivier.

Julia aduse paharele ; le umplu pe toate trei în ordine : ciobanului, bunicului și lui Olivier. Țuca tremura în pahare.

— Pentru prietenie ! închină bunicul.

Ciobanul privea în jurul lui. Julia, Olivier, coșul, din care se vedea căpșorul lui Jeanne-Amélie.

— Ei, dar v-ați înmulțit !

— Nu fără suferință, spuse bătrînul.

— Chabrand, toată viața e făcută din suferință.

Un vaiet puternic se auzi din camera de sus. Un suspin lung, din pieptul unei femei, să poți sfișia cu el întreaga lume.

— Va să zică asta nu e nora ta ? spuse ciobanul arătînd spre Julia.

— Nu, a mea e sus, în durerile facerii.

— Am înțeles. Geamătul ăla, bunicule, îl cunosc. E țipătul speranței. Ah, dar nu lua în seamă. Așa vorbesc eu cîteodată. Unii mă iau drept nebun. Apoi, întorcîndu-se spre Olivier : Băietе, îi spuse, dacă ce văd acolo e fată, îți urez ca celălalt să fie un băiat, unul ca tine, nici mai mult, nici mai puțin. Pe așa ceva se poate clădi.

— Julia, Julia ! strigă mama de pe scară, urcă repede, e timpul.

— Vino, Olivier, îi spuse bătrînul luîndu-l de umeri, vino și tu, ciobane, între timp o să-ți vedem berbecul.

Deschise ușa grajdului. Olivier ridică lanterna.

— Arlatan ! strigă ciobanul.

Și pe dată berbecul răspunse chemării, cu behăitul lui răgușit, tremurat, de dragoste. Din mijlocul acestei umbre cu licăriri în care unduia aburul frunzelor putrezite și al usucului, îl văzură cum se apropie cu pași timizi, pînă la marginea luminii. Lumina se revărsa peste vîltoarea blănii roșcate ; se opri pe vârtejul coarnelor mari ; animalul sta acolo în semiîntuneric ca sub îmbrățișările vii ale mării.

Ușor, ciobanul se lăsă pe genunchi, în paie.

— Te regăsesc, spuse el încet. Vino, băiatul meu, vino frumos ca ziua, o, cîrlionțatule ! o, tu, din Arles ! o, tu care speriai turmele de pești cînd te duceam să paști iarba sărată de pe plajă. Soarele meu frumos ! Dacă ai ieși acum din mare, după baie, s-ar striga : „Uite-l pe cel care vine din Egipt !“

Berbecul se apropie. Întoarce capul să-și potrivească coarnele. Își pune botul pe gîtul ciobanului. Îi pufăi răsufarea puternică, sfornăind fericit din cînd în cînd.

— L-ai îngrijit bine, spuse ciobanul.

— Mulțumesc, răspunse Chabrand.

— Chiar mai bine decît mine.

— Nu, nu mai bine decît tine. E un animal drăgăstos, uite-i familia acolo în jur. Trebuia să te aștepte. În urma lui rămîn patru oi pline.

Ciobanul se ridică.

— Chabrand, aici, în paiele tale, cu berbecul lipit de mine, am simțit ușor frigul morții. Ți-aduci aminte cînd ți l-am lăsat ? Eu îmi amintesc, pentru că totul mi s-a înțipărit cu fierul roșu. Mi-ai spus : „Îți mulțumesc că am putut să-ți cunosc bunătatea !“ Adu-ți aminte, tăicuțule. Mă credeai aspru. Iar eu gîndeam că bine fac, pentru că îndeobște omul se teme să arate că e milos. Țasta e tristul adevăr. Niciodată nu trebuia să duc turma spre masacrul unde am mînat-o eu, pe toate drumurile. Mai bine să te lepezi de oameni. Ah ! dar să lăsăm asta !

Dinspre casă se auzeau strigăte : „Olivier !“ „Bunicule !“ „Veniți“ — chemări de bucurie în foșnetul frunzelor ; mama deschisese fereastra și chema ; chiar și vocea slabă dar sănătoasă a Madeleinei chema din fundul camerei.

— Sîntem aici, spuse bunicul.

Din întunericul nopții le întrebă :

— Întreg ?

— Frumos ! auziră răspunsul.

— Gonește-mă, îi ceru ciobanul, am să-ți fiu recunoscător. Acum aveți grija bucuriei.

— Rămii, ciobane, spuse Olivier, eu, tatăl noului-născut, sînt cel care te roagă. Întîi am avut necaz mare : fetița pe care ai văzut-o nu are viață în picioare. Poate de data asta fericirea ne intră în casă. Rămii, ne vei dăruia din ceea ce știi.

— Din toată inima.

Julia ieșise în prag. Ținea învelit ceva în poală.

— Ce ? întrebară și bunicul și Olivier.

— Un băiat zdravăn !

— Arată-ni-l !

Desfăcu șorțul cu brațele deschise, și acolo, înăuntru, gol, culcat pe un smoc de iarbă, sta băiețelul.

Bunicul puse mîna pe bucățica asta de carne, crudă încă, mînjită de sînge pe la încheieturi ; îi luă între degete smochina dintre picioare.

— Da, e bărbat, are de toate.

Berbecul înainta și venea să recunoască copilul ca pe un miel.

— Lasă-l, spuse ciobanul. E semn bun cînd animalele sînt de față la venirea pe lume a unui copil. Un suflet în plus pe pămînt. Atunci, băiete, vrei să-ți ursesc darurile ciobanilor ?

— Da, spuse Olivier. Dați-i copilul. Să aducem tot norocul de partea noastră.

Ciobanul luă copilul în brațele făcute copaie.

Suflă peste gura copilului.

— Verdele ierbii, spuse el.

Suflă peste urechea dreaptă :

— Zgomotele lumii.

Suflă peste ochi :

— Soarele.

— Berbece, vino aici. Suflă peste omul ăsta mic, să vie-
țuiască ca tine, să conducă, să meargă în față, niciodată
să nu fie după...

Și acuma rîndul meu :

Copile, spuse ciobanul, am fost toată viața șeful anima-
lelor. Tu, micuțul meu, prin îngăduința tatălui tău, vii să
te cauți la marginea turmei, ca să-ți fac urări în clipa în
care te pregătești să intri în marea turmă a oamenilor.

Și mai întii îți spun : uite noaptea, uite pomii, uite
animalele ; în curînd vei vedea ziua. Cunoști totul.

Și adaug :

Dacă Dumnezeu mă ascultă, să-ți fie dat să iubești do-
mol, domol în toate dragostele, ca unul care ține coarnele
plugului, și în fiecare zi să cunoști viața mai în adînc.

Ochii tăi să nu plîngă niciodată lacrimi de apă, ci să
fii asemenea viței-de-vie ; pe drumul pe care ursita ți-l
va croi, să-ți dea viață sub pași, strălucire și sănătate
deplină.

Să fie să-ți croiești drumul cu lățimea umerilor tăi.

Să fii dăruit cu marea ușurință de a purta deseori
greutatea altora, fîntină să fii la marginea drumurilor.

Să fie să iubești stelele !

— Curajos, șoptește bunicul.

— O să răcească...

— Lasă, femeie, lasă. Trebuie chiar din clipa asta să-i
arătăm ce este speranța.

Ciobanul ridică băiatul în mîini deasupra capului.
Berbecul sfornăi spre zarea dintre coarnele larg desfășu-
rate. Și parcă sub vraja acestui sfornăit de bucurie,
noaptea începu să se lumineze.

— Luceafărul ! Luceafărul ! Priviți, strigă Julia.
Priviți !

Pe cer Steaua Ciobanilor se înălța în noapte.

SUMAR

PARTEA ÎNȚII

Va mânca berbecii, oile și recolta	9
Halta ciobanilor	23
Corbul	33
Julia se culcă	39
Pentru mila omenirii	44
Musca verde	54

PARTEA A DOUA

Primăvara pe podiș	61
Primul cerc	76
Și nu va fi milă deloc	86
Al cincilea înger sună din trompetă	121

PARTEA A TREIA

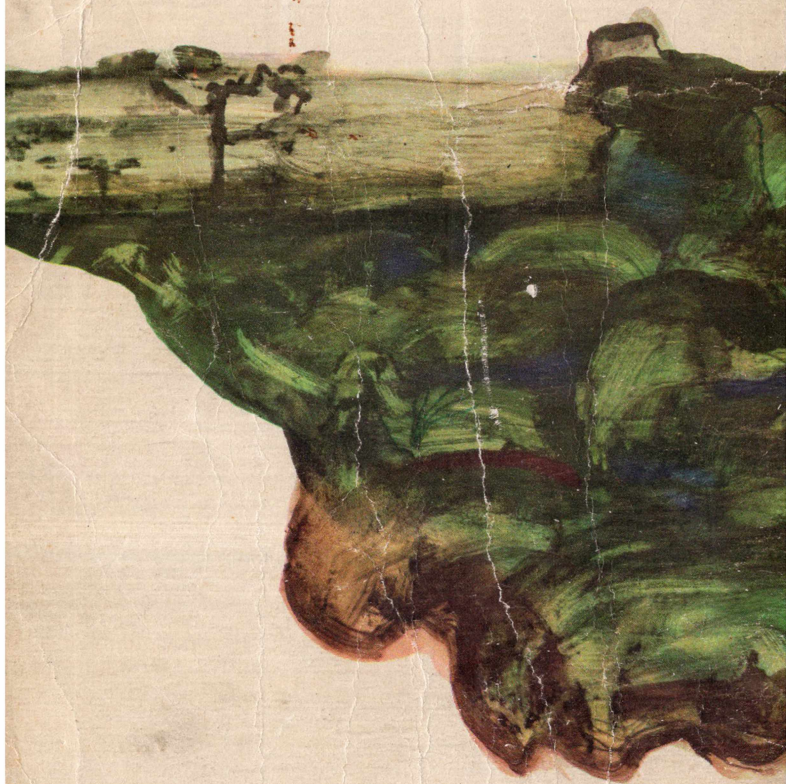
Verdun	139
Lîngă bătrînul cal	144
O stea mare căzu în ape...	148
...Și izvorul apelor deveni amar	154
Santerre	163
Căprioara și-a lăsat puiul fiindcă nu era deloc iarbă	187
Dragostea mea !	192
Sub mîna stîngă	198
Turma	201
Domnul să binecuvînteze mielul	222

*Apărut 1971 Hirtie tipar înalt A de 57,15 g/m².
Coli editoriale 8,5. Coli de tipar 14,5. C.Z. pen-
tru bibliotecile mici 8R—1.*

Tiparul executat sub comanda nr.
10 453 la Combinatul Poligrafic „Casa
Scintei”, Piața Scintei nr. 1, Bucu-
rești — Republica Socialistă România.

Lei 5,50

EDITURA CARTEA ROMÂNEASCĂ